

Złożenie pracy online: 2015-07-06 12:17:58 Kod pracy: 12930
--

Małgorzata Krupa
(nr albumu: 20573*PSYCH/JM)

Praca magisterska

**Percepcja postaw rodzicielskich a centralność
religijności osób w wieku dorastania**

**Perception of parental attitudes and centrality of
religion among adolescence**

Wydział: Nauk Społecznych i Informatyki
Kierunek: Psychologia
Specjalność: psychologia kliniczna i osobowości
Promotor: dr Michał Grygielski

Streszczenie

Problematyka religijna już od dziesiątek lat była przedmiotem analiz psychologicznych człowieka, ponieważ „człowiek jest istotą religijną” (Szewczyk, 2000, s. 118). Rozwój religijność człowieka zależy od wielu czynników, takich jak np. rozwoju myślenia, przeżyć, zachowań, osobowości oraz otaczającego go środowiska. Wiele uwagi poświęca się czynnikom rodzinnym i interpersonalnym. Szczególne znaczenie przypisuje się tu postawom rodziców.

Realizowany program badawczy dotyczył powiązań pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności u młodzieży. W tym celu przebadano 240 osób (15 - 20 lat). W badaniach wykorzystano metody psychologiczne: Skalę Postaw Rodzicielskich M. Plopy, Kwestionariusz C-15 (Skalę Centralności) S. Hubera w adaptacji B. Zarzyckiej oraz Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) W. Prężyny.

Na podstawie przeprowadzonych badań nie stwierdzono istnienia zakładanych związków, ale w grupie kobiet wystąpiły korelacje pomiędzy percepcją postawy Niekonsekwencja ojca a Zainteresowanie problematyką religijną, co oznacza, że im wyżej kobiety postrzegają swego ojca jako niekonsekwentnego, tym mniejsza jest ich preferencja zainteresowania problematyką religijną. Ponadto wystąpił w grupie kobiet dodatni związek między percepcją postawy Akceptacja – Odrzucenie Ojca a Centralnością Religijności. Oznacza to, że wraz ze wzrostem akceptacji ojca przejawianej przez kobiety rośnie potrzeba autentycznej relacji z Bogiem.

Słowa kluczowe

percepcja postaw religijnych, centralność religijności, adolescencja, młodzież

Abstract

Religious issues have been a subject of Psychological research for many years because „a human is a religious being” (Szewczyk, 2000, s. 118). Religion development depends on many factors, for example: development of thinking, experience, behavior, personality traits and surrounding environment. A lot of attention is devoted to family and interpersonal factors.

Accomplished research study was concerned on correlations between perception of parental attitudes and centrality of religion in adolescents. In that purpose there was conducted psychological research that concerned 240 people (15 - 20 years old). Used methods were: M. Plopa’s Scale of Perception of Parental Attitudes, Huber’s Questionnaire C - 15 (Centrality Scale) in adaptation of B. Zarzycka, W. Prężyna’s Scale of Religious Centrality (C Scale).

Research study did not verify the correlations between perception of parental attitudes and centrality of religion in adolescents. Thus, that correlations was shown in detailed research and it was concerned only in women what suggests correlation between in consequence of the father and the interest of the religious issues. Additionally, there was a correlation between acceptance of the father and the need of having a deep relation to God.

Keywords

perception of parental attitudes, centrality of religion, adolescence, youth

*Składam serdeczne podziękowania Promotorowi dr Michałowi Grygielskiemu,
Rodzicom, Księdzu Łukaszowi oraz osobom, które wspierały mnie podczas
pisania niniejszej pracy*

Spis treści

WSTĘP	4
ROZDZIAŁ 1. PROBLEMATYKA BADAŃ W ŚWIETLE LITERATURY	8
1.1. Problematyka religijności w perspektywie psychologicznej	8
1.1.1. Definicja religijności	9
1.1.2. Psychologiczne koncepcje religijności	13
1.1.2. Typologie religijności	16
1.1.3. Uwarunkowania religijności	21
1.1.4. Kształtowanie się religijności u osób w wieku dorastania	23
1.1.5. Rola religijności w funkcjonowaniu intra - i interpersonalnym osób dorastających	27
1.1.6. Specyfika rozwoju religijnego w okresie dorastania	28
1.2 Postawy rodzicielskie w teoriach i badaniach psychologicznych	30
1.2.1. Kwestie terminologiczne	30
1.2.2. Wybrane teorie postaw rodzicielskich	32
1.2.4. Uwarunkowania postaw rodzicielskich	36
1.2.5. Rodzaje postaw rodzicielskich	39
1.2.6. Charakterystyka właściwych i niewłaściwych postaw rodzicielskich, a kształtowanie się cech osobowości dorastających dzieci	41
1.3. Doświadczenia w relacjach z rodzicami a centralność religijności młodzieży	45
1.3.1. Rodzina, jako instytucja religijna	46
1.3.2. Wpływ postaw rodzicielskich na rozwój światopoglądu osób w wieku dorastania	48
1.3.3. Oddziaływanie wychowawcze rodziny na formowanie się postaw religijnych dorastających dzieci	51
ROZDZIAŁ 2. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH	54
2.1. Problem i hipotezy badawcze	54
2.2. Charakterystyka zastosowanych metod	55
2.2.1. Skala Postaw Rodzicielskich „Moja Matka” i „Mój Ojciec” w opracowaniu M. Plopy	55
2.2.2. Kwestionariusz C-15 (Skala Centralności) autorstwa S. Hubera w polskiej adaptacji B. Zarzyckiej	57
2.2.3. Skala Centralności Postawy Religijnej (Skala C) autorstwa W. Prężyny	58
2.3. Charakterystyka grupy badanych osób	59
ROZDZIAŁ 3. ANALIZA I INTERPRETACJA WYNIKÓW WŁASNYCH	60
3.1. Percepcja postaw rodzicielskich i centralność religijności badanych osób	60
3.2. Analiza związków korelacyjnych między percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności u badanych osób	76
3.3. Porównanie związku pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności na podstawie grup skrajnych	80

3.3.1. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji - Odrzucenia matki w zakresie centralności religijności	80
3.3.2. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii matki w zakresie centralności religijności	82
3.3.3. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochronianie matki w zakresie centralności religijności	85
3.3.4. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie matki w zakresie centralności religijności	87
3.3.5. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja matki w zakresie centralności religijności	89
3.3.6. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji Odrzucenia ojca w zakresie centralności religijności	91
3.3.7. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii ojca w zakresie centralności religijności	93
3.3.8. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochronianie ojca w zakresie centralności religijności	95
3.3.9. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie ojca w zakresie centralności religijności	97
3.3.10. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja ojca w zakresie centralności religijności	99
3.4. Porównanie związku pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności z uwzględnieniem zmiennej płci	101
3.4.1. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia matki w zakresie centralności religijności	101
3.4.2. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii matki w zakresie centralności religijności	104
3.4.3. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochronianie matki w zakresie centralności religijności	106
3.4.4. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie matki w zakresie centralności religijności	108
3.4.5. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja matki w zakresie centralności religijności	110
3.4.6. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia ojca w zakresie centralności religijności	112
3.4.7. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii ojca w zakresie centralności religijności	114
3.4.8. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochronianie ojca w zakresie centralności religijności	117
3.4.9. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie ojca w zakresie centralności religijności	119
3.4.10. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja ojca w zakresie centralności religijności	121
3.4.11. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia matki w zakresie centralności religijności	123
3.4.12. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii matki w zakresie centralności religijności	125
3.4.13. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochronianie matki w zakresie centralności religijności	127
3.4.14. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie matki w zakresie centralności religijności	129
3.4.15. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja matki w zakresie centralności religijności	131

3.4.16. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia ojca w zakresie centralności religijności.....	133
3.4.17. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii ojca w zakresie centralności religijności	135
3.4.1. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochronianie ojca w zakresie centralności religijności	137
3.4.19. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie ojca w zakresie centralności religijności.....	139
3.4.20. Analiza porównawcza grup mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja ojca w zakresie centralności religijności.....	141
3.5. Dyskusja wyników	143
3.5.1. Weryfikacja hipotez badawczych	143
3.5.2. Ograniczenia przeprowadzonych badań.....	146
3.5.3. Praktyczny wymiar przeprowadzonych badań.....	147
3.5.4. Wskazówki do dalszych badań.....	147
 ZAKOŃCZENIE.....	 148
 BIBLIOGRAFIA.....	 150
 SPIS TABEL	 161
 SPIS WYKRESÓW	 165
 SPIS RYSUNKÓW	 167

WSTĘP

Rodzina, jako naturalne środowisko rozwoju dziecka, odgrywa istotną rolę w kształtowaniu się jego osobowości, światopoglądu, postaw względem siebie, Boga oraz środowiska, w którym żyje, jak również posiada najistotniejsze znaczenie w kształtowaniu się religijności, ponieważ to rodzina już od pierwszych chwil życia uczy miłości, norm oraz zasad funkcjonowania w społeczeństwie.

Rodzice są pierwszymi istotnymi osobami w życiu dziecka. Dostarczają wzorów zachowań, jak również wywierają wpływ na późniejsze postawy dziecka. Tylko w środowisku rodzinnym doświadcza ono indywidualnej opieki i pełnego zaspokojenia podstawowych potrzeb psychicznych (Kwak, 1994). Rodzice w specyficzny sposób reagując na własne dziecko zachowując się wobec niego w sposób werbalny oraz niewerbalny, czy też sposób myślenia o nim prezentują określone postawy rodzicielskie, które składają się z elementu: „myślowego, uczuciowego i elementu działania”; to one determinują, jakość środowiska, w którym dorasta dziecko (Ziemska, 2009, s. 32). Najbardziej istotnym z nich jest element uczuciowy, który odzwierciedla nastawienie rodziców do dziecka oraz ukazuje rodzaj relacji panującej w danej rodzinie. Rodzice oddzielnie: matka i ojciec są „podmiotem postawy rodzicielskiej” natomiast dziecko oraz wszelkie zagadnienia związane z wychowaniem i pełnieniem ról rodzicielskich są podmiotem określonej postawy rodzicielskiej (Rembowski, 1972; za: Plopa, 2011).

J. Rembowski (1972, s. 55) określa postawę rodzicielską, jako „całościową formę ustosunkowania się rodziców (osobno ojca osobno matki) do dzieci, do zagadnień wychowawczych itp. ukształtowaną podczas pełnienia funkcji rodzicielskich”. M. Ziemska (1973) zaznacza, że postawy rodzicielskie są plastyczne, dlatego też równoległe jak zmienia się dziecko, postawy rodzicielskie również się zmieniają. Postawy, które bezwarunkowo należy dostosować do rozwoju dziecka, to stopień i jakość dawanej mu swobody oraz dozoru, ponieważ wraz z wiekiem, zmienia się natężenie zapotrzebowania dziecka na kontakt fizyczny i psychiczny z rodzicami.

Rodzice, jako osoby najbliższe dziecku w sensie fizycznym i psychicznym kreują jego zachowania, przekonania czy nastawienie do otaczającego go świata. To w głównej mierze od rodziców zależy, jaki system wartości ich dzieci będą wyznawać oraz jaki będzie ich stosunek do

kwestii religijnych. Dlatego, że człowiek nie rodzi się z gotowym zestawem wartości czy nastawieniem do religii, tylko w procesie jego rozwoju „wyłaniają się one stopniowo z ludzkich potrzeb” (Błasiak, 2012, s. 95).

Zdaniem A. Błasiak (2012) to rodzice kształtują zachowanie swojego dziecka poprzez stosunek uczuciowy do niego, przykład i własne życie. Wartości, jakie przekazują rodzice swoim dzieciom są dla nich bezcennym kapitałem na całe ich życie, ponieważ to wartości towarzyszą człowiekowi w każdej chwili jego życia. Dzięki wartościom dziecko już od urodzenia zaczyna budować swój charakter oraz w późniejszym życiu potrafi dokonywać trafnych wyborów. Stąd też tak ważną rolę odgrywają rodzice jak również osoby znaczące dla dziecka w procesie wychowania do wartości.

Stąd też, rodzice powinni prezentować pozytywne postawy rodzicielskie, aby być „przewodnikami, nauczycielami i opiekunami swojego dziecka” oraz są powinni być zobligowani, aby uczyć własne dziecko podstawowych zasad moralnych - odróżniania dobra od zła, jak również pomagać w przezwyciężaniu złych nawyków (Błasiak, 2012, s. 12). Dlatego więc, rodzice, jako podstawowe osoby, które tworzą środowisko wychowawcze człowieka odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu się jego światopoglądu.

Określone wzorce zachowania prezentowane przez rodziców, wyznawane zasady moralne i kultywowane tradycje tworzą przestrzeń na bazie, której osoba w wieku dorastania buduje swój światopogląd, czyli „zespół ogólnych przekonań i twierdzeń (składających się na spójny i całościowy obraz), dzięki którym człowiek tłumaczy istotę świata, wyjaśnia rację jego istnienia, stara się zrozumieć siebie i innych oraz ustalić cel i sens swego życia” (Encyklopedia PWN, 2014).

Współczesna nauka nie jest w stanie jednoznacznie zdefiniować pojęcia religijności, ze względu na jej specyficzny charakter wynikający z jej występowania w odmiennych kulturach, w różnych okresach historycznych oraz w innych szerokościach geograficznych. Tak więc, pojęcie religijności zależy od wyznawanej filozofii, stanowiska psychologicznego, antropologicznego oraz teologicznego (Głaz, 1998). Termin religijności „posiada wielowymiarowy charakter” i zawiera w sobie wiele elementów, takich jak: „odpowiednie formy świadomości, praktyki, moralność, kult (...), wszystko, co jednostka przeżywa, doświadcza i doznaje w kontakcie z przedmiotem religii” (Głaz, 2003, s. 11; za: Argyle, 1964).

Według W. Prężyny (1990) religijność to „indywidualne, podmiotowe ustosunkowanie się człowieka wobec Boga i nadprzyrodzoności”, które przejawia się w ukształtowanych pojęciach i przekonaniach jednostki oraz w jej uczuciach oraz zachowaniach (Prężyna, 1990, s. 269). Pojęcie religii W. Prężyna (1990) interpretuje, jako „zbiór twierdzeń i norm wyjaśniających i regulujących stosunek zachodzący między człowiekiem i Bogiem” (Prężyna, 1990, s. 269).

Według A. Rizzuto (1981) kreowanie obrazu Boga i relacji względem sacrum prywatnym procesem, który występuje w „cichej wymianie” pomiędzy dzieckiem a jego rodzicami, a następnie w procesie dorastania dodatkowo pomiędzy osobami, które są związane ze środowiskiem szkolnym, katechetycznym i osobami uważanymi, jako autorytety.

Stąd właściwe relacje panujące w rodzinie, które są oparte na wzajemnej miłości i poszanowaniu drugiej osoby pozytywnie wpływają na kształtowanie się dojrzałej postawy religijnej.

Na podstawie badań V. Frencha (Prężyna, 1981, za: French, s. 8) można stwierdzić, że „wysoka organizacja postawy religijnej” jest powiązana z wyższą organizacją postawy wobec rodziców (Prężyna, 1981).

Z uwagi na istotność znaczenia rodziny dla rozwoju religijności warto poddać analizie psychologicznej wpływ postaw rodzicielskich na kształtowanie się centralności religijności.

W literaturze psychologicznej powszechnym jest twierdzenie, że postawy rodzicielskie wpływają pozytywnie na kształtowanie się religijności. Dlatego też praca ta dotyczy relacji między percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności u młodzieży.

Celem niniejszej pracy jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: *Czy istnieje związek pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności u osób w wieku dorastania?*

Podstawą udzielenia odpowiedzi na tak sformułowane pytanie są wyniki przeprowadzonych badań empirycznych wśród dziewcząt i chłopców w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Do badań zastosowane zostały następujące metody pomiaru zmiennych:

- Skala Postaw Rodzicielskich „Moja Matka” i „Mój Ojciec” w opracowaniu M. Plopy,

- Kwestionariusz C-15 (Skala Centralności) autorstwa S. Hubera w posiej adaptacji B. Zarzyckiej,
- Skala Centralności Postawy Religijnej (Skala C) autorstwa W. Prężyny.

Zgromadzony materiał teoretyczny i empiryczny został przedstawiony w trzech rozdziałach.

Pierwszy rozdział pracy zawiera trzy podrozdziały, gdzie pierwszy dotyczy problematyki religijności w perspektywie psychologicznej, drugi postaw rodzicielskich, a trzeci znaczenia postaw rodzicielskich w kształtowaniu religijności.

W podrozdziale dotyczącym problematyki religijności przedstawione są psychologiczne koncepcje religijności, definicje religijności i jej typologie, uwarunkowania oraz proces kształtowania się religijności u osób w wieku dorastania.

Drugi podrozdział odnosi się do postaw rodzicielskich. Przedstawione zostało pojęcie postawy rodzicielskiej, czynniki kształtujące rozwój postawy rodzicielskiej oraz najważniejsze typologie postaw rodzicielskich.

Trzeci podrozdział ujmuje wpływ postaw rodzicielskich na kształtowanie religijności oraz światopoglądu adolescentów.

Drugi rozdział pracy poświęcony jest metodologii badań. Zawiera problemy i hipotezy badawcze, charakterystykę grupy badawczej, opis procedury badań oraz metod pomiaru zmiennych.

W trzecim rozdziale przedstawiona jest analiza i psychologiczna interpretacja wyników uzyskanych na podstawie badań własnych.

Prace wieńczy zakończenie, bibliografia, aneksy oraz spis (tabel, rysunków, wykresów).

„Życie religijne podlega tym samym prawom psychicznym,
co każde inne zjawisko będące treścią przeżyć człowieka”
(Prężyna, 1981, s. 44; za: Śliwak i Bartczuk, 2011, s. 47)

Rozdział 1. Problematyka badań w świetle literatury

1.1. Problematyka religijności w perspektywie psychologicznej

Religijność ujmowana w kategoriach psychologicznych, jako „relacja i cecha aktów psychicznych skierowanych ku transcendentnemu, religijnemu przedmiotowi” już z samej definicji wskazuje na trudności w naukowym określeniu przedmiotu wiary - jej wymiaru czy zakresu (Jarosz, 2006, s. 253). Psychologia religii w swoim założeniu odnosi się do człowieka oraz kładzie akcent na jego naturę, na jego funkcjonowanie w trzech sferach: sferze „poznawczej, emocjonalno-decyzyjnej oraz zachowaniowej” (Jarosz, 2006, s. 253), ponieważ nie istnieje możliwość wyjaśnienia czy zbadania w jakikolwiek sposób natury sacrum (Argyle, 2000; Makselon, 1988; Zinnbauer, Pargament, 2002; za: Jarosz, 2006). Stąd psychologia religii zajmuje się relacją człowieka do Boga, w jaki sposób ta relacja jest doświadczana, przeżywana i w jakim stopniu kształtuje np. osobowość, zasady moralne, spostrzeganie świata oraz wpływa na jego codzienne funkcjonowanie. Tak, więc głównym zadaniem psychologii religii jest analiza religijności człowieka przy uwzględnieniu jej różnorodnych aspektów oraz próba przedstawienia, w jaki sposób rozwija się i kształtuje człowiek pod względem religijnym (Wolicki, 2006). Analizy tej dokonuje przy uwzględnianiu człowieka, jako całości w sensie biologicznym, psychicznym i duchowym (Wolicki, 2006). Utrudnieniem w badaniu religijności w perspektywie psychologicznej jest jej zależność od faz rozwojowych człowieka, które, pomimo, że dotyczą każdego człowieka, niejednokrotnie przebiegają w sposób zindywidualizowany (Allport, 1988). Celem psychologicznego ujęcia religii jest określenie, w jaki sposób dana osoba przeżywa relację do Boga oraz jak została ona „ukształtowana w procesie budowania religijności” (Jarosz, 2006, s. 254).

Relacja człowieka do Boga jest również określana, jako relacja podmiotu do przedmiotu, która jest żywą relacją, doświadczaną indywidualnie przez każdego człowieka (Kłoczkowski, 2001, s.121; Chaim, 1991, s. 16; Allport, 1960; za: Jarosz, 2006). Według M. Jarosza (2006) religijność określana, jako relacja osoby do Boga, nie jest próbą zaspokojenia potrzeb człowieka, ale jego staraniem się o wytworzenie więzi. Więzi, która w sposób analogiczny odnosi się do relacji międzyludzkich (Hutsebaut, 1980, s. 34; Chaim, 1991, s. 23; Konieczna, Tomkiewicz, 1994, s. 105; za: Jarosz, 2006). Należy również zwrócić uwagę na to, że każda relacja również ta pomiędzy człowiekiem a Bogiem, posiada swoje tło społeczne i kulturowe, które wpływa na jej kształt, sposób jej budowania oraz jej doświadczanie (Batson, Ventis, 1982; za: Jarosz, 2006, s. 258).

Zdaniem B. Groma (2009) psychologia religii nie powinna upraszczać form religijności i doświadczeń religijnych czy ujmować ich w perspektywie określonej szkoły albo metody, ponieważ nosi ona znamiona indywidualne, charakterystyczne dla danej osoby, posiadającej określoną więź z Bogiem. Wynika to z tego, że B. Grom uwzględnia motywy człowieka, które odnoszą się do jego „myślenia, przeżywania i zachowania” (Mahoń, 2009, s. 18). Stąd psychologia religijności według B. Groma (2009) powinna uwzględniać aspekt indywidualny danej osoby wynikający z jej natury ludzkiej, jak również wziąć pod uwagę jej otoczenie/środowisko, które istotnie wpływa na nią, uwzględniając różne fazy rozwojowe człowieka (Mahoń, 2009). Podobnie uważa religioznawca M. Eliade (2000), który na podstawie obszernych badań empirycznych wykazał, że nie można ograniczyć opisu religijności człowieka do określonej dziedziny nauki, jak np. próbował tego dokonać E. Durkheim (nauki społeczne) albo Z. Freud (nauki psychologiczne), ponieważ religijność jest czymś swoistym, co jest ściśle związane z „postrzeganiem, odczuwaniem i przeżywaniem świata, polegającym na ciągłym odkrywaniu łączności z transcendencją” (Eliade, 1970; za: Szewczyk, 2000, s. 120).

1.1.1. Definicja religijności

Etymologia słowa religia nie została dokładnie poznana. Jak podaje S. Głaz (1998) w językach europejskich wywodzi się ono z języka łacińskiego od słowa religio. Jako pierwsze słowo religio od re-legere wprowadził rzymski mówca – Cynceron, które znaczyło „ponownie

wybierać, przestrzegać” (Głaz, 1998, s. 10). Następnie Laktancjusz, pisarz oraz apologeta chrześcijański tłumaczy re-legere, jako ponownie związać (Głaz, 1998). Natomiast według św. Augustyna słowo re-legere wiąże z wyrażeniem ponownie odbierać (Głaz, 1998). Dodatkowo św. Augustyn w swoim traktacie „De vera religione” wskazuje na „więź człowieka z Bogiem” poprzez użycie słowa „relegere”, co oznacza związać, nie definiując przy tym rodzaju czy siły więzi człowieka z Bogiem (Żurek, 2006, s. 138). „Prawdziwa religia została tam opisana, jako postępowanie właściwe dla życia szczęśliwego, czyli postępowanie poprzez, które szuka się prawdy” (Holte, 1962, s.104; Żurek, 2006, s. 138). Jednakże, Grecy zamiast słowa re-legere używali nazwy eusebeia, którą można przetłumaczyć, jako pobożność. Innej nazwy używali też dawni Żydzi, jirath Elohim, co znaczyło bojaźń przed Bogiem (Głaz, 1998). Również w wielu nowożytnych językach stosowano określenia, które nie wypływały ze słowa re-legere, np. holenderskie, godsdienst czy węgierskie vallas (Głaz, 1998).

Pomimo braku jednorodnego definiowania pojęcia religijności według S. Głaza (1998) można wyróżnić dwa podstawowe podziały, które umożliwiają usystematyzowanie bardziej lub mniej naukowego szeregu pojęć na dwie teorie: redukcjonistyczne i autonomistyczne. Zdaniem tego samego autora zgodnie z teorią redukcjonistyczną religijność to zjawisko ściśle związane z kulturą oraz z życiem osoby w społeczeństwie. Natomiast według teorii autonomistycznej, religijność nie wypływa z faktu, że człowiek funkcjonuje w danej kulturze, lecz zależy od jej odrębnych treści, których nie można połączyć czy porównać z innymi dziedzinami życia. Według W. Szewczyka (2002) religijność można określić za pomocą czterech dwubiegunowych wymiarów, takich jak: centralność - peryferyjność, głębia - płytkość, autentyczność - nieautentyczność oraz wewnętrzność - zewnętrzność. Pierwszy z wymiarów określa jak ważne miejsce zajmuje religia w życiu człowieka. Drugi wymiar stanowi o stopniu zakorzenienia i przemyślenia prawd religijnych w psychice osoby. Trzeci wymiar ukazuje szczerotę przekonań oraz stopień, w jakim jednostka realizuje swoje przekonania religijne w życiu codziennym. Ostatni z wymiarów wyodrębniony przez W. Szewczyka przedstawia dwa źródła, z których wypływa religijność. Religijność mająca swój początek w wnętrzu człowieka, która wynika z uznania „Boga, prawdy i miłości” za wartości nadrzędne w jego życiu jest określana, jako religijność wewnętrzna (Szewczyk, 2002). Natomiast religijność zewnętrzną można połączyć z chęcią zaspokojenia pozareligijnych potrzeb takich jak, poczucie bezpieczeństwa bądź nawet

z pragnieniem uzyskania politycznych korzyści ze względu na przynależność do danej grupy religijnej.

Nierozerwalnie z religijnością związane jest doświadczenie religijne – nazywane też zamiennie przeżyciem religijnym, którego nie sposób jednoznacznie zdefiniować ze względu na jego złożony charakter, jednakże określa ono więź jednostki z Bogiem czy bóstwem. Dodatkowo, doświadczenie religijne jest często, szczególnie przez katolickich filozofów, utożsamiane z świadomością kruchości człowieka oraz chęcią przewyciężenia własnej ułomności (Głaz, 1998). Doświadczenie religijne związane jest z emocjonalnym przeżywaniem więzi z Bogiem, bądź wyznawanym sacrum oraz z decyzją woli człowieka, to również „złożony głęboko, emocjonalny akt osoby, nadający specyficzny, zasadniczy kierunek życiu ludzkiemu” (Głaz, 1998; za: Szewczyk, 2000, s. 120). Składa się ono z trzech podstawowych elementów, takich jak: kontakt z sacrum – równoznacznym z „przedmiotem” religijnym, osobową odpowiedzią człowieka – czyli akceptacją oraz pragnieniem kontaktu z Bogiem, oraz działania, które może ujawniać się bezpośrednio poprzez modlitwę i ofiarę, albo pośrednio w życiu moralnym człowieka (Szewczyk, 2000). Aby określone doświadczenie religijne mogło zaistnieć, niezależnie, w której formie: prostej albo mistycznej, potrzebne jest odpowiednie nastawienie czy przygotowanie wewnętrzne, może ono być otwarte, które jest związane z ufnością bądź zamknięte, które charakteryzuje krytyczność oraz powściągliwość (Głaz, 2003).

Współczesna nauka nie jest w stanie jednoznacznie zdefiniować pojęcia religijności, ze względu na jej specyficzny charakter wynikający z jej występowania w odmiennych kulturach, w różnych okresach historycznych oraz w innych szerokościach geograficznych. Tak więc, pojęcie religijności zależy od wyznawanej filozofii, stanowiska psychologicznego, antropologicznego oraz teologicznego (Głaz, 1998). Termin „religijność” „posiada wielowymiarowy charakter” i zawiera w sobie wiele elementów, takich jak: „odpowiednie formy świadomości, praktyki, moralność, kult (...), wszystko, co jednostka przeżywa, doświadcza i doznaje w kontakcie z przedmiotem religii” (Argyle, 1964; za: Głaz, 2003, s. 11). Według ogólnie przyjętej definicji religijność, to indywidualny, subiektywny sposób przeżywania, doświadczenia, oddawania czci przedmiotom, bożkom, zwierzętom czy Bogu.

Według W. Prężyny (1990) religijność to „indywidualne, podmiotowe ustosunkowanie się człowieka wobec Boga i nadprzyrodzoności”, które przejawia się w ukształtowanych

pojęciach i przekonaniach jednostki oraz w jej uczuciach oraz zachowaniach (Prężyna, 1990, s. 269). Pojęcie religii W. Prężyna (1990) interpretuje, jako „zbiór twierdzeń i norm wyjaśniających i regulujących stosunek zachodzący między człowiekiem i Bogiem” (s. 269). Natomiast S. Głaz (1998) termin „religia” definiuje, jako całokształt przeżyć i postaw jednostki oraz wydarzeń i struktur społeczno-kulturowych, które wyrażają i określają w różny sposób relacje człowieka do rzeczywistości ponadczasowej i transcendentnej. Dodatkowo koncept religii jest ściśle związany z jej oceną, która może być pozytywna bądź negatywna w zależności od podejścia do jej racjonalnych lub irracjonalnych elementów.

S. Huber (2011) opierając się na badaniach G. Allporta oraz Ch. Glocka zaproponował własną definicję religijności, w której połączył koncepcję obu badaczy - zawierającą element funkcji motywacyjnej, jak również treściowej, przyjmując jednocześnie, jako podstawę „koncepcję konstruktów osobistych” G. Kelly’ego (Kelly, 1955; za: Zarzycka, 2011, s. 231). S. Huber (2003) opiera swój model religijności na czterech wstępnych założeniach. Pierwsze z nich głosi, że „przeżycia i zachowania człowieka kierowane są przez konstrukt i systemy konstruktów osobistych” (Huber, 2003, s. 180). Przy czym konstrukt psychologiczny należy rozumieć, jako wewnętrzną reprezentację świata; „wzorzec znaczeń pozwalający na antycypację wydarzeń i strukturalizujący ludzkie przeżycia i zachowania” (Kelly, 1955; za: Zarzycka, 2011, s. 232). Drugie założenie mówi o tym, że „siła przeżyć i zachowań człowieka, jako konsekwencja posiadanego systemu konstruktów osobistych zależy od jego centralności osobowości”, czyli jest związana z ukształtowaniem dojrzałej osobowości, na poziomie intelektualnym, emocjonalnym oraz społecznym (Huber, 2003, s. 180). Trzecie założenie dotyczy kierunku „przeżyć i zachowań człowieka traktowanych, jako rezultat aktywności systemu konstruktów osobistych, zależy od ich treści i znaczeń, które go tworzą”, co można rozumieć, jako wpływ posiadanego systemu wartości, przekonań religijnych na odczucia, przeżycia i zachowanie człowieka w życiu (Huber, 2003, s. 180). Według czwartego założenia „przeżycia i zachowania religijne są funkcją centralności i treściowej zawartości systemu osobistych konstruktów religijnych człowieka”, czyli wewnętrzna reprezentacja świata, sposób rozumienia i patrzenia na świat wpływa na stany emocjonalne oraz predysponuje do określonych zachowań (Huber, 2003, s. 180). Podsumowując religijność według S. Hubera (2011) to konstrukt psychologiczny, który zajmuje określone miejsce w hierarchicznym układzie „wszystkich konstruktów osobistych człowieka”, czyli, że religijności nie można traktować, jako odrębną część osobowości, lecz, jako strukturę, która

stanowi jej integralną część i wpływa na życie psychiczne człowieka (Huber, 2003; za: Zarzycka, 2011, s. 232). Religijność motywowana wewnętrznie, to religijność, która wpływa na życie danej osoby w znaczący sposób - poprzez kierowanie się zasadami wyznawanymi w danej religii w życiu codziennym, podczas podejmowania decyzji, w sposobie przeżywania sytuacji życiowych oraz w zachowaniu się jednostki. W przypadku religijności, której motywy są zewnętrzne; czyli niestanowiącej roli nadrzędnej w życiu danej osoby; ale spełniającej jakąś określoną funkcję - często o charakterze pozareligijnym, nie wpływa na postrzeganie świata, jak i własnej osoby przez pryzmat wyznawanej wiary. Według S. Hubera człowiek religijny ubiera „religijne okulary”, przez, które ogląda świat oraz „kształtuje własne doświadczenia i zachowania” (Huber, 2003; za: Zarzycka, 2011, s. 234).

Religia może być rozumiana w szerokiej bądź wąskiej perspektywie. W przypadku, szeroko pojmowanej religii, np. animizmie, fetyszyzmie, manizmie, totemizmie, politeizmie czy panteizmie punktem odniesienia jest bezosobowa siła, która powoduje, że każdy przedmiot może być źródłem przeżyć religijnych (Zdybicka, 2000; za: Szewczyk, 2000). Natomiast w węższym widzeniu religii występującym w islamie, judaizmie i chrześcijaństwie jest ona nierozzerwalnie związana z przyjęciem osobowego charakteru jej przedmiotu oraz poszukiwaniem meritum własnego życia w odniesieniu do osoby Boga (Szewczyk, 2000).

1.1.2. Psychologiczne koncepcje religijności

Problematyka religijna już od dziesiątek lat jest uwzględniana w próbach analizy psychologicznej człowieka, ponieważ „człowiek jest istotą religijną. Był nią zawsze i wbrew pozorom pozostanie nią do końca dziejów ludzkości. Od religii nie ma, więc ucieczki.” (Szewczyk, 2000, s. 118). Na przełomie wieków powstało wiele koncepcji religijności w zależności od nurtu czy wyznawanej filozofii, jak np. teoria socjobiologiczna R. Dawkinsa (2012), według której mem („żywa struktura”) Boga – tożsamy z religijnością, jest pasożytem, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie ze względu na czynniki psychologiczne jednostki (Dawkins, 2012). Dawkins uważa, że zdolność przystosowawcza memu Boga wynika z tego, że religia pozornie odpowiada na nurtujące człowieka pytania egzystencjalne oraz zapewnia o wyrównaniu niesprawiedliwości ziemskiego życia po śmierci. Nie tylko

psychologowie interesowali się tematyką związaną z religijnością człowieka, ale również socjologowie, którzy opracowywali własne definicje religijności. Głównie socjologowie religii, interpretowali religijność w kontekście danej kultury oraz kładli akcent na to, w jaki sposób przekonania religijne wpływają na przyswajanie społecznych „norm i modeli zachowań” (Piwowarski, 2007, s. 11).

Należy podkreślić, że tematyka religijności człowieka absorbowwała głównie wielu psychologów, którzy poświęcali jej niejednokrotnie więcej miejsca w swoich pracach niż innym żywotnie istotnym tematom. Przykładem tego może być praca W. Jamesa pt. „Doświadczenie religijne” (2001), w której autor w sposób swobodny wręcz kontrowersyjny (1995) - jak sam określił w swoim dziele, ze względu na przypadki, które opisywał, np. św. Pawła, którego podejrzewał o „filozoficzną burzę nerwową” (2013) podobną jak w padaczce; podjął temat ludzkiej religijności, ponieważ „religia, podobnie jak seks, należy do tych zainteresowań ludzkości, które mają charakter prawie uniwersalny” (James, 2001; Atran, 2013, s. 230; Allport, 1988, s. 90; za: Jarosz, 2011, s. 8; Webb, 1995, s. 28). W. James określił religię, jako coś duchowego, co wiąże się z przyjemnością i „samo w sobie jest darem w życiu” oraz jest „kontynuacją podświadomości w naszym świadomym życiu” (James, 1990; Webb, 1995, s. 41).

Zasadnicza rozbieżność pomiędzy teorią socjobiologiczną Dawkinsa (2012) czy teoriami socjologicznymi a teoriami psychoanalitycznymi dotyczy wymiaru religijności, który może być gatunkowy i wynikać z natury człowieka lub być uwarunkowany w znacznym stopniu przez daną kulturę albo być indywidualny, ale ukształtowany przez kulturę i społeczeństwo. Pomimo znaczącej różnicy w sposobie wyjaśnienia źródła religijności jednostki, praktycznie wszystkie teorie podkreślają, że religijność „przynależy do natury człowieka” (Jarosz, 2011, s. 16). Dodatkowo religijność została określona, jako „uniwersalna właściwość człowieka”, której źródłem motywacji są, takie elementy, jak: nieświadomość, „poczucie zależności od Absolutu, współwystępowanie lęku i fascynacji w kontekście przeżywania sacrum, instynkt religijny lub religijna potrzeba” (Allport, 1988; za: Prężyna, 1977; za: Szymołon i Bartczuk, 2011, s. 28). Natomiast według innego stanowiska, motywacja religijna jest zależna od „cech przedmiotu religijnego z predyspozycjami podmiotu”, do których można zaliczyć takie predyspozycje jak: strach, frustrację, które są związane z ludzką egzystencją, indywidualne doświadczenia, wartości, potrzeby, sens życia, poczucie tożsamości jednostki oraz jej ciekawość poznawczą (Grom, 2009;

za: Szymoń i Bartczuk, 2011, s. 28). Stąd przypuszczenie, że samo zainteresowanie problematyką związaną z religijnością może przyczyniać się do kształtowania centralnej postawy religijnej.

Według Z. Freuda (1996) religijność to „społecznie tolerowana nerwica”, która w niektórych przypadkach jest wręcz pożądana przez ludzkość (Wszolek, 1996, s. 56). Z. Freud upatruje początku zmysłu religijnego jednostki w pozytywnym rozwiązaniu konfliktu Edypa, kiedy to dziecko pragnie wynagrodzić za swoje uczucie wrogości wobec ojca (Grom, 2009). Pierwotne negatywne emocje, takie jak: lęk, nienawiść oraz bezsilność przekształcają się z czasem w pozytywne uczucia oraz chęć pojednania z patriarchą (Grom, 2011). Na skutek poszukiwania wizerunku ojca oraz próby złagodzenia poczucia winy kształtuje się idea Boga, czyli źródło religijności (Grom, 2009). Natomiast zdaniem W. Prężyny (1990) nie jest wskazana interpretacja religijności w ogóle poprzez przejawy neurozy, ponieważ dojrzała religijność jest wynikiem samowychowania będącego rezultatem świadomości oraz indywidualnego wysiłku danej osoby. Jednakże w przypadku, gdy człowiek kształtuje swoją religijność na podstawie mechanizmów obronnych, jak uważał Z. Freud, to motywacja religijności „może funkcjonować na gruncie procesów nieświadomych” (Prężyna, 1990, s. 278). Według Z. Freuda (1981) „Bóg jest kopią ojca, i tak jak on był widziany oraz doświadczany w dzieciństwie (...) później w życiu danej osoby ojciec jest spostrzegany w inny sposób, na jego niekorzyść. Jednakże wyidealizowany obraz z dzieciństwa jest zachowany i przeniesiony z nabytymi w pamięci śladami pierwotnego ojca, żeby uformować indywidualny obraz Boga” (Freud, 1923, s. 85; za: Rizzuto, 1981, s. 32). Podobne stanowisko odnośnie podłoża religijnego człowieka reprezentuje uczeń Z. Freuda – C. Jung, który uważa, że religia należy do „najwcześniejszych i najbardziej powszechnych przejawów ludzkiej psychiki” oraz, podobnie jak W. James (1995), że wpływa ona z podświadomości człowieka (James, 1990; Głaz, 1998, s. 56; Webb, 1995, s. 41). Teoria C. Junga odnośnie obrazu Boga różni się jednak od teorii Z. Freuda pod jednym względem, a mianowicie C. Jung uważał, że nie powstaje on w procesie relacji do obiektu, ale w procesie indywidualizacji, czyli urzeczywistnianiu się życia duchowego jednostki (Rizzuto, 1981). Stąd C. Jung upatruje „uświadomienie religijności nieświadomej”, która dąży do integracji własnej osobowości – jaźni (Głaz, 1998, s. 53). Tak więc, C. Jung dopatruje się archetypicznego obrazu Boga w psychice ludzkiej, który występuje w odmiennych religiach świata i który może być

widoczny w różnorodnych dziełach sztuki - symbolach przedstawiających treści religijne (Grom, 2011).

1.1.2. Typologie religijności

Początkowo religijność z perspektywy psychologicznej była ujmowana w kategoriach globalnych, których celem było przedstawienie religijności, jako coś jednowymiarowego i wspólnego dla ogółu (Jaworski, 2006). Szczególnie w psychoanalizie czy w marksizmie religijność była opisywana w sposób ogólny, miała ona charakter redukcyjny, który pomijał złożoność religijności człowieka (Jaworski, 2006). Jednakże, w ujęciu W. Jamesa, który zapoczątkował psychologię religii w pionierskim dziele „The varieties of religious experience” opublikowanym w 1902 roku, religijność jest różnorodna pod względem nastawienia, przeżywania oraz zachowania (Webb, 1995). Dlatego też, obecnie psychologowie badający zagadnienia związane z tą tematyką, przy próbie jednolitego ujęcia religijności, uwzględniają jej różne rodzaje czy typy.

Typologizacja religijności zależy, więc od uwzględnianych kryteriów oceny, takich jak: dojrzałość religijna, kontekst osobowościowy i społeczny, który zawiera w sobie „myśl, doświadczenia i zachowania religijne” (Jaworski, 2006, s. 271). Dodatkowo brane są jeszcze aspekty opisujące życie religijne pod względem: „zaangażowania i intensywności postawy religijnej, centralności postaw religijnych, motywacji zachowań religijnych, typu odniesień czy interakcji między człowiekiem i Bogiem” (Jaworski, 2006, s. 271). Należy także zaznaczyć, że psychologia religii w poszukiwaniu „wskaźników rozwoju religijnego” może kierować się podejściem liniowym bądź skokowym (Jaworski, 2006, s. 272). W podejściu liniowym brane są pod uwagę kryteria dojrzałości religijnej, które zależą od wiedzy na tematy religijne, uczuć, praktyk i zachowań, które są motywowane wyznawaną religią. Natomiast w podejściu skokowym kryterium oceny są „specyficzne elementy rozwoju występujące w określonych fazach życia” (Jaworski, 2006, s. 272).

Kierując się kryterium dojrzałości religijnej można ją podzielić na dwa typy: typ dojrzałej oraz niedojrzałej religijności. Według W. Clarka (1958) dojrzała religijność oznacza, że religia

zajmuje pierwsze miejsce w życiu człowieka, że jest ona związana z samokrytycyzmem, z dostrzeganiem słabości, pokorą, sensem życia, motywacją i satysfakcją życiową, a przede wszystkim, że „integruje wszystkie ludzkie przeżycia” bez przywiązania do magii i/lub przesądów (Clark, 1958; za: Jaworski, 2006, s. 273). Natomiast według Allporta (2009) religijność można podzielić na religijność wewnętrzną oraz religijność zewnętrzną (Grom, 2009). Religijność wewnętrzną, która jest uważana za dojrzałą formę cechującą się: krytycyzmem, zróżnicowanym poczuciem wobec niektórych praktyk, postaw, czyli brakiem fanatyzmu religijnego (Allport, 1988). Następnie jest ona kierowana „swoją własną siłą napędową i własną dynamiką”, co można rozumieć, jako siłę, która nie jest kierowana przez ludzki egoizm, jego lęki, pragnienia czy strach, ale jako siłę, która potrafi wpłynąć na życie człowieka i jego postępowanie (Allport, 1988, s. 150). Kolejnym wyznacznikiem wewnętrznej religijności jest jej stałość, czyli konsekwencja w wyznawanych i praktykowanych postawach moralnych (Allport, 1988). Co inaczej można przedstawić, jako uzewnętrznianie własnych przekonań religijnych w działaniu, np. poprzez uczciwe postępowanie niezależnie od okoliczności albo otwartość na niesienie pomocy bez względu na osobę, jej rasę czy przynależność religijną.

Następnymi kryteriami opisującymi różne typy religijności są: osobowość człowieka „lub społecznościowy kontekst przeżyć religijnych” (Jaworski, 2006, s. 275). Biorąc pod uwagę osobowość człowieka religijność może być określana, jako religijność ekstrawertyków albo introwertyków, jak również, jako religijność „sangwiników, melancholików, choleryków i flegmatyków” (Jaworski, 2006, s. 275). Charakterystyki życia religijnego, która uwzględnia temperament człowieka dokonał A. Roldán (2006) opierając się na typologii W. Sheldona (2006), który wyróżnił trzy hagiotypy - czyli typy świętości (Jaworski, 2006). Pierwszy z nich to agapetonia (grec. agape = miłość), czyli nastawienie osoby na doznania związane z miłosierdziem oraz dobrocią. (Jaworski, 2006). Drugim z nich jest praksetonia (grec. prakseos = działanie), który charakteryzuje, jak sama nazwa wskazuje na działanie i czyn (Jaworski, 2006). Trzecim typem jest deontotonia (deon = obowiązek), który związany jest z poczuciem powinności, obowiązku i zobowiązań (Jaworski, 2006).

Natomiast Jaworski (2006) opisując religijność pod względem społecznym wyróżnia religijność: indywidualną, instytucjonalną i zbiorową/wspólnotową” (s. 276). Aby rozważyć charakter religijności indywidualnej osoby, należy wziąć pod uwagę jej: bieg życia, zdarzenia,

które miały istotny wpływ na jej życie, decyzje czy wybory, także osoby znaczące oraz środowisko, w którym dorastała i funkcjonowała dana osoba (Jaworski, 2006). Opisując religijność indywidualną można zastosować dwa różne podejścia. Pierwszym z nich jest podejście idiograficzne, które skupia się na wychwyceniu „specyfiki i odrębności religijności danej osoby” (s. 276). Drugim podejściem jest podejście nomotetyczne, które zajmuje się przypisaniem określonej osoby do jednego z typów religijności. Opisując religijność instytucjonalną należy zaznaczyć, że rządzi się ona własnymi prawami psychologicznymi, jak również prawami socjologicznymi, wyznacza ona wspólne cele oraz reprezentuje te same wartości, które ukierunkowują jej działanie, np. na niesienie pomocy charytatywnej albo oświaty (Jaworski, 2008; Piwowarski, 2007). Natomiast charakteryzując religijność zbiorową/wspólnotową powinno się ją opisywać w „kontekście funkcjonowania ruchów religijnych”, ponieważ wspólnoty różnią się pomiędzy sobą założeniami, rodzajem praktyk, przeżyciami religijnymi czy też innymi wymaganiami dotyczącymi stopnia zaangażowania (s. 277).

Wyróżniając różne typy religijność, uwzględniając jej określony wymiar, najczęściej psychologowie religii odwołują się do jej dychotomiczności. Charakteryzując jej dwa przeciwstawne bieguny, np. biegun dodatni religijności, który według Allporta (2006) jest związany z motywacją wewnętrzną, a biegun ujemny religijności jest oparty na motywacji zewnętrznej (Jaworski, 2006). Również E. Fromm (2003) opisuje religijność na zasadzie podziału na dwa bieguny, ale dokonuje on tego w kontekście: „być lub mieć”, co oznacza, że każdy człowiek w procesie swojego rozwoju doświadcza dwóch tendencji: regresywną i progresywną - tendencje te dotyczą formy, w jaki sposób dany człowiek przeżywa swoje istnienie, jak spostrzega swoją osobę, świat oraz Boga (Fromm 1971; za: Głaz, 2003, s. 27). E. Fromm wyróżnia religijność autorytarną oraz humanistyczną (Głaz, 2003). Pierwszy typ charakteryzuje się tym, że człowiek znajduje się w pozycji podrzędnej do niewidzialnej siły, która posiada wpływ na jego los oraz wzbudza w nim uczucie lęku oraz czci (Głaz, 2003). Drugi wyróżniony typ przedstawia człowieka, który dąży do „wyższego ja”, czyli do obrazu Boga, który jest „symbolem potencjalnych możliwości człowieka” (Głaz, 2003, s. 43).

Natomiast W. Prężyna (1990) opisuje religijność, jako wieloelementową strukturę w skład, której wchodzi: „sądy, przekonania, przeżycia, stany emocjonalne, predyspozycje do

zachowań oraz same zachowania jednostki” (s. 269). Czyli uważa religijność za element należący do struktury psychicznej człowieka, który podlega dynamicznemu rozwojowi i prawidłowościom psychicznym. W. Prężyna łączy w pojęciu religijności „odniesienie do transcendencji” przy równoczesnym położeniu akcentu na osobowościowy charakter więzi z Bogiem, co stanowi podstawę do wyjaśniania oraz prób typologizacji religijności pod względem psychologicznym (s. 270). Wyróżnił on kryteria psychologiczne, które mogą wskazywać na jej dojrzały charakter, uwzględniając przy tym, że uzyskanie dojrzałości religijnej nie jest tożsame z zakończeniem określonego etapu rozwojowego, ale jest procesem, który integralnie towarzyszy dynamicznym zmianom związanym z biegiem życia danej osoby.

Według W. Prężyny (1990) dojrzała religijność powinna cechować się: zróżnicowaniem, dynamizmem, zintegrowaniem, autonomicznością, zinterioryzowaniem, oraz personalnością. Zróżnicowana dojrzałość religijna obejmuje całą psychikę człowieka, więc jej aspekt „intelektualny, emocjonalny oraz motywacyjny”, przy czym, im bardziej rozbudowana jest osobowość człowieka, tym w większym stopniu będzie rozbudowana struktura religijności pod względem psychologicznym (s. 272). Dynamizm religijności polega na tym, że człowiek w biegu swojego życia doświadcza różnego rodzaju kryzysów, które mogą powodować występowanie różnego rodzaju wątpliwości, a te z kolei pozytywnie rozwiązane poprzez np. poznanie, uzyskanie nowych informacji albo spojrzenie z nowej perspektywy na nurtujące pytania; budują stabilną postawę oraz przekonania religijne osób, które są w stanie zaakceptować nowy obraz świata. Co można rozumieć, jako zdolność do integracji już znanego systemu wartości, sądów, przekonań czy sposobu patrzenia na różnego typu zagadnienia, z nową uzyskaną wiedzą, która zabezpiecza człowieka przed popadaniem w schematyczne, stereotypowe oraz sztywne pojmowanie świata pod względem religijnym.

Zdaniem tego samego autora (1990) zintegrowana religijność wyróżnia się spójnością w dwóch aspektach, a mianowicie „w aspekcie podmiotowym jak i przedmiotowym” (s. 274). Pierwszy z nich charakteryzuje się powiązaniem ze sobą trzema elementami religijności: „poznawczo-przekonaniowym, emocjonalno-wartościującym oraz praktykami religijnymi”, które prezentują pozytywny kierunek zaangażowania oraz mogą pozytywnie wpływać na harmonijny rozwój osobowości człowieka (s. 274). Drugi cechuje się koherentnością przekonań religijnych, które przenikają całe życie człowieka i m.in. służą do interpretacji wydarzeń życiowych.

Zinterioryzowana religijność jest kształtowana w procesie poznawania, odbioru symboli, znaków czy pojęć, które są następnie przyjmowane i włączane do systemu sądów i przekonań danej osoby. W procesie tym następuje ocena i wartościowanie, przez co osoba układa poznane treści w swój własny system wartości i wiąże religijność z swoją osobowością. Powiązanie to może posiadać różny poziom nasilenia, ponieważ zinternalizowane wartości mogą przyjmować centralne miejsce w życiu człowieka i „stają się elementem ego”, bądź peryferyjne, gdy wartości religijne zajmują obrzeżne miejsce w systemie wartości człowieka (s. 276).

Natomiast autonomiczność religijna charakteryzuje się tym, że osoba posiada własną tożsamość i jest wewnętrznie niezależna od otaczającego ją świata, przy jednoczesnym zachowaniu otwartości na otoczenie. W przypadku autonomicznej religijności człowiek jest motywowany autonomicznie - czyli niezależnie od zewnętrznych czynników; gdzie wartości proponowane przez daną religię stanowią źródło motywacji religijności danej osoby. Dodatkowo osoba taka, posiada zdolność do zaakceptowania subiektywnie trudnych prawd dla niej samej, przez, co wykazuje, że religijność nie jest przez nią traktowana instrumentalnie do zaspokajania określonych potrzeb psychologicznych, takich, jak: „poczucie bezpieczeństwa, pozycji społecznej czy w wymiarze społecznym, potędze narodu” (Prężyna, 1990, s. 276). Aby religijność mogła osiągnąć personalny wymiar, osoba w procesie rozwoju powinna dokonać procesu indywidualizacji oraz autonomizacji, żeby stworzyć warunki w psychice człowieka do wytworzenia się relacji pomiędzy Bogiem a człowiekiem, relacji „typu ja-ty”, przy jednoczesnym zachowaniu różnicy wynikającej z asymetryczności relacji religijnej (Prężyna, 1990, s. 277). Człowiek w tego typu relacji jest podmiotem, który jest odpowiedzialny za rozwój relacji, za swoje decyzje i wybory, nie tracąc przy tym swojej tożsamości, wręcz pogłębiając ją „może odnosić się do Boga z nadzieją, z zaufaniem – człowiek może wierzyć Bogu” (Prężyna, 1990, s. 277). W przypadku dojrzałej religijności człowiek jest w stanie na poziomie nieświadomym, ale przede wszystkim na poziomie świadomym odnosić się do Boga, zauważa swoją osobę oraz spostrzega relację, która między nimi zachodzi. Odnajduje się w relacji z Bogiem w każdej sytuacji życiowej, tej, która jest związana z sukcesami człowieka, ale również, gdy jego życie jest związane z niewiernościami, ale w takiej sytuacji człowiek jest gotowy przyznać się do winy, a następnie wykazać chęć kontynuowania relacji z Bogiem opartej na przyjaźni (Prężyna, 1990, s. 278).

Tabela 1. Wybrani autorzy typologii religijności

Autor	Wymiar religijności	Biegun dodatni religijności	Biegun ujemny religijności
E. Fromm	podmiotowość, niezależność	Humanistyczna	autorytatywna
G. Allport	Motywacja	Wewnętrzna	zewnętrzna
M. Jarosz	typ relacji do Boga	Dojrzały	niedojrzały
R. Jaworski	wymiar osobowy, personalny	Personalna	apersonalna
S. Głaz	intensywność doświadczenia religijnego	Wysoka	niska
S. Huber	konstrukty osobiste człowieka	Wewnętrzna	zewnętrzna
W. Prężyna	intensywność postawy	Intensywna	obojętna
W. Prężyna	centralność postawy	Centralna	peryferyjna

Źródło: opracowanie własne na podstawie Tabeli 3. Niektóre dychotomiczne typologizacje religijności (Głaz, 2006, s. 279).

1.1.3. Uwarunkowania religijności

Rozwój religijności u poszczególnych jednostek zależy od wielu czynników, tak, jak np. uwarunkowań kulturowych, psychologicznych, rodzinnych czy interpersonalnych. Według E. Fromma (2011) nie było takiej kultury w przeszłości i jak się wydaje nie może być takiej kultury w przyszłości, która by nie miała religii (Jarosz, 2011). Już w pierwotnych kulturach religia odgrywała znaczącą rolę w życiu człowieka, np. starożytni Majowie składali w ofierze bożkom w darze życie ludzkie prosząc o potrzebne łaski. Sposobność oddania własnego życia dla dobra grupy, z którą dana osoba żyła, była zaszczytem a nie karą czy zabójstwem. Natomiast,

według Z. Zdybickiej „religia jest istotnie związana z człowiekiem, z jego sposobem istnienia. [...] Nie jest, więc religia tylko wydzielona, dziedziną życia i kultury, jest sposobem istnienia człowieka, które jest istnieniem ‘z Boga’ i ‘ku Bogu’, wskazuje na transcendentne źródło i przeznaczenie człowieka” (Szewczyk, 2000, s.118; za: Zdybicka, 1994, s. 6).

Patrząc na uwarunkowania religijności od strony psychologicznej – według Z. Freuda można stwierdzić, że religia jest ucieczką od poczucia winy (Szewczyk, 2000). Z. Freud (2013) określa to wręcz kompulsją, która ma za zadanie, odzyskać uprzednio utracone poczucie bezpieczeństwa z dzieciństwa, którego gwarantem byli rodzice (Atran, 2013). Wrodzony charakter tego instynktu - na zasadzie warunkowania klasycznego (nagrody i kary) przyczynia się do generalizowania i przeniesienia własności obiektów z rodziców na Boga, który w przeciwieństwie do rodziców jest wszechmocny i wszechobecny (Persinger, 1987; za: Atran, 2013). Natomiast od strony społecznej – według E. Durkheima uwarunkowanie religijności jednostki jest ściśle związane z tworzeniem się więzi rodzinnej i społecznej, potrzebą przynależności do danej grupy, która również pośrednio określa status osoby w danym społeczeństwie (Szewczyk, 2000). E. Durkheim (2007) określał religię poprzez funkcję, jaką ona pełni w społeczeństwie, czyli poprzez jej integrujące i regulujące właściwości, a nie poprzez wartości teologiczne, które ulegają zmianie pod wpływem zmian historycznych (Szacki, 1981; za: Piwowarski, 2007). Jednakże, według M. Eliade (2000) nie jest możliwe, aby przedstawić pełny obraz uwarunkowań religijnych posługując się jedynie wynikami nauk psychologicznych czy nauk społecznych, ponieważ zjawisko religii jest „swoistym spostrzeganiem, odczuciem i przeżywaniem świata, polegającym na ciągłym odkrywaniu łączności z transcendencją” (Szewczyk, 2000, s.120; za: Eliade, 1988). Niejednoznacznie można określić czy człowiek jest religijny, ponieważ religijność jest wpisana w jego naturę - „homo religiosus”, czy też może wynika ona z przeżywania świata, doświadczeń życiowych i emocji z nimi związanymi (Szewczyk, 2000). Strach, lęk przed nieznanym, ból po stracie bliskiej osoby jak również odczuwana radość czy zachwyty mogą stanowić o kształtowaniu się religijności w życiu człowieka. Dodatkowo, człowiek z swojej natury nie jest „bezszałtą masą”, ale osobą, która przychodzi na świat z pewną ściśle określoną pulą genów w charakterystycznym środowisku rodzinnym, które od jego pierwszych dni życia przedstawia konkretny przekaz dotyczący ważności przeżyć religijnych oraz miejsca religii w życiu człowieka.

Według badań V. French (1981) wysoka organizacja religijna osoby zazwyczaj jest połączona z wysoką organizacją w innych sferach życia człowieka oraz przyczynia się do uzyskania większej „umiejętności podejmowania swobodnej dyskusji na temat własnych problemów” większego wglądu w siebie, jak również większego zrozumienia czy zminimalizowania „procesów tłumienia i represji” (Prężyna, 1981, s. 8). Według V. Frankla (2009) źródłem religijności jest indywidualna nieświadomość religijna, która zależy od „wolnej i odpowiedzialnej decyzji człowieka, jest osobistym wyborem jednostki” (Frankl, 1967; za: Wolicki, 2009, s. 178). Dodatkowo uważa on, że nie można popchnąć osoby do bycia religijnym, ani że religijność jest efektem „popędu religijnego”, ale że autentyczna religijność jest rezultatem świadomej i nieprzymuszonej decyzji człowieka, która jest kształtowana i realizowana w rozwoju danej jednostki (Frankl, 1978; za: Wolicki, 2009, s. 178). Także, naturalna skłonność jednostki do religijności nie stanowi wyłącznie o tym, że dana osoba będzie religijna, ponieważ V. Frankl (2009) twierdzi, że to od osobistej decyzji człowieka zależy czy podąży ona za swoją „anima humana est natura liter religiosa” (Frankl, 1978; za: Wolicki, 2009, s. 178). Również C. Jung (2009) upatrywał źródeł religijności w podświadomości człowieka, jednakże nie tylko w podświadomości indywidualnej, ale również w podświadomości kolektywnej, która jest wyrażana „w postaci tzw. archetypów w różnych symbolach kulturowych, wierzeniach i mitach, a także w tematyce biblijnej, w legendach ludowych, w baśniach itp.” (Tomaszewski 1983; za: Wolicki, 2009, s. 171). Podświadomością kolektywną C. Jung (2009) określał, jako ‘energię psychiczną’ (libido), która może być doświadczana w impulsach, snach, obrazach oraz ideach, które nie mają swojego źródła w „indywidualnej historii życia” (Grom, 2009, s. 319). Tak więc, można przyjąć, że uwarunkowania religijne wynikają z wielu aspektów życia ludzkiego, takich jak: kultura, rodzina i społeczeństwo, w której dana jednostka funkcjonuje, jak również z indywidualnych predyspozycji osobowościowych.

1.1.4. Kształtowanie się religijności u osób w wieku dorastania

Proces kształtowania się religijności człowieka jest związany z poszczególnymi okresami rozwojowymi człowieka. P. Socha (2000) opisuje stadialną koncepcję rozwoju wiary według

J. Fowlera, który opiera się głównie na pracach E. Eriksona, J. Piageta i L. Kohleberga, której rozwój można podzielić na następujące stadia:

- stadium 1: **wiara intuicyjno-projekcyjna**,
- stadium 2: **wiara mityczno-literalna**
- stadium 3: **wiara syntetyczno-konwencjonalna**
- stadium 4: **wiara indywidualno-refleksyjna**
- stadium 5: **wiara koniunktywna (paradoksalno-konsolidacyjna)**
- stadium 6: **wiara uniwersalizująca**

Stadia te są poprzedzone prestadium wiary pierwotnej tzw. wiary niezróżnicowanej, której początek stanowi wczesne dzieciństwo do drugiego roku życia, kiedy to dziecko doznaje pierwszych percepcyjnych doświadczeń społecznych i tożsamościowych „bez udziału języka i pojęć”, są one dodatkowo „zbieżne z powstawaniem świadomości” (Socha, 2000). U źródeł wiary, J. Fowler (2000) upatruje niekreślony konglomerat „zaufania, dzielności, nadziei i miłości”, tworzony oraz wyrażany poprzez więź dziecka z matką lub osobą znaczącą (Socha, 2000). Wiara, według J. Fowlera (2011) „jest siłą wyobraźni w ten sposób, iż z obrazu znalezionej przez uczucie zestawi ostateczne środowisko” (Fowler, 1981/1991; za: Grom, 2011, s. 76).

Stadium pierwsze występujące od 2 do 6 - 7 roku życia charakteryzuje się swobodnym przetwarzaniem w wyobraźni doświadczeń percepcyjnych i emocjonalnych (Socha, 2000). Bez względu na to czy dziecko wychowuje się w rodzinie wierzącej czy też nie, wykształca ono swój własny obraz Boga dlatego, że treści religijne przenikają sferę życia rodzinnego, społecznego i kulturowego, na przykład poprzez powszechną obecność symboli religijnych, pomimo ogólnie występującej sekularyzacji religii w społeczeństwie. Dodatkowo, w okresie od 1 do 3 roku życia Cz. Walesa (2002) wyróżnia dwa etapy rozwoju religijności: etap „za matką” oraz etap „początków religijności indywidualnej i pytań metafizycznych” (Cz. Walesa, 1978; za: Szewczyk, 2002, s. 257). W pierwszym etapie dziecko obserwuje rodziców czy też osoby bliskie i powtarza wykonywane przez nich proste gesty i znaki religijne, jak na przykład znak krzyża.

Natomiast w drugim etapie, około 3 roku życia dziecko nabywa umiejętności odróżniania przedmiotów świętych oraz uświadamia sobie, że Bóg jest odrębnością, co pozwala w większym stopniu naśladować gesty rodziców. Już pod koniec 3 roku życia dziecko zaczyna samodzielnie się modlić, czemu sprzyja umiejętność krótkotrwałego skupienia oraz przyjęcia postawy, która wyraża „szacunek wobec Boga” (Cz. Walesa, 1978; za: Szewczyk, 2002). W okresie tym rozwija się indywidualna pobożność, która może być wyrażana w bardzo oryginalny sposób i niejednokrotnie jest ona powiązana z życiem codziennym dziecka. Okres od 3 do 7 roku życia jest najprawdopodobniej najbardziej znaczącym okresem w rozwoju religijności dziecka, ponieważ w tym czasie dziecko, które ufa rodzicom i doświadcza miłości z ich strony, przenosi te pozytywne relacje i uczucia na relacje z Bogiem. Dziecięca religijność w tym okresie charakteryzuje się: antropomorfizmem, animizmem i magizmem (Marek, 1996, za: Szewczyk, 2002). Dziecko wyobraża sobie Boga, jako starca z brodą a przedmioty martwe traktuje jak ludzi oraz jest przekonane, że dzięki przedmiotom materialnym może uzyskać dobra duchowe.

Stadium drugie, które rozpoczyna się ok. 6,5 roku życia i trwa do ok. 11 – 12 roku życia, gdy „osobowość dziecka jest opanowana przez jego potrzeby, życzenia i spontaniczne zainteresowania” (Socha, 2000, s. 176), które dziecko już jest w stanie względnie kontrolować, to jednak nie jest ono zdolne panować nad skutkami własnych potrzeb, co przyczynia się do ich instrumentalnego realizowania (Socha, 2000). Dziecko może zachowywać dyscyplinę czy dobrze się uczyć, aby coś w ten sposób osiągnąć, np. nagrodę pieniężną. Jednakże, wsparcie, miłość, akceptacja jak również wymagania rodziców i szkoły przyczyniają się do dalszego rozwoju dziecka poprzez uświadomienie mu głębszego „źródła motywacji i wartości leżących u podłoża [...] dążeń” (Socha, 2000, s. 176). W okresie tym dziecko spostrzega Boga w sposób antropomorficzny, czyli wyobraża sobie Boga, jako, np. starca z długą brodą, który jak sędzia karze za złe postępowanie, a nagradza za poprawne zachowanie (Grom, 2011). Dodatkowo w tym okresie rozwojowym dziecko jeszcze nie potrafi zrozumieć motywów i/lub przyczyn, dlaczego Bóg jest właśnie takim, jakim go widzi (Rizzuto, 1981, s. 130).

Stadium trzecie, które kształtuje się w około 12 roku życia i trwa aż do dorosłości, kiedy to „system wartości i znaczeń zinternalizuje się” a podstawowymi wzorami w rozwoju religijności jest grupa rówieśnicza (Socha, 2000). Wiarę w stadium trzecim można określić, jako wiarę konwencjonalną, nieanalityczną czy stereotypową, która nie uwzględnia wyjątków, np.

wszystkich księży stawia za wzór cnót bądź odwrotnie. Jeszcze niepełna internalizacja osobowości w tym okresie rozwojowym powoduje, że jednostka uznaje za własne pożyczone ideologie oraz poglądy. Jednakże, według J. Fowlera (2000) proces tworzenia własnej tożsamości i wiary przy uwzględnieniu dotychczas zdobytego doświadczenia życiowego oraz planowanej przyszłości stanowi charakterystyczną siłę tego stadium rozwoju wiary (Socha, 2000). Przykładem tego mogą być badania przeprowadzone przez G. Allporta na żołnierzach, którzy służyli w trakcie wojny będąc jeszcze w okresie wczesnej młodości. Badał on, w jaki sposób specyficzne doświadczenia, których doświadczyli wpłynęły na ich religijność. Według wyników badań Allporta „u 55% doświadczenia wojny ani nie osłabiły, ani nie wzmocniły ich religijności; u 26 % wojna wzmocniła, a u 19% wojna osłabiła ich religijność” (Chlewiński, 1991; za: Szewczyk, 2002, s. 261).

Natomiast w stadium czwartym, które może kształtować się już od 18 roku życia, aż do pełnej dorosłości, czyli do 35-45 roku życia, następuje zerwanie z biernym podążaniem i naśladowaniem autorytetów na skutek ukształtowania się świadomego i jawnego systemu wartości (Socha, 2000). Religijność osoby wynika z jej świadomego wyboru i wysiłku, przez co staje się ona autentyczna i jest ona podyktowana wewnętrzną potrzebą człowieka, a nie ślepych naśladownictwem innych osób bądź częścią życia wynikającą z kultury danego środowiska.

Stadium piąte, które jest związane z wiekiem - z przekroczeniem 30 roku życia, cechuje się umiejętnością „patrzenia na świat relatywnie i systemowo”, czyli zdolnością do nadania sensu sprzecznościom i paradoksom (Socha, 2000, s. 180). Jeżeli osoba będąca w tym stadium wykształci „ja egzekutywne” na odpowiednim poziomie, to staje się osobą, która potrafi z krytycyzmem spojrzeć na różne sprawy, a autorytetem staje się sama dla siebie, przez co wykształca swój indywidualny sposób życia, zapatrywania oraz relacje w swoim środowisku (Grom, 2011, s. 78). Jednostka uwrażliwia się na różne prawdy i staje się wobec nich bardziej tolerancyjna, przez co w znaczny sposób otwiera się na innych ludzi, ich poglądy, wyznawane symbole i zachowania.

Ostatnie stadium rozwoju religijności występuje bardzo rzadko i według J. Fowlera (2000) człowiek go może osiągnąć po 40 roku życia, gdy „troską ostateczną jest Bóg lub Królestwo Boże” oraz gdy wcześniej istniejące przeciwieństwa nabierają sensu, jak również „u podłoża paradoksów leżą ukryte zasady jedności” (Socha, 2000, s. 181). Spowodowane to

może być również tym, że w starszym wieku człowiek zaczyna bardziej reflektować się nad swoim życiem, a różnego rodzaju choroby czy niedomagania fizyczne skłaniają człowieka do „dowartościowania” tego, co jest związane z duchowością oraz życiem pozagrobowym (Kuczkowski, 1991; za: Szewczyk, 2002, s. 262).

1.1.5. Rola religijności w funkcjonowaniu intra - i interpersonalnym osób dorastających

Religijność ze względu na swoją złożoną strukturę, która przenika sferę emocjonalną, poznawczą oraz wolicjonalną wkomponowuje się w życie człowieka i jego funkcjonowanie psychiczne. W zależności od tego, jaką rolę spełnia religijność, czy jest ona motywowana wewnątrznie bądź zewnątrznie będą zależęć funkcje, jakie ona spełnia. W przypadku, gdy osoba w wieku dorastania, która jest jeszcze na etapie poszukiwań, kształtuje swój światopogląd oraz tożsamość, może w ich rezultacie odejść od religijności autorytetu i zacząć podchodzić bardziej krytycznie do tematów związanych z religią, jak również powiązanych z nią określonym systemem moralności (Szewczyk, 2002). Stąd religijność, która w okresie przedszkolnym czy szkolnym, która była głównie motywowana czynnikami zewnętrznymi, jak np. chęcią zadowolenia rodziców, uzyskania określonych profitów czy poczuciem bezpieczeństwa - w okresie dorastania może przyjąć bardziej dojrzałą formę, co w znacznym stopniu związane jest z dojrzewaniem osobowościowym młodego człowieka. Tak, więc religijność w okresie dojrzewania w przypadku; gdy nie została jeszcze ukształtowana osobowość - w funkcjonowaniu intrapersonalnym, czyli dotyczącym jego poglądów, sposobu myślenia, zasad postępowania, dylematów moralnych, może w dalszym ciągu polegać na instrumentalnym traktowaniu wyznawanej wiary, co głównie odzwierciedla się poprzez używanie mechanizmów kompensacyjnych (Szewczyk, 2002). Natomiast w przypadku, gdy osobowość zostanie już uformowana, to również religijność może ulec rozwojowi i przekształceniu w bardziej dojrzałą formę. Spotkanie z Bogiem lub sacrum nabiera innego sensu i wymiaru. Młody człowiek zaczyna spostrzegać, że w religii istnieje „czynnik ludzki i czynnik ściśle religijny” oraz zauważa „wielorakość powiązań religijności z życiem”, co wpływa na jego lepsze zrozumienie istoty własnej religijności, motywów, działań a tym samym uzyskanie poprawnego obrazu Boga oraz

tego, co jest istotne w wyznawanej religii, a co nie posiada dla niego żadnej wartości (Prężyna, 1990, s. 272).

Dzięki refleksyjnemu myśleniu osoba w wieku dorastania, może ukształtować swój własny wewnętrznie motywowany system moralny, co w trudnych życiowo momentach bądź kryzysach pozwoli się odnieść do nich, jako źródła, które pełni funkcje ochraniającą, czyli jest drogowskazem dla danej osoby. Dodatkowo „religijność skłania człowieka do poszukiwania sensu życia, zwiększa panowanie i kontrolę nad życiem, daje poczucie uzyskiwania pocieszenia oraz bliskości z Bogiem i z innymi ludźmi czy poszukiwania kierunku przemiany we własnym życiu” (Pargament, Ano i Wachholtz, 2005; za: Jarosz, 2011, s. 9). Niejednokrotnie religijność pełni funkcję ochraniającą, co w wieku dorastania w funkcjonowaniu interpersonalnym odgrywa znaczącą rolę, ponieważ jest ona czynnikiem, który ochrania przed nadużywaniem alkoholu oraz substancji psychoaktywnych (Spilka i in., 2003; za: Jarosz, 2011, s. 9). Religijność, która przejawia się w praktykach religijnych, w zaangażowaniu religijnym, udziałem w „obowiązkowych rytuałach i formalnych aktach religijnych” sprzyja integracji młodych ludzi, jednoczenia ich, ze względu na wyznawanie podobnych wartości w życiu (Matuszewski, 2009, s. 186). Integracja ta sprzyja odnalezieniu własnego miejsca w określonej kategorii społecznej oraz pozwala przyporządkować inne osoby do danej grupy, która charakteryzuje się własnymi poglądami, wspólnymi wyznawanymi prawdami czy wierzeniami (Kamasz i Rzepka, 2014). Dodatkowo świadomość osoby przynależącej do określonej grupy religijnej, która wyznaje wspólne wartości, dodatnio wpływa na jej poziom zaangażowania, integracji oraz wyzwala poczucie, że może ona liczyć na pomoc czy wsparcie duchowe danej grupy (Matuszewski, 2009).

1.1.6. Specyfika rozwoju religijnego w okresie dorastania

Rozwój religijność danego człowieka zależy od wielu czynników, takich jak np. rozwoju myślenia, przeżyć, zachowań, osobowości oraz otaczającego go środowiska. Według G Allporta „istnieje tyle odmian doświadczenia religijnego, ilu jest na świecie śmiertelników mających religijne skłonności” (Allport, 1988, s. 115). Jednakże na podstawie obserwacji osób w wieku od 6 do 18 roku życia, wychowanych w religii judaistycznej i chrześcijańskiej można zinterpretować rozwój religijności w kilku zachodzących zmianach, takich jak: sposobie widzenia Boga, poczucia kontroli, refleksyjności i myślenia (Grom, 2009). W okresie dorastania zmienia się

sposób widzenia Boga – antropomorficzne wyobrażenia ustępują miejsca symbolicznym obrazom, a poczucie, że Bóg będzie interweniował w sytuacji, gdy trzeba będzie ukarać za zło a wynagrodzić za dobro również traci na wartości (Grom, 2009). Dodatkowo na skutek powiększenia się kompetencji poznawczych osoba w okresie dorastania zaczyna konfrontować Boga i poddawać Go krytycznej ocenie, co przyczynia się do wypracowania religijności, która ma refleksyjny kształt (Grom, 2009). Natomiast pod względem emocjonalnym rozwój religijności jest uzależniony od wpływów socjalizacji, które mogą przyczynić się do rozwoju i ukierunkowania treści religijnych lub ich zahamowania (Grom, 2009). Ważnym aspektem we wczesnym rozwoju religijności jest potrzeba zaufania, która uwidacznia się już około pierwszego roku życia i na jej podstawie osoba buduje poczucie własnej godności oraz zaufanie, które prowadzi do wykształcenia ufności najpierw do rodziców, a następnie do Boga w kolejnych stadiach rozwojowych (Dziaczkowska, 2012).

Pomimo tego, że okres dorastania jest czasem burzliwym, związanym z kryzysami i krytycyzmem wobec otaczającego świata oraz zmianami pod względem biologicznym i psychicznym jednostki, to również czas, w którym osoba dorasta „do” społeczności dorosłych” (Szewczyk, 2002). W okresie tym, staje się zdolna do kreowania „hipotetycznych obrazów własnej osoby”, czyli dostrzegania tego, w jaki sposób jest ona widziana w oczach innych osób oraz do „wzajemnego przejęcia perspektywy”, toteż zdobywa zdolność do wczuwania się w sposób bardziej dogłębny w sytuację innych osób (Grom, 2011, s. 78). Dlatego „wiara-sens” jest w stanie syntetyzować z kształtującą się tożsamością i wartościami danej osoby, w taki sposób, że postać Boga zaczyna być postrzegana bardziej osobowo oraz emocjonalnie (Szewczyk, 2002). Jednakże, pomimo emocjonalnego związania człowiek w okresie dorastania jeszcze nie reflektuje oraz nie sprawdza i nie oddziela form wyrazu religijności od jej treści, zatem próba odmitologizowania symboli i rytuałów będzie odczuwana, jako coś, co mogłoby odebrać sens wyznawanej religii (Szewczyk, 2002). Toteż w stadium wiary syntetyczno-konwencjonalnej, człowiek nie może w pełni polegać na swoim osądzie, lecz opiera się na wartościach i wierze osób z jego najbliższego otoczenia, autorytetu w kwestii wiary bądź wspólnoty wiary (Szewczyk, 2002). Jednakże w okresie tym, również pragnie przewyższyć i zmieniać zastaną rzeczywistość poprzez skonstruowanie własnych planów życiowych oraz systemów, które cechują się altruizmem, a czasem nawet są zabarwione mistycznymi uczuciami w celu reformowania społeczeństwa (Głaz, 2003). Według J. Piageta (1966; za: Głaz, 2003,

s. 65) autentyczna adaptacja do społeczeństwa jest „możliwa tylko wtedy, gdy podjęta solidna i konkretna praca w ściśle określonej sytuacji przekształci postawę młodzieńczą z pozycji reformatora w realizatora”.

1.2 Postawy rodzicielskie w teoriach i badaniach psychologicznych

1.2.1. Kwestie terminologiczne

Postawa rodzicielska według ogólnie przyjętej definicji to nabyta struktura „poznawczo - dążeniowo – afektywna, ukierunkowana na zachowanie rodziców wobec dziecka”, której kluczowym elementem jest składnik uczuciowy (Ziemska, 2009, s. 33). Postawę rodzicielską można więc określić, jako sposób reagowania na dziecko, zachowania się wobec niego w sposób werbalny oraz niewerbalny, czy też sposób myślenia o dziecku. Rodzice oddzielnie: matka i ojciec są „podmiotem postawy rodzicielskiej” natomiast dziecko lub „szeroko rozumiane zagadnienia wychowawcze związane z pełnieniem przez rodziców ról rodzicielskich” są przedmiotem określonej postawy rodzicielskiej (Rembowski, 1972; za: Plopa, 2011, s. 245). Niezależnie od postawy rodziców wobec dziecka, każda z postaw składa się z elementu: „myślowego, uczuciowego i elementu działania” (Ziemska, 2009, s. 32). Składnik myślowy dotyczy sposobu myślenia o dziecku, który może być negatywny bądź pozytywny. Natomiast element uczuciowy odnosi się do wypowiedzi i zachowania wobec dziecka, podczas gdy element działania wiąże się z czynnym zachowaniem w stosunku do dziecka, np. przytulaniem czy pogłaskaniem. W przypadku, gdy rodzice myślą z dezaprobatą o dziecku, to ich nieprzychylna postawa objawia się poprzez odczuwanie negatywnych emocji, unikanie bliskich kontaktów z dzieckiem czy wręcz fizyczne karanie dziecka, bądź przeniesieniu odpowiedzialności za wychowanie na instytucje społeczne, takie jak przedszkole czy szkołę (Ziemska, 2009). Konsekwencją reprezentowanej postawy rodzicielskiej jest sposób, w jaki rodzice „sposstrzegają, oceniają i traktują” swoje dziecko (Ziemska, 2009, s. 32). Najważniejszym składnikiem, który determinuje postawę rodzicielską jest względnie stałe uczucie, które określa sposób wyrażania się o dziecku oraz zachowanie względem niego (Ziemska, 2009). Z reguły postawy rodzicielskie podlegają modyfikacjom ze względu na proces dorastania i dojrzewania dziecka (Plopa, 2011).

Zmianie ulega natężenie kontaktu fizycznego oraz psychicznego w zależności od wieku dziecka, im dziecko starsze tym kontakt fizyczny maleje natomiast wzrasta i rozbudowuje się więź psychiczna.

Według Krech – Cruthfielda (2002; za: Prężyna, 1981; za: Szewczyk, 2002, s. 211) postawa to „trwały układ pozytywnych lub negatywnych ocen, uczuć i tendencji do działania wobec jakiegoś przedmiotu społecznego. Podobnie jak M. Ziemska, Krech- Cruthfield (2002) wyróżnia trzy komponenty postawy: poznawczy (dotyczący wiedzy i przekonań), emocjonalny (związany z nastawieniem uczuciowym, które może być pozytywne bądź negatywne), behawioralny (oparty na dyspozycji do charakterystycznego zachowania i samym zachowaniu). Wszystkie trzy elementy postawy są współzależne od siebie oraz oddziałują na siebie w postaci sprzężeń zwrotnych na dwóch poziomach: infrapsychicznym (pomiędzy „procesami myślowymi a emocjonalno wolitywnymi”) i intrapsychicznym („pomiędzy psychiką człowieka a otoczeniem”), ponieważ człowiek to jednostka psychofizyczna, która powinna być ujmowana holistycznie (Szewczyk, 2002). W. Szewczyk (2002) opisuje postawy za pomocą sześciu cech:

- kierunku (znak plus – minus)
- intensywności, natężenia (słabe – mocne)
- zwartości (trzy komponenty równe lub „każda sobie”)
- spójności (różne postawy sprzężone lub nie)
- stopnia internalizacji (centralność – peryferyjność)

Natomiast do czynników, które kształtują postawy zalicza trzy podstawowe drogi, które są związane z: przyswajaniem i uczeniem się od innych, jak również z uczeniem się z osobistych doświadczeń, tych pozytywnych bądź negatywnych, oraz z intelektualizacją powiązaną z refleksją (Szewczyk, 2002).

Przyjęcie określonej postawy rodzicielskiej konsekwentnie odbija się na spostrzeganiu, ocenianiu i traktowaniu dziecka, przy czym ładunek uczuciowy rodziców jest wyznacznikiem działania wobec niego (Ziemska, 2009). Dlatego postawę można nazwać nabytą „strukturą poznawczo-dążeniowo-afektywną”, która w sposób względnie stały określa zachowanie

rodziców do dziecka (Ziemska, 2009, s. 33). Jednakże, postawy rodzicielskie pomimo tego, że charakteryzują się tendencją do jednakowego reagowania na dziecko, to zazwyczaj są one również plastyczne, ze względu na to, że dzieci dorastając przechodzą różne etapy rozwojowe, co wiąże się z zmianą ich potrzeb czy sposobu myślenia (Plopa, 2011). Stąd w zależności od fazy rozwojowej dziecka, któryś z „komponentów”, np. poznawczy może występować w deficytowej ilości lub nawet nie pojawić się, ponieważ może on posiadać charakter ogólny, podczas, gdy „komponent” emocjonalny może przybrać formę rozbudowaną (Mądrzycki, 1977; za: Plopa, 2011, s. 246). Podsumowując charakterystykę, czym jest postawa rodzicielska można położyć akcent na jeden z jej trzech składników, a mianowicie na składnik uczuciowy, który warunkuje pozytywne bądź negatywne zachowanie rodziców w stosunku do swojego dziecka (Plopa, 2011).

1.2.2. Wybrane teorie postaw rodzicielskich

Jedną z typologii postaw rodzicielskich jest model A. Roe (2009), którego podstawowymi pojęciami są „chłód i ciepło” w zachowaniu rodzicielskim (Ziemska, 2009). Autorka wyróżnia sześć typów postaw rodzicielskich, które odzwierciedlają stosunek emocjonalny rodziców do dziecka: akceptację przypadkową, akceptację kochającą, koncentrację nadmiernie opiekuńczą, koncentrację nadmiernie wymagającą, unikanie odrzucające i unikanie zaniedbujące (Ziemska, 2009). Z postawą „chłodu” związane jest zachowanie unikające objawiające się w zaniedbaniu albo odrzuceniu oraz w nadmiernym wymaganiu od dziecka (Ziemska, 2009). Natomiast postawa „ciepła” jest powiązana z zachowaniem akceptującym podlegającym podziałowi na dwie odmiany: zaangażowanie emocjonalne określane, jako zachowanie kochające lub brak tego zaangażowania emocjonalnego, które inaczej M. Ziemska (2009) nazywa przypadkowym. Model ten jednak nie przedstawia całego wachlarza postaw rodzicielskich, stąd propozycja nowego i bardziej obszerniejszego podziału postaw rodzicielskich składającego się z czternastu postaw rodzicielskich podzielonych na siedem przeciwstawnych par, który zaproponował E. Schaefer (2009). Koncepcja ta opiera się na czterech wymiarach: „autonomia – władza” i „miłość – wrogość”, gdzie pierwsze dwa bieguny są „zbieżne z postawami posiadania i swobody”, a kolejne dwa bieguny są zbieżne z „postawami akceptacji i odrzucenia” (Ziemska, 2009).

Natomiast, postawy znajdujące się pomiędzy wymiarami: „autonomia” i „miłość”, to postawa swobody, postawa demokratyczna, postawa współdziałania i postawa akceptacji (Ziemska, 2009). Dla biegunów: „miłość” i „władza”, została podporządkowana postawa akceptacji, nadmiernego pobłażania, chroniącego pobłażania, nadmiernego chronienia i posiadania (Ziemska, 2009). Pomiędzy biegunami „władza” i „wrogość” znajdują się postawy posiadania, autorytarnego dyktatorstwa, żądającego przeciwstawiania się i odrzucania (Ziemska, 2009). Biegunom wymiarów „wrogość” i „autonomia” odpowiadają następujące postawy: odrzucenia, zaniechania, obojętności czy luźnego stosunku, aż po pozostawienie dziecku swobody (Ziemska, 2009). Podobnie jak koncepcja A. Roe typologia postaw rodzicielskich według E. Schaefera budzi zastrzeżenia, ze względu na wybór czterech podstawowych wymiarów, które nie do końca odpowiadają rzeczywistości odzwierciedleniu, np. przeciwstawieniem miłości jest nienawiść a nie wrogość.

Kolejna typologia postaw rodzicielskich została przedstawiona przez J. Makaroviča (Ziemska, 1973), która wywodzi się z typologii E. Schaefera. J. Makarovič proponuje cztery różne typy więzi oraz stosunku rodzica/matki do dziecka. Pierwszy typ monarchiczny opiera się na władzy jednej osoby – matki, władza matki jest połączona z życzliwością, dodatnimi sankcjami oraz jest to władza uznawana przez dziecko (Ziemska, 1973). Drugi typ demokratyczny związany jest z przyzwoleniem na dużą niezależność dziecka i miejscem na jego własną inicjatywę (Ziemska, 1973). Jednakże, pomimo znacznej swobody dziecka, może ono w każdej chwili liczyć na pomoc oraz wsparcie matki. Trzeci typ tyraniczny charakteryzuje się dużą władzą matki wobec dziecka (Ziemska, 1973). Matka zmusza dziecko do postępowania wedle jej własnych życzeń i zasad moralnych a dziecko traktuje, jako narzędzie w osiągnięciu własnych celów (Ziemska, 1973). Czwartym typem jest typ anarchiczny, który cechuje się zezwaniem matki na niezależność dziecka ze względu na jej brak zainteresowania dzieckiem oraz związany jest z brakiem chęci do nawiązywania kontaktu przez matkę z dzieckiem. Typ ten jest również związany z dużą ilością ujemnych sankcji, które „mają uniemożliwić dziecku ograniczenie matki w czymkolwiek” (Ziemska, 1973, s. 175). Podział postaw rodzicielskich, a raczej typy postępowania macierzyńskiego wobec dziecka, stanowi interesującą próbę ich opisu oraz scharakteryzowania. Jednakże, typologia J. Makaroviča nie obejmuje dostatecznie dobrze stosunku uczuciowego matki wobec dziecka

1.2.3. Typologia postaw rodzicielskich według M. Plopy

M. Plopa (2011) wyodrębnił pięć postaw rodzicielskich:

- **Postawę Akceptacji – Odrzucenia**
- **Postawę Autonomia**
- **Postawę Nadmierne Ochronianie**
- **Postawę Nadmierne Wymaganie**
- **Postawę Niekonsekwencja**

Pierwsza postawa rodzica względem swojego dziecka jest bipolarna – składa się ona z dwóch biegunów: akceptacji i odrzucenia. Rodzic może wykazywać postawę akceptującą, czyli taką, która sprzyja nieskrępowanej wymianie poglądów, myśli oraz przeżyć, a obustronna relacja opiera się na wzajemnym zaufaniu i partnerstwie (Plopa, 2011). Rodzic jest oparciem w chwilach załamania, sytuacjach problemowych czy kryzysowych; otacza go troską, godnością, szacunkiem i „daje uczucie przynależności, ciepła” oraz w określonych sytuacjach „identyfikuje się emocjonalnie z dzieckiem” (Plopa, 2011, s. 339). Natomiast biegun odrzucenia charakteryzuje się tym, że rodzic zaspokaja głównie potrzeby materialne dziecka, przy pominięciu jego potrzeb psychologicznych (Plopa, 2011). Przejawia się to głównie w tym, że rodzic ma chłodne nastawienie do dziecka, traktuje je z dystansem, nie dostrzega jego problemów oraz potrzeb – nie wykazuje woli, by zbliżyć się emocjonalnie do dziecka, które próbując pozyskać bliskość emocjonalną od rodzica spotyka się z odrzuceniem, wręcz jego negatywizmem (Plopa, 2011).

Druga postawa rodzicielska opiera się na autonomicznym traktowaniu dziecka, które jest uważane za prawie dorosłą osobę, z własnymi poglądami, potrzebami i tajemnicami (Plopa, 2011). Rodzic jest elastyczny, dostosowuje wymagania, oczekiwania do etapu rozwojowego dziecka, nie narzuca swojego zdania, wspiera samodzielne rozwiązywanie problemów, rozumie potrzebę kontaktów z rówieśnikami, również z płcią przeciwną, a w sytuacji problemowej czy kryzysowej jest blisko dziecka, by służyć „życzliwie radą, pomocą, partnerską dyskusją” (Plopa, 2011, s. 340).

Trzecia postawa rodzicielska, to postawa nadmiernie ochraniająca dziecko, która objawia się poprzez nadmierną troskę, opiekę, ograniczanie autonomii, brak świadomości, że dziecko dorasta i zmieniają się jego potrzeby (Plopa, 2011). W chwili, gdy dziecko podejmuje próby bycia samodzielnym, rodzic reaguje lękiem oraz niepokojem o jego przyszłość, ponieważ uważa on, że dziecko nie będzie w stanie sobie poradzić bez jego zaangażowania, pomocy i wsparcia, co prowadzi do konfliktów oraz emocjonalnego odsunięcia się dziecka i narastania buntu z jego strony (Plopa, 2011).

Czwarta postawa określana postawą nadmiernie wymagającą charakteryzuje się nieumiejętnością dostosowania wymagań rodzica do potrzeb oraz możliwości dziecka. Rodzic jest bezwzględny, autorytarny, bezwzględnie egzekwujący swoje nakazy oraz polecenia, jest również perfekcjonistyczny pod względem oceny zachowania i wykonanych czynności przez dziecko (Plopa, 2011). Nie wykazuje zrozumienia wobec „potrzeby autonomii, samodzielności, współdecydowania o swoich sprawach” oraz akceptuje jedynie takie zachowanie i poglądy dziecka, które są zgodne z jego własnymi (Plopa, 2011, s. 339). W przypadku, gdy dziecko odnosi jakiegokolwiek niepowodzenia, to ono jest obciążone winą oraz odpowiedzialnością za pomyłki czy porażki, np. w szkole. Rodzic taki dodatkowo nie akceptuje krytyki czy przeciwstawiania się dziecka względem własnej osoby, ale sam nie szczędzi słów krytyki odnośnie poczynań dziecka, któremu często stawia nieadekwatne zadania czy obowiązki względem jego etapu rozwojowego (Plopa, 2011).

Ostatnią, piątą postawą jest postawa, która charakteryzuje się niekonsekwencją rodzica wobec dziecka. Rodzic posiada ambiwalentny stosunek do dziecka, który jest obserwowalny na poziomie uczuciowym i behawioralnym a zależeć może od kilku czynników na przykład takich, jak: chwilowy nastrój, samopoczucie czy też może mieć związek ze sprawami całkowicie niemającymi nic wspólnego z daną rodziną (Plopa, 2011). Stan uczuciowy rodzica, który ulega zmianom jest „łatwo przenoszony na relacje interpersonalne w rodzinie” a postawa akceptująca występuje na zmianę z „nadmierną ingerencją, nerwowością, krzykliwością, deklarowaniem różnych ograniczeń, kar”, co utrudnia podjęcie satysfakcjonującego dialogu pomiędzy rodzicem a dzieckiem oraz zaburza ich emocjonalny kontakt oparty na wzajemnym zrozumieniu (Plopa, 2011, s. 340).

1.2.4. Uwarunkowania postaw rodzicielskich

Postawy, które prezentują rodzice względem swojego dziecka zależą od wielu czynników, które można podzielić na dwie grupy. Pierwszą grupę tworzą czynniki wewnątrzpochodne, które są związane z: przyczyną podjęcia decyzji o posiadaniu potomstwa, wizją oczekiwanego dziecka, wcześniejszymi doświadczeniami z dziećmi, zgodnością i gotowością do uczestnictwa w rolach matki i ojca, poczuciem kompetencji rodzicielskich, stosowanymi modelami wychowawczymi, zgodnością płci i liczby potomstwa z oczekiwaniami rodziców, interakcjami między rodzicami a dziećmi, kolejnością przyjścia dziecka na świat jak również, z jakością pożycia małżeńskiego rodziców (Ziemska, 1973). Natomiast do czynników zewnątrzpochodnych można zaliczyć takie czynniki jak: wielkość rodziny, stosunki między rodzeństwem oraz status społeczno – ekonomiczny. Pomimo podziału czynników na czynniki wewnątrzpochodne i zewnątrzpochodne, które warunkują określone postawy rodzicielskie można je uogólnić oraz stwierdzić, że dotyczą one obrazu własnej osoby, obrazu świata, systemu wartości, ogółu postaw oraz mechanizmów kontroli i mechanizmów obronnych (Ziemska, 1973).

Wpływ na kształtowanie się określonych postaw rodzicielskich posiada również grupa czynników związana z dziedzictwem społecznym, czyli pozytywnymi bądź negatywnymi interakcjami rodziców dzieci z własnymi rodzicami, stanowiące określone wzory zachowań, które „mogą być naśladowane, modyfikowane lub odrzucone przy pełnieniu roli rodzicielskiej” (Ziemska, 2009, s. 70). Dodatkowo w okresie dzieciństwa wykształcane są dwukierunkowe relacje: „rodzice – dziecko i dziecko – rodzic”, a w przypadku braku jednego z rodziców w procesie wychowania, już dorosła osoba będąca sama rodzicem może doświadczać trudności w pełnieniu tej roli, co najprawdopodobniej będzie skutkowało w emocjonalnym dystansie i uciekaniu od własnego dziecka (Ziemska, 2009, s. 71). Także czynniki kulturowe mogą wpływać na rodzinę – przede wszystkim na jej strukturalną różnorodność oraz doświadczenia związane z rodzicielstwem (Martin, Colbert, 1977; za: Plopa 2011). Kultura, w której funkcjonuje dana rodzina może kształtować nie tylko postawy rodzicielskie, ale również „wartości, nastawienia, przekonania czy cele, które rodzice wnoszą do swoich relacji z dziećmi” (Plopa, 2011, s. 264). Jednakże należy zaznaczyć, że kultura nie determinuje występowania określonych postaw rodzicielskich, ale tylko wpływa na ich kształtowanie, ponieważ „podstawowe procesy dotyczące pełnienia roli rodzica są charakterystyczne dla większości

rodzin, bez względu na ich kulturowe 'naznaczenie' (Garcia Coll, Meyer, Brillon, 1995; za: Plopa, 2011, s. 265).

Kolejna grupa czynników, która może warunkować formowanie się postaw rodzicielskich jest związana z okresem oczekiwania na dziecko, który dotyczy nie tylko kobiety, ale również mężczyzny, kiedy to kobieta będąca jeszcze w ciąży, przygotowuje się na narodzenie dziecka (Ziemska, 2009). Dziecko niechciane może zostać oddane, natomiast dziecko poczęte w celu osiągnięcia określonych korzyści może być traktowane w sposób zdystansowany, odtrącony czy z ignorancją (Ziemska, 2009). W przypadku, gdy kobieta zaszła w ciążę wbrew woli swojego męża/partnera, to stosunek ojca do dziecka może przybrać pozory właściwego kontaktu, przy niskim poziomie cierpliwości oraz tolerancji do dziecka (Ziemska, 2009).

Dodatkowymi czynnikami, które mogą posiadać wpływ na kształtowanie się określonych postaw rodzicielskich są czynniki związane z oczekiwaniami rodziców wobec dziecka odnośnie jego: płci, wyglądu, zachowania, osoby, przyszłości, zbyt konkretnych wyobrażeń na temat dziecka i bycia matką, jak również wiązaniem nadziei, że dziecko spowoduje wzmocnienie małżeństwa lub je uratuje (Ziemska, 2009). Następną grupą czynników odnosi się do braku satysfakcji rodziców z własnego małżeństwa i/lub z życia w społeczeństwie, ponieważ niewłaściwa bądź zakłócona więź pomiędzy małżonkami może prowadzić do powstania dystansującej się postawy wobec dziecka albo zbyt skoncentrowanej na nim (Ziemska, 2009). Prawidłowo funkcjonujące małżeństwo cechuje się wsparciem emocjonalnym oraz instrumentalnym odnośnie funkcjonowania w roli rodzica, co jest odczytywane, jako komunikat odnośnie tego, że współmałżonek jest „kochany, szanowany i ceniony, a to z kolei wpływa na stopień zaangażowania i cierpliwość, którą rodzic wnosi w relację z dzieckiem (Plopa, 2011, s. 249). W przypadku gdy brak satysfakcjonującego pożycia małżeńskiego, może dojść do przeniesienia złości, frustracji czy pretensji z współmałżonka/partnera wobec dziecka w postaci agresji albo też dziecko może stać się czymś w rodzaju karty przetargowej pomiędzy skonfliktowanymi rodzicami (Plopa, 2011). Natomiast, gdy matka doświadcza rozczarowania w małżeństwie lub jej mąż/partner jest nieobecny, to najprawdopodobniej będzie ona wykazywała nadmiernie ochraniającą i uzależniającą postawę szczególnie w przypadku, gdy jej potrzeba afiliacji oraz uznania nie są zaspokajane w środowisku pozarodzinnym (Ziemska, 2009).

Kolejną grupę czynników stanowi wpływ babci i/lub innej osoby, która pomaga rodzicom w opiece nad dzieckiem, który może mieć pozytywny bądź negatywny, ponieważ babcia i/lub inna osoba może redukować lęk i niepewność matki, ale jednocześnie zbytne wyręczanie rodziców w pielęgnowaniu dziecka może doprowadzić do osłabienia więzi pomiędzy rodzicami a dzieckiem a nawet doprowadzić do rozbicia małżeństwa (Ziemska, 2009).

Następnie czynnik związany z zaburzeniem osobowości jednego z rodziców bądź obojga rodziców może znacząco wpłynąć na ich postawę względem własnego potomstwa (Ziemska, 2009). Takie doświadczenia, jak: wcześniejsze poronienie, urodzenie martwego dziecka, śmierć noworodka, lub dziecka w późniejszym wieku są związane z odczuwaniem lęku jawnego lub ukrytego, który może prowadzić do kształtowania się postawy emocjonalnie skoncentrowanej na dziecku oraz jego nadmiernym ochranianiu (Ziemska, 2009). Matka w takim przypadku może uzależnić dziecko od siebie, nie pozwalając opiekować się nim innym osobom, włączając w to ojca dziecka, który traci możliwość pełnienia swojej roli rodzicielskiej, co może prowadzić do jego frustracji i odbić się negatywnie na jego relacji małżeńskiej a tym samym na całym systemie rodzinnym. Ojciec dziecka może zostać pozbawiony możliwości wdrukowania w okresie krytycznym „motywacji do podejmowania głębszych i częstszych interakcji ze swym nowonarodzonym dzieckiem” (Płopa, 2011, s. 258). Dodatkowo zaburzone spostrzeganie własnej osoby przez matkę czy ojca - na skutek różnego rodzaju doświadczonych traum, stresorów czy poprzez odczuwanie obniżonego poczucia własnej wartości, rodzic może nadmiernie skupić się na wypełnianiu swojej roli rodzicielskiej, którą będzie traktował, jako remedium na odczuwalne braki (Obuchowska, 1976; za: Ziemska, 1973; Płopa, 1979; za: Płopa, 2011). Zachowania związane z rysami psychopatycznymi czy neurotycznymi wpływają na emocjonalny nastawienie rodziców do dziecka, które może objawiać się „nastawieniem egotycznym, nasileniem agresywności, brutalności w postępowaniu rodzicielskim” (Ziemska, 2009, s. 74).

Jakkolwiek wcześniej wymienione czynniki wpływające na kształtowanie się określonych postaw rodzicielskich były związane z osobami rodziców, ich rodzinami pochodzenia, okresem oczekiwania na dziecko, satysfakcją z życia społecznego, wpływem osób trzecich, szczególnie babci czy zaburzeniami osobowości, to należy również zwrócić uwagę na osobę samego dziecka, które może być neuropatyczne - sprawiające problemy ze spaniem, jedzeniem, zwracające pokarm, które jest płaczliwe, a tym samym wywołujące frustrację oraz poczucie niesprostania

roli, jako rodzic (Ziemska, 2009). W sytuacji takiej może dojść do nadmiernego skoncentrowania się na dziecku pod względem emocjonalnym wywołanym lękiem i poczuciem nieudolności a następnie do deformacji nastawienia matki do dziecka skutkującym kształtowaniem się postawy nadmiernie wymagającej (Ziemska, 2009). Matki takie odczuwają gniew, dezaprobatę, krytykują swoje dziecko, ponieważ odczuwają chęć jego zmiany, by nie sprawiało im więcej kłopotu. Zachowanie takie prowadzi do spotęgowania objawów chorobowych dziecka oraz jednocześnie wzmocnienia postawy nadmiernie wymagającej matki (Ziemska, 2009).

1.2.5. Rodzaje postaw rodzicielskich

W obecnej literaturze psychologicznej funkcjonuje kilka głównych podziałów postaw rodzicielskich, których próba uporządkowania i ujednoczenia spotyka się z trudną kwestią dotyczącą wartościowania określonych typologii, przyjętym stanowiskiem teoretycznym, różnorodnym nazewnictwem, które może w dwojaki sposób nazywać tą samą postawę bądź różnorakie postawy określać w taki sam sposób. Porządkując typologie postaw rodzicielskich można posłużyć się kryteriami odnoszącymi się do „źródła informacji o postawach, liczby wyszczególnionych postaw czy też sposobu konstrukcji typologii” (Goldin, 1969; Kojima, 1975; Plopa, 1983; za: Plopa, 2011, s. 266).

Próby porządkowania zmiennych związanych z zachowaniami rodzicielskimi m.in. dokonała M. Kenworthy, która nazwała i opisała dwa pojęcia związane z postawami rodziców względem dzieci – odrzucenie i nadmierna opieka (Plopa, 2011). Odrzucenie zostało scharakteryzowane, jako postawa, która odrzuca dziecko, wykazuje niezadowolenie z faktu jego posiadania, podczas gdy postawa określana, jako nadmierna opieka cechuje się zbytnim ochranianiem, zachowaniami, które mają na celu przedłużyć czas opieki nad dzieckiem (Plopa, 2011). Kolejnej próby typologizacji postaw rodzicielskich dokonał psychiatra L. Kanner (2009) wyróżniając ich cztery typy, a mianowicie: postawę akceptacji i uczucia, postawę jawnego odrzucenia, postawę perfekcjonizmu oraz postawę nadmiernej opieki (Kanner, 1957; za: Ziemska, 2009; za: Plopa 2011). Jakkolwiek typologia Kannera nie uwzględnia „obojętności uczuciowej lub separowania się rodziców, czyli ‘biernego odtrącenia’” oraz wydaje się, że postawa związana z nadmiernym ochranianiem składa się z dwóch postaci: „ustępliwości

i pobłażania dziecku bądź przytłaczania autorytetem i wtrącania się” (Kanner, 1957; za: Ziemska, 2009, s. 41).

P. Slater (2011) wyodrębnił osiem postaw rodzicielskich, dzieląc je na cztery pary, które składają się z przeciwstawnych biegunów: „pobłażliwość – surowość; tolerancja – brak tolerancji; ciepło – chłód i uzależnienie – separowanie się” (Rembowski, 1972; za: Plopa, 2011). Autor danego podziału ułożył ww. postawy na obwodzie koła – sugerując tym, że istnieje płynne przejście pomiędzy typami, które posiadają określony stopień podobieństwa, aczkolwiek należy zwrócić uwagę, że istnieje brak powiązania zwłaszcza pomiędzy „uzależnieniem a surowością oraz separowaniem się a pobłażliwością” (Ziemska, 2009, s. 43). Dodatkowym utrudnieniem w analizie zależności postaw jest to, że sam autor nie dokonał publikacji opracowanej charakterystyki, lecz jego praca została uwzględniona w opracowaniu postaw rodzicielskich przez E. Schafera (Ziemska, 2009).

Natomiast badania W. Beckera (2011) pozwoliły na scharakteryzowanie pięciu postaw rodzicielskich składających się z dwóch biegunów: „uczucie – wrogość; swoboda – ograniczanie; lękowe wychowanie – spokojne wychowanie; niespokojne – spokojne traktowanie zachowań związanych z płcią dziecka; wysokie – niskie karanie fizyczne” (Plopa, 2011). Pomimo wyodrębnienia pięciu postaw - ich autor zwraca uwagę na to, że „niespokojne – spokojne traktowanie zachowań związanych z płcią dziecka oraz wysokie – niskie karanie fizyczne są ‘niedoskonałym odbiciem pierwszych trzech’” postaw rodzicielskich (Plopa, 2011). Według W. Beckera ww. pięć postaw rodzicielskich – ich wymiary można zredukować do dwóch podstawowych meta wymiarów, czyli: „ciepła – wrogości oraz swobody – ograniczania” (Plopa, 2011, s. 273). Na podstawie kolejnych badań autor dokonał podziału wymiarów postaw rodzicielskich na „trzy niezależne czynniki: ciepło – wrogość; spokojne – lękowe traktowanie; ograniczanie – swoboda” oraz utworzył na podstawie ich kombinacji „osiem ekstremalnych typów rodzicielskiego zachowania” (Plopa, 2011, s. 273). Podczas, gdy rodzice z reguły nie reprezentują postaw krańcowych, ale raczej te, które znajdują się w obszarze środka wyszczególnionych wymiarów (Plopa, 2011).

1.2.6. Charakterystyka właściwych i niewłaściwych postaw rodzicielskich, a kształtowanie się cech osobowości dorastających dzieci

Typologię postaw rodzicielskich, która zawiera podział na właściwe i niewłaściwe postawy rodzicielskie opracowała m.in. M. Ziemska opierając się na krytycznej ocenie badań „L. Kanner, P. Slatery, A. Roe, i M. Seligmana oraz E. Schaefera”, oraz bazując na własnych badaniach klinicznych, w celu wykorzystania scharakteryzowanej typologii w diagnostyce, a także w pracy terapeutycznej (Plopa, 2011, s. 268). M. Ziemska (2009) dzieli postawy rodzicielskie na postawy: właściwe i niewłaściwe uzyskując cztery skale: „odtrącenie – akceptacja; unikanie – współdziałanie; nadmierne wymaganie (nadmierne korygowanie) – uznanie praw; nadmierne ochranianie – przyznawanie dziecku swobody” (Ziemska, 2009). Dodatkowo do każdego z podstawowych typów M. Ziemska wyróżnia szereg postaw częściowych, które umożliwiają trafne rozpoznanie postaw niewłaściwych i ich diagnozę.

Postawa odtrącająca dziecko charakteryzuje się tym, że rodzice uznają swoje dziecko, jako balast, które niejednokrotnie jest przeszkodą w rozwijaniu kariery zawodowej. Stąd, często rodzice poszukują instytucji, która mogłaby przejąć ich obowiązki rodzicielskie. Postawa taka wiąże się z: „nieokazywaniem uczuć pozytywnych, a nawet demonstrowaniem negatywnych, dezaprobatą i otwartą krytyką dziecka, podejściem dyktatorskim, nie dopuszczaniem do głosu, nie wnikaniem w motywy jego zachowania czy potrzeby, kierowaniem dzieckiem przez rozkazy [...], (co wymaga minimalnego nakładu wysiłku i czasu ze strony rodziców), licznym i represywnym żądaniom, surowym karom, zastraszaniem, brutalnym postępowaniem z dzieckiem” (Ziemska, 2009, s. 61). W przypadku odtrącającej postawy rodzicielskiej u dziecka najprawdopodobniej wykształcą się następujące cechy: „agresywność, nieposłuszeństwo, kłótność, kłamliwość, oraz popełnianie kradzieży, zahamowanie rozwoju uczuć wyższych, zachowaniu się aspołecznemu, a nawet antyspołecznemu” również może wystąpić „otyłość, pozory niedorozwoju, czy też reakcje nerwicowe” (Ziemska, 2009, s. 66).

Zdaniem M. Ziemskiej (2009) rodzice, którzy prezentują postawę akceptującą przyjmują swoje dziecko takie, jakie ono jest z wszelkimi zaletami i talentami, jak również z niedoskonałościami fizycznymi, czy też z brakami i ograniczeniami umysłowymi. Akceptacja ta polega również na pozwalaniu na uczuciową niezależność dziecka, negocjowaniu niepoprawnego

zachowania a nie dziecka, jako osoby. Akceptujący rodzice z przyjemnością opiekują się własnym dzieckiem i autentycznie okazują mu swoje pozytywne uczucia. Postawa ta również sprzyja modelowaniu zdolności do tworzenia trwałych więzi emocjonalnych. Ponadto, rodzice przyjmujący dziecko takim, jakie ono jest kształtują dziecko wesołe, przyjacielskie, przywiązane, zdolne do wyrażania uczuć, współczujące, miłe oraz usłużne.

Nadmierny dystans uczuciowy, uległość i bierność to zdaniem tej autorki główne cechy opisujące postawę unikającą. Jakkolwiek, postawa ta charakteryzuje się obojętnością uczuciową rodziców wobec dziecka to mogą oni maskować brak uczuć poprzez obdarowywanie go prezentami. Dodatkowo brak troski przejawia się w pseudo liberalnym stosunku rodziców do dziecka i braku poczucia odpowiedzialności za niego. W ostateczności rodzice prezentujący dystans uczuciowy są zdolni do porzucenia własnego dziecka (Ziemska, 2009). Ponadto postawa ta zawiera inne postawy cząstkowe, które uwidaczniają się w takim zachowaniu jak: ukryta lub jawna beztroska, ignorowanie, bierność, ograniczanie kontaktu z nim do minimum, wręcz unikanie jakiegokolwiek kontaktu, zaniebywanie jego różnorodnych potrzeb, niedbałość, niekonsekwencja w stawianiu wymagań i ich przestrzeganiu, lekkomyślność, a nawet obojętność na niebezpieczeństwa, brak zaangażowania względem potrzeb dziecka, tylko pozorne zaspokajanie jego potrzeb (Ziemska, 2009, s. 62). W przypadku, gdy rodzice prezentują postawę unikającą kontaktu z dzieckiem, to dziecko często jest antagonistycznie nastawione do społeczeństwa oraz jego instytucji, brakuje mu wytrwałości i nierzadko jest bojaźliwe, jeżeli chodzi o wchodzenie w nowe relacje uczuciowe (Ziemska, 2009).

Kolejną postawą rodzicielską wyszczególnioną przez M. Ziemską (2009) jest postawa współdziałająca, która stanowi przeciwieństwo do postawy unikającej. Głównymi cechami tej postawy jest współdziałanie oraz aktywność rodziców w nawiązywaniu kontaktów z dziećmi poprzez, np. wspólną zabawę i pracę. Postawa współdziałania rodziców z dzieckiem korzystnie wpływa na kształtowanie się ufnego nastawienia wobec rodziców, zadowolenia z pracy, własnych wysiłków, podejmowania zobowiązań, troski o swoją i cudzą własność. Dodatkowo dziecko, z którym rodzice aktywnie współdziałają chętnie korzysta z ich pomocy i porad.

Według M. Ziemskiej (2009) nadmierne skoncentrowanie się na dziecku wraz z elementami dominacji charakteryzuje postawę nadmiernie korygującą, wymagającą, zmuszającą. Postawa ta dotyczy naginania dziecka do wytworzonego ideału dziecka w głowie

rodziców, którzy dodatkowo nie liczą się z indywidualnymi zdolnościami i cechami zależnymi od fazy rozwojowej dziecka. Dziecko musi spełniać wygórowane oczekiwania rodziców, którzy nie pozostawiają miejsca na jego inwencję własną oraz jego osobiste preferencje. Często rodzice wypowiadający się o własnym dziecku wyrażają swoją dezaprobatę i gniew ze względu na krytyczny stosunek do osiągnięć dziecka, które niejednokrotnie są niedoceniane. Gdy rodzice wykazują postawę nadmiernego wymagania, korygowania, krytyki to najczęściej dziecko nie wierzy we własne siły, jest niepewne, lękliwe, uległe oraz odczuwa problemy z koncentracją. Jednakże, gdy dziecko jest zdolne przeciwstawić się rodzicom to skutki tej postawy nie będą aż tak negatywne. Chociaż dziecko w takim przypadku może „przejawiać słabe aspiracje, brak opanowania uczuciowego i może być podatne na frustrację” (s. 63). Według badań w kulturze zachodniej postawa rodzicielska charakteryzująca się nadmierną kontrolą oraz ograniczaniem autonomii dziecka jest powiązana z tendencją do uzależnień, problemów w związkach intymnych, niską samooceną i motywacją, depresją oraz z trudnościami w podejmowaniu samodzielnych decyzji w dorosłości (Dwairy, 2008; za: Baumrind, 1991; Bigner, 1994; Forward, 1989; Maccoby, Martin, 1983; Wenar, 1994; Whitfield, 1987). Natomiast na podstawie badań przeprowadzonych w kulturze wschodu wyżej opisana postawa rodzicielska jest powiązana z pozytywnymi rezultatami w przyszłości lub nie jest powiązana z jej negatywnymi skutkami (Dwairy, 2008; za: Chao, 1994; Leung i inni, 1998; Steinberg i inni, 1992). Według Dwairy (2006) to niekonsekwencja w postępowaniu rodziców względem swojego dziecka może być powiązana z ujemnymi następstwami i sprzyjać psychopatologii w dorosłym życiu.

Uznanie praw dziecka to postawa, którą prezentują rodzice, którzy uznają prawa dziecka na równi z prawami innych członków rodziny (Szewczyk, 2000). Rodzice umożliwiają dziecku działanie na własną odpowiedzialność przy jednoczesnym „stosowaniu kontroli i dyscypliny”, którą można określić, jako racjonalną, ponieważ docenia ona dziecko, jako osobę, ale również nie przecenia jego możliwości (Plopa, 2011, s. 270). W przypadku, gdy rodzice zaobserwują, że dziecko potrzebuje pomocy czy nakierowania na właściwą drogę, pomagają mu w subtelny sposób tak, aby nie czuło się ono kontrolowane, przez co dodatkowo okazują szacunek dla jego indywidualności. Postawa uznająca prawa dziecka pozwala dziecku odczuwać lojalność i solidarność w rodzinie (Ziemska, 2009). Dodatkowo postawa to sprzyja podejmowaniu inicjatywy oraz twórczego działania dziecka.

Postawa nadmiernie chroniąca związana jest z bezkrytycznym podejściem do dziecka, co według M. Ziemskiej przejawia się w uznawaniu go za wzór doskonałości oraz trzymaniu go pod kloszem. Rodzice często uzależniają dziecko od siebie oraz ograniczają jego swobodę, np. nie pozwalają samodzielnie przechodzić przez ulicę dwunastolatki. Jednocześnie rodzice ulegają zachciankom dziecka i tolerują jego kaprysy. Nadmierne chronienie dziecka najczęściej przyczynia się do opóźnienia rozwoju społecznego, bierności, braku jakiegokolwiek inicjatywy i ustepliwości. Z drugiej jednak strony postawa ta kreuje „rozpieszczone dziecko”, zbyt pewne siebie, zuchwałe, zarozumiałe, awanturnicze, nastawione egoistycznie z wygórowanymi wymaganiami wobec rodziców a wręcz nawet tyranizujące matkę.

Kolejną postawą rodzicielską w koncepcji M. Ziemskiej jest postawa rozumnej swobody, która cechuje się dostosowywaniem się do kolejnych faz rozwojowych dziecka. Rodzice akceptują zmniejszający się kontakt fizyczny z dzieckiem na rzecz rozwijającej się więzi psychicznej. Pomimo swobody i zaufania, którymi jest obdarzane dziecko, rodzice w dalszym ciągu obiektywnie oceniają zagrożenia otaczającego go świata i dbają o jego zdrowie i bezpieczeństwo. Rodzice, którzy wykazują postawę swobodną kształtują w dziecku zdolności do współdziałania z rówieśnikami, przystosowania się do nowych sytuacji społecznych, kończenia rozpoczętych projektów, pokonywania przeciwności oraz trudności losu. Ponadto, dzieci wychowujące się pod opieką rodziców preferujących postawę swobodną z reguły są „uspołecznione, pomysłowe, bystre, trzeźwe i w miarę pewne siebie” (Ziemska, 2009, s. 68).

Rodzina, jako naturalne środowisko rozwoju dziecka powinna zaspokajać podstawowe potrzeby psychiczne dziecka (Ziemska, 2009). W przypadku, gdy obydwój rodziców świadomie zdecydowali się na posiadanie dziecka i/lub z radością oczekiwali na jego przyjście w znacznym stopniu zaspokajanie potrzeb dziecka odbywa się w naturalny sposób. Do zasadniczych potrzeb psychicznych dziecka zalicza się potrzebę bycia kochanym, kontaktu społecznego, szacunku oraz potrzebę samorealizacji i rozwoju (Ziemska, 2009). W przypadku, gdy rodzice nie są w stanie lub nie wykazują chęci, aby ww. potrzeby zaspokoić dziecko może zacząć przejawiać zaburzenia zachowania, a nawet może się to odbić ujemnie na jego osobowości (Ziemska, 2009).

1.3. Doświadczenia w relacjach z rodzicami a centralność religijności młodzieży

Postawy rodzicielskie prezentowane przez rodziców względem swoich dzieci, pomimo wpływu czynników pozarodzinnych, posiadają najistotniejsze znaczenie w kształtowaniu się religijności, ponieważ to rodzina umożliwia dostęp do „treści wiary, modlitwy osobistej, oraz udziału w życiu religijnym”, czego dowodzą liczne badania naukowe, które zostały przeprowadzone w znacznej ilości krajów Zachodu (Hood i in., 1966, s. 74-82; Grom, 1966; za Grom, 2011, s. 111). Według badań naukowych, które zostały zrealizowane w Niemczech w 1987, aż 62% respondentów badań odpowiedziało, że ich rodzice są „bardzo religijni”, natomiast 2% osób w wieku dorastania udzieliło odpowiedzi, że ich rodzice nie wykazywali „szczególnego stosunku” względem religii (Grom, 2011, s. 112). Natomiast na podstawie badań przeprowadzonych w Holandii wśród młodzieży szkół ponadpodstawowych stwierdzono, że wiara chrześcijańska przyczyniła się do ich doświadczenia sensu życia, podczas gdy 78% z nich posiadało zaangażowanych rodziców w sprawy związane z wiarą, a 9% z nich nie miało rodziców, którzy wykazywaliby aktywność religijną czy kościelną (Grom, 2011).

Relacje panujące w rodzinie szczególnie te, które są oparte na ciepłym klimacie oraz partnerskim podejściu rodziców względem swoich dorastających dzieci odgrywają znaczącą rolę w przekazywaniu wiary (Grom, 2011). Przymus do praktykowania religii odnosi przeciwny skutek, ponieważ odbiera, to możliwość danej osobie do własnego przeżywania, przyjęcia lub odrzucenia pewnych kwestii związanych z praktykowaniem określonej religii. Rodzina, jako pierwotna instytucja socjalizująca, która kształtuje system wartości człowieka posiada „duże znaczenie w sposobie oceniania własnych odniesień do Boga” (Jarosz, 2006, s. 259). Obok postaw rodzicielskich znaczenie ma również sposób, w jaki rodzice wyrażają swoją religijność, co potwierdzają badania dotyczące korelacji ich postaw względem Kościoła (Jarosz, 2006). Im bardziej pozytywne nastawienie rodziców wobec religii, tym bardziej aprobujące ustosunkowanie ich dzieci wobec zagadnień związanych z życiem religijnym. Dodatkowo według badań przeprowadzonych w Polsce przez M. Woźny i B. Lachowską można wnioskować, że im większą rolę odgrywa religia w życiu rodziców, tym większa ich postawa akceptacji wobec ich dzieci, co posiada swoje przełożenie na relację z Bogiem (Woźny i Lachowska, 2014). Podobnie poziom bliskości pomiędzy rodzicami a ich dziećmi oraz okazywana wzajemnie miłość

odzwierciedla się w intensywności identyfikacji z nimi, co przekłada się na powstawanie oraz utrzymanie relacji z Absolutem (Batson, Ventis, 1982; za Jarosz, 2006).

Jednakże, jak pisze M. Jarosz (2006) na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych, kształtowanie się autonomicznej religijności u osób w wieku dorastania, jest w znacznym stopniu ujemnie skorelowane z negatywnymi postawami rodzicielskimi, ponieważ negatywne relacje interpersonalne istniejące w rodzinie podlegają mechanizmowi generalizacji (Jarosz, 2006). Czyli osoba jest, jakby „psychologicznie zdeterminowana do noszenia w sobie wielu negatywnych elementów przenoszonych z relacji międzyludzkich”, co obniża zdolność do wytworzenia autonomicznej relacji do Boga (Jarosz, 2006, s. 269). Toteż, postawy rodzicielskie, które warunkują „jakość środowiska wychowawczego, szczególnie tego o znaczeniu pierwotnym, którym jest małżeństwo i rodzina” odgrywają rolę w kształtowaniu relacji człowieka do Boga (Jarosz, 2006, s. 269). Rodzice są spostrzegani jako model do naśladowania z powodu ich przewagi kompetencyjnej, która jest możliwa od zaobserwowania praktycznie każdego dnia (Grom, 2011). Pomimo tego, że wpływ wzorców płynących z rodzinnego środowiska obniża się wraz z wiekiem, to 68% Niemców powyżej 16 roku życia uważa za wzór własną matkę, natomiast 62% uznaje wzór godny do naśladowania swojego ojca (Grom, 2011). Jednak, żeby osoba była uznana za wzór czy model do naśladowania, to musi „być ceniona, ze względu na swoją uprzejmość i ciepło, status i poważanie, konsekwencję w swoim zachowaniu” (Grom, 2011, s. 117). Praktyka religijna oraz kontakt ze środowiskiem religijnym chociażby miałyby on mieć charakter bierny, który w głównej mierze zależy od rodziny pochodzenia, ma znaczenie w ukierunkowaniu ku sprawom związanym z czymś o wymiarze duchowym, może też wywoływać poszczególne emocje oraz sprzyjać tworzeniu się w miarę jednolitej postawy wobec sacrum (Mariański, 2001).

1.3.1. Rodzina, jako instytucja religijna

Rodzice, jako osoby najbliższe dziecku w sensie fizycznym i psychicznym kreują jego zachowania, przekonania czy nastawienie do otaczającego go świata. To w głównej mierze od rodziców zależy, jaki system wartości ich dzieci będą wyznawać oraz jaki będzie ich stosunek do kwestii religijnych. Dlatego, że człowiek nie rodzi się z gotowym zestawem wartości czy

nastawieniem do religii, tylko w procesie jego rozwoju „wyłaniają się one stopniowo z ludzkich potrzeb” (Błasiak, 2012, s. 95). Aby dziecko, a później dorosły człowiek mógł świadomie wartościować to musi doświadczyć najpierw kilku etapów, takich jak: „rozpoznawanie wartości, ich przeżywanie, i doświadczanie oraz akceptowanie i porządkowanie” (Błasiak, 2012, s. 95), które pozwolą na zinternalizowanie jego systemu wartości oraz ukształtowanie się określonego stosunku do spraw religijnych. Szczególnie jest to ważne w okresie dorastania, ze względu na jego specyfikę zmian związanych z rozwojem fizycznym, poznawczym, emocjonalnym i osobowościowym, które mogą w istotny sposób wpłynąć na przeobrażanie się religijności – jej rozwój, zahamowanie, bądź odrzucenie (Good, Willoughby, 2008; za: Good, Willoughby i Busseri, 2011).

Przykładem wpływu postawy rodzicielskiej na stosunek do religii zdaniem S. Głaza (1998) jest osoba Z. Freuda, którego żydowscy rodzice „byli wolnomyślicielami i po przybyciu do Wiednia zarzucili praktyki swej wiary” (Głaz, 1998, s. 42). Z. Freud nie miał zbyt wiele okazji, aby praktykować wiarę swoich rodziców stąd „kontakt a synagogą w latach szkolnych nie odegrał istotnej roli” w jego życiu (Głaz, 1998, s. 42). Dodatkowo, we wczesnym dzieciństwie, przez okres dwóch i pół roku, Z. Freudem opiekowała się katolicka niania, która zabierała go na nabożeństwa do kościoła (Głaz, 1988). Po powrocie Z. Freud z przejęciem opowiadał, czego doświadczył, co widział, co go zaciekało. Jednakże, rodzice nie wykazywali zainteresowania jego opowieściami, co w znacznym stopniu mogło przyczynić się do wykształcenia jego obojętnego nastawienia do religijności. Z. Freud upatruje źródeł religijności w tęsknocie za ojcem, gdzie Bóg „nie jest nikim innym, jak tylko wysublimowanym ojcem, jest ucieleśnionym i uwznioślonym ojcem” (Głaz, 1988, s. 44). Z. Freud próbuje udowodnić, również, że „potrzeba religijności wywodzi się z właściwego dzieciom poczucia bezradności, z którym wiąże się ściśle potrzeba ojca” (Głaz, 1988). Freud nie doświadczył w swojej rodzinie, a później w dorosłym życiu kontaktu z Bogiem, pomimo, że temat religijności przenikał znacznie jego twórczość. Jednakże, obojętne nastawienie rodziców Z. Freuda do praktyk religijnych oraz samej religii, w głównej mierze przyczyniło się do ukształtowania pasywnego stosunku w tej kwestii.

Większość dzieci przychodzi na świat w rodzinie, która „jest formą życia społecznego – historycznie najstarszą, najpowszechniejszą, najbardziej podstawową, najważniejszą i niezastąpioną” (Szewczyk, 2002, s. 239). Zdaniem A. Błasiak (2012) to rodzice kształtują

zachowanie swojego dziecka poprzez stosunek uczuciowy do niego, przykład i własne życie. Wartości, jakie przekazują rodzice swoim dzieciom są dla nich bezcennym kapitałem na całe ich życie, ponieważ to wartości towarzyszą człowiekowi w każdej chwili jego życia. Dzięki wartościom dziecko już od urodzenia zaczyna budować swój charakter oraz w późniejszym życiu potrafi dokonywać trafnych wyborów. Stąd też tak ważną rolę odgrywają rodzice jak również osoby znaczące dla dziecka w procesie wychowania do wartości. Szczególnie ważnym okresem w rozwoju i przyswajaniu wzorców są pierwsze lata życia dziecka, w których następuje transformacja systemu wartości (Błasiak, 2012). W okresie przedszkolnym i szkolnym dziecko buduje świat wartości poprzez „dialog i działania oparte na zakazach i nakazach oraz na systemie stosowanych kar i nagród” (Błasiak, 2012, s. 97). W późniejszym okresie, dzięki rozwojowi myślenia logicznego i abstrakcyjnego dziecko jest w stanie zrozumieć głębie wyznawanych wartości. Rodzice, którzy systematycznie umożliwiają „spotkanie z konkretnymi wartościami” predysponują dziecko do utrwalenia się wyznawanych przez nich wartości, np. stosowania się do zasad i norm obowiązujących w danej religii. W przypadku, gdy dziecko od najmłodszych lat obserwuje rodziców, którzy konsekwentnie i systematycznie ukazują mu drogę, jak funkcjonować w wyznawanym systemie wartości są zdolne do jego zinternalizowania. Procesowi temu sprzyja: „sympatia rozumiana, jako 'zdolność wzajemnego psychicznego dostrajania się', imitacja, identyfikacja oraz uczenie się obserwacyjne będące następstwem sympatii” (Błasiak, 2012, s. 99).

1.3.2. Wpływ postaw rodzicielskich na rozwój światopoglądu osób w wieku dorastania

„Człowiek wychodzi z rodziny. W rodzinie przychodzi na świat, w niej żyje, wzrasta, jest wychowywany [...] Miłość, życie, ciepło rodzinne, wychowanie – to wartości, które przekazuje rodzina człowiekowi” (Osewska, Stali, 2003; s. 10). Już w starożytności rodzina została określona przez Arystotelesa, jako „podstawowa komórka państwa, narodu, Kościoła” (Szewczyk, 2000, s. 81). To rodzice zaspokajają wszelkie podstawowe potrzeby dziecka: te materialne i te duchowe, więc są oni niezbędni dla jego prawidłowego rozwoju. Dlatego, bycie rodzicem wiąże się z ogromną odpowiedzialnością i często z poświęceniami względem dzieci. Stąd też, rodzice powinni prezentować pozytywne postawy rodzicielskie, aby być

„przewodnikami, nauczycielami i opiekunami swojego dziecka” oraz powinni być zobligowani, aby uczyć własne dziecko podstawowych zasad moralnych - odróżniania dobra od zła, jak również pomagać w przewyciężaniu złych nawyków (Błasiak, 2012, s. 12). Rolą rodziców jest również zapewnienie dziecku bezpieczeństwa, które jest zależne od autorytetu i władzy rodziców, co nie przekreśla ich partnerskiego przeżywania uczuć. Dlatego więc, rodzice, jako podstawowe osoby, które tworzą środowisko wychowawcze człowieka odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu się jego światopoglądu.

Określone wzorce zachowania prezentowane przez rodziców, wyznawane zasady moralne i kultywowane tradycje tworzą przestrzeń na bazie, której osoba w wieku dorastania buduje swój światopogląd, czyli „zespół ogólnych przekonań i twierdzeń (składających się na spójny i całościowy obraz), dzięki którym człowiek tłumaczy istotę świata, wyjaśnia rację jego istnienia, stara się zrozumieć siebie i innych oraz ustalić cel i sens swego życia” (Encyklopedia PWN, 2014). Według A. Figiel, B. Mateja i J. Kruszyńskiego (2009) część osób w wieku dorastania, która została poddana wywiadowi grupowemu, którego celem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: kogo darzy zaufaniem osoba w wieku dorastania; odpowiedziała, że na pierwszym miejscu znajdują się przyjaciele, którzy jako pierwsi są wtajemniczani w problemy oraz kłopoty danej osoby. Na drugim miejscu znaleźli się rodzice, co może wynikać z wielu powodów np. przepaści pokoleniowej, braku wspólnego przeżywania, fizycznej odległości, typu doświadczanego problemu, zbyt dużego zaangażowania się rodziców, obawy przed konsekwencjami ze strony rodziców oraz od rodzaju relacji z rodzicami (Figiel, Mateja, i Kruszyński, 2009). Najprawdopodobniej ostatni ww. czynnik w największym stopniu wpływa na to, że osoby w wieku dorastania nisko oceniały rolę rodziców, jako powierników swoich problemów. Rodzaj relacji z rodzicami może być skutkiem: braku czasu, zmian kulturowych, czy szeroko rozpowszechnionym indywidualizmem. Dodatkowo autorytarne relacje rodziców względem swojego dziecka mogą stanowić barierę w kształtowaniu się intymnej relacji pomiędzy nimi (Figiel, Mateja i Kruszyński, 2009). Według uzyskanych wyników: na pierwszym miejscu znajdują się przyjaciele/osoby w podobnym wieku rozwojowym, natomiast na drugim miejscu są rodzice. Oprócz tego, brano pod uwagę inne czynniki, które mogłyby obok wychowania oraz rodzaju relacji rodzic-dziecko kształtować poglądy np. środowisko szkolne czy ciekawość, ale według wypowiedzi respondentów wynika, „że przekonania rodziców mają duży wpływ na

światopogląd młodych ludzi, lecz nie determinują go całkowicie” (Figiel, Mateja i Kruszyński, 2009, s. 129).

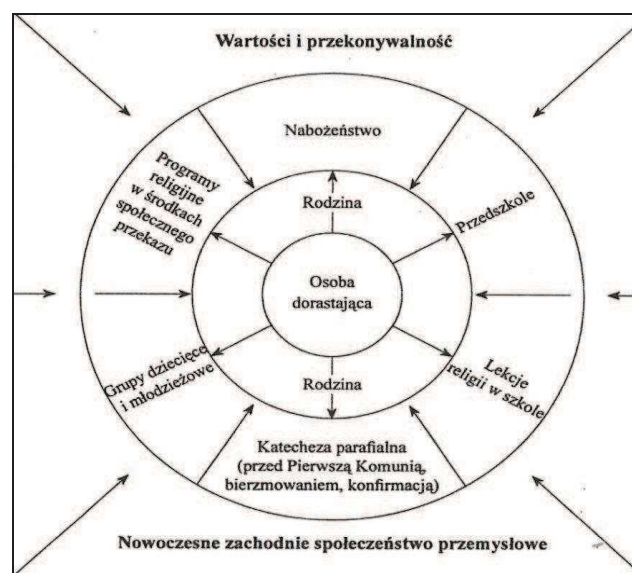
Natomiast, jeżeli chodzi o kwestię akceptacji lub jej braku względem przekonań rodziców, to respondenci najczęściej odnosili się do kwestii związanej z wiarą i wzorcem religijności uznając ich w części za osoby, których przekonania oraz „wpajane wartości mają decydujący wpływ na późniejszy światopogląd młodego człowieka” (Figiel, Mateja i Kruszyński, 2009, s. 127). Trafnie to określa wypowiedź jednego z respondentów wywiadu: „że rodzice narzekają [...] Ale czyja to jest wina? W sumie rodzice przyzwalają na to, jak się ubieramy, jak, co mówimy, jak się zachowujemy, jak się uczyliśmy [...] W początkowej fazie wzrostu i dojrzewania wszystko zależy od nich, jak ukształtują naszą osobowość. Więc jeżeli oni nas nauczą respektu do Boga, szacunku do siebie samych przede wszystkim, do drugiego człowieka [...], że później będziemy mieli te wpływy w sobie” (Figiel, Mateja i Kruszyński, 2009, s. 127).

Dodatkowo rodzice, wykonując swoje zadania wychowawcze względem swoich dzieci, poprzez zaspokajanie ich potrzeb emocjonalnych, np. „miłości i akceptacji, ucieczki przed światem zewnętrznym”, jak również wypełnianiem ich potrzeb związanych z wykształceniem, które wprowadza „dziedzictwo społeczne i kulturowe ziemi rodzimej, wspólnoty narodowej, wspólnoty Kościoła” i przyczynia się do formowania przekonań oraz poglądów swoich dzieci (Mariański, 2001, s. 132). Według badań H. Richtera, N. Ackermana oraz J. Howellsa (2009) największe znaczenie dla prawidłowego rozwoju oraz funkcjonowania dziecka mają jakościowe cechy życia, czyli międzyosobowe i emocjonalne stosunki rodzinne, których zakłócenie może przyczynić się do patogenicznego zachowania się dziecka (Ziemska, 2009). W przypadku, gdy oboje rodzice prezentują niewłaściwe postawy rodzicielskie, to ich negatywny wpływ na rozwój dziecka się kumuluje nawet, gdy są to różne postawy, np. gdy matka jest nadmiernie chroniąca przy jednoczesnym unikaniu bliskości emocjonalnej z dzieckiem, a ojciec jest odtrącający (Ziemska, 2009). Dlatego tak ważną rolę odgrywa emocjonalny element relacji pomiędzy rodzicami a dzieckiem, który zapewnia poczucie bezpieczeństwa oraz przyczynia się do tego, że osoby w wieku dorastania chętniej uznają swoich rodziców za autorytet w kwestii światopoglądowej.

1.3.3. Oddziaływanie wychowawcze rodziny na formowanie się postaw religijnych dorastających dzieci

Człowiek w okresie dorastania, gdy buduje swoją tożsamość oraz gdy jego osobowość ulega modyfikacjom - niejednokrotnie doświadcza kryzysów, które nierozwiązane w sposób konstruktywny mogą prowadzić do regresu, bądź do wykształcenia się niewłaściwych sposobów funkcjonowania na poziomie jednostki oraz współistnienia w społeczeństwie. Osoba będąca w stanie kryzysu jest szczególnie narażona na utratę sensu życia, co często łączy się z powstawaniem wątpliwości dotyczących kwestii wiary i religijności (Baniak, 2008). Stąd młody człowiek potrzebuje rodziny, która powinna stanowić autorytet moralny i etyczny, oraz która będzie w stanie wesprzeć oraz stanowić nieodzowne oparcie w czasie kryzysu związanego z zagadnieniami religijnymi.

„Dojrzewający młody człowiek potrzebuje jasnych idei i definitywnych odpowiedzi”, pomimo tego, że w okresie dojrzewania szuka własnej drogi, tworzy własną tożsamość oraz kształtuje swoją osobowość (Groeschel, 2013, s. 62). Według B. Groma (2011) nie można mówić o socjalizacji religijnej bez udziału rodziny.

Rysunek 1. Rodzina jako centralny religijny obszar społeczny

(Źródło: Grom, B., Psychologia wychowania religijnego, WAM, Kraków, 2011, s.139)

Czyli osoba w wieku dorastania nie staje się osobą religijną w związku z tym, że została wyposażona w określony genotyp w czasie poczęcia, ale dzięki oddziaływaniu społeczeństwa, w którym funkcjonuje i otaczającej go kultury.

Bazując na poznawczej teorii społecznego uczenia się A. Bandury można stwierdzić, że mimo zmian, jakim ulega struktura rodziny i dodatkowych wpływów związanych z czynnikami pozarodzinnymi, rodzina jest strukturą, w której osoba w wieku dorastania z reguły ma pierwszy kontakt z religijnymi formami życia, takim, jak np. modlitwa, udział w nabożeństwach oraz uczestnictwo w różnego rodzaju formach spotkań formacyjnych (Grom, 2009). Na podstawie badań przeprowadzonych w USA oraz w Niemczech można stwierdzić, że osoby, które zostały podane silniejszej socjalizacji religijnej w okresie swojego dzieciństwa w wieku dorosłym będą jeszcze w większym stopniu religijne (Vogel, 2003; za: McCullough i in., 2005; za: Grom, 2009). Dodatkowo stwierdzono, że oddziaływanie religijne niezwiązane z rodziną np. nauka religii w szkole czy religijne treści przekazywane przez multimedia nie są, aż tak skuteczne, gdy nie posiadają wsparcia i wspomagania w środowisku rodzinnym (Grom, 2009).

Według A. Rizzuto (1981) kreowanie obrazu Boga i relacji względem sacrum jest prywatnym procesem, który występuje w „cichej wymianie” pomiędzy dzieckiem a jego rodzicami, a następnie w procesie dorastania dodatkowo pomiędzy osobami, które są związane ze środowiskiem szkolnym, katechetycznym i osobami uważanymi, jako autorytety. Przykładem może być modlitwa dziecka, która jest prosta ze względu na to, że jest ona partycypacją w modlitwie rodziców, ale stopniowo ulega ona w trakcie kształtowania się charakterystycznego dla danej jednostki świata wewnętrznego internalizacji, czyli podjęciu i poczuciu odpowiedzialności za osobistą modlitwę oraz rozwój życia duchownego (Augustyn, 2008). W przypadku, gdy zachowanie rodziców, ich moralność jest rozbieżna z tym, co przekazują słownie, to takie labilne postępowanie może doprowadzić do poczucia zagubienia, nawet przerażenia włącznie z zablokowaniem na przekaz ustny kierowany ze strony rodziców (Rizzuto, 1981). Dlatego spójność w przekazie werbalnym, jak i niewerbalnym jest jakby kluczem do kształtowania się indywidualnego i dojrzałego obrazu Boga oraz formowania właściwej relacji z nim, która prowadzi do akceptacji tej relacji nie tylko w sprzyjających warunkach dla danej osoby (Prężyna, 1990).

G. Allport (1981; za Prężyna) uważa, że dojrzała postawa religijna wymaga spełnienia następujących warunków: dobrego zróżnicowania, dynamizmu, inspirującej konsekwencją moralności, wszechstronności i kierowania rozumem, zintegrowania oraz heurystycznego charakteru, stąd właściwe relacje panujące w rodzinie, które są oparte na wzajemnej miłości i poszanowaniu drugiej osoby pozytywnie wpływają na kształtowanie się dojrzałej postawy religijnej. Tak więc, więź z Bogiem powinna przeniknąć aspekt poznawczy, emocjonalny, jak również wolitywny oraz przyczyniać się do konkretnych zachowań, stanów i modeli życia, co przejawia się w relacjach z konkretnymi ludźmi oraz specyficznym ustosunkowaniu się do otaczającej rzeczywistości (Walesa, 2012).

Rozdział 2. Metodologia badań własnych

W niniejszym rozdziale zostaną przedstawione pytania i hipotezy badawcze. Dodatkowo zostanie scharakteryzowana grupa przebadanych osób oraz zostaną szczegółowo opisane metody badawcze.

2.1. Problem i hipotezy badawcze

Na podstawie analizy literatury przedmiotu można sformułować problem badawczy pracy w postaci pytania: **Czy istnieje związek pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności w życiu osób w wieku dorastania?**

W nawiązaniu do problemu badawczego można postawić pytania szczegółowe:

1. Czy postawy rodzicielskie spostrzegane, jako pozytywne mają związek z centralnością religijności u osób w wieku dorastania?
2. Czy postawy rodzicielskie mają związek z kształtowaniem się jednego z dwóch rodzajów religijności: wewnętrznej lub zewnętrznej?

Natomiast opierając się na literaturze przedmiotu, w związku z postawionym problemem badawczym, oraz pytaniach szczegółowych można sformułować główną hipotezę badawczą oraz hipotezy szczegółowe:

1. Hipoteza ogólna: **Percepcja właściwych postaw rodzicielskich ma związek z rozwojem religijności wewnętrznej - centralnej u dorastających dzieci.**
2. Hipoteza szczegółowa: **Postawy rodzicielskie spostrzegane, jako pozytywne mają związek z centralnością religijności u osób w wieku dorastania.**
3. Hipoteza szczegółowa: **Istnieje związek pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich ojca, jako akceptującego a centralnością religijności u osób w wieku dorastania.**

W celu uzyskania danych empirycznych niezbędnych do odpowiedzi na sformułowany problem badawczy oraz rozstrzygnięcia i weryfikacji hipotez badawczych użyto czterech metod badawczych do pomiaru zmiennych uwzględniając wiek badanych, płeć, wykształcenie oraz wyznanie.

2.2. Charakterystyka zastosowanych metod

W niniejszym paragrafie zostaną opisane metody badawcze, które zostały użyte w celu weryfikacji wyżej postawionych hipotez badawczych. W badaniu korzystano z następujących metod:

1. Skala Postaw Rodzicielskich „Moja Matka” i „Mój Ojciec” w opracowaniu M. Plopy

2. Kwestionariusz C-15 (Skala Centralności) autorstwa S. Hubera w polskiej adaptacji

B. Zarzyckiej

3. Skala Centralności Postawy Religijnej (Skala C) autorstwa W. Prężyny

2.2.1. Skala Postaw Rodzicielskich „Moja Matka” i „Mój Ojciec” w opracowaniu M. Plopy

Skala Postaw Rodzicielskich w opracowaniu M. Plopy w wersji dla młodzieży odnosi się do percepcji postaw obojga rodziców w dwóch oddzielnych skalach: „**Moja Matka**” oraz „**Mój Ojciec**” składa się z 75 pytań, które są podzielone na pięć części, tak, aby 15 pytań odnosiło się do jednej z prezentowanych postaw rodzicielskich względem swoich dzieci, które zawierają się w następujących wymiarach:

Skala I: Postawa Akceptacji – Odrzucenia

Biegun Akceptacja – określa rodziców, którzy w pełni akceptują swoje dziecko, z jego zaletami oraz wadami, zapewniają mu dużo ciepła oraz komfort psychiczny.

Biegun Odrzucenie – opisuje rodziców, którzy z dystansem traktują swoje dziecko oraz nie odpowiadają na jego psychiczne potrzeby.

Skala II: **Postawa Autonomia**

Opisuje rodziców, którzy traktują swoje dziecko, jako odmienną jednostkę, która ma prawo do własnej prywatności, swobody wyboru oraz poglądów.

Skala III: **Postawa Nadmierne Ochranianie**

Charakteryzuje rodziców, którzy nie mogą się pogodzić z rosnącą potrzebą autonomii swojego dziecka, co przejawia się w ich nadmiernej trosce, lęku oraz ograniczaniu dziecka w jego swobodnym i samodzielnym działaniu.

Skala IV: **Postawa Nadmierne Wymaganie**

Charakteryzuje rodziców, którzy pozbawiają swoje dziecko autonomii, możliwości współdecydowania oraz sztywno trzymają się ustalonych zasad i reguł wychowania.

Skala V: **Postawa Niekonsekwencja**

Określa rodziców, których stosunek względem swoich dzieci jest niestabilny, poprzez przenoszenie własnych stanów emocjonalnych na relacje z dzieckiem. Często postawa akceptacji jest powiązana z nadmierną ingerencją oraz nerwowością.

Skala ta powstała na potrzeby polskich warunków, aby można było w sposób prosty i ekonomiczny ująć w jednym narzędziu badawczym wszystkie ww. postawy rodzicielskie, które w głównej mierze są oparte na typologii A. Roe i W. Beckera (Plopa, 2011; za Plopa, 1987). Natomiast tworząc listę pozycji, które opisują poszczególne skale, korzystano z literatury przedmiotu – głównie z prac J. Rembowskiego, przy czym M. Plopa skonstruował samodzielnie około połowy stwierdzeń (Plopa, 2011).

Rzetelność Kwestionariusza w obu wersjach sprawdzono stosując technikę powtórnego testowania, obliczając stabilność bezwzględną, która w kwestionariuszu „Moja Matka” wynosi $r = 0,81$, a w wersji „Mój Ojciec” $r = 0,71$, co świadczy o dużej rzetelności metody (Plopa, 2011).

Respondenci odpowiadają na pięciostopniowej skali: (P) „prawdziwe”, (RP) „raczej prawdziwe”, (?) „trudno mi zdecydować”, (RN) „raczej nieprawdziwe”, (N) „nieprawdziwe”; uzyskując odpowiednią liczbę punktów: 5, 4, 3, 2, 1 (Plopa, 2011).

2.2.2. Kwestionariusz C-15 (Skala Centralności) autorstwa S. Hubera w polskiej adaptacji B. Zarzyckiej

Kwestionariusz C-15 (Skala Centralności) został opracowany przez S. Hubera na podstawie koncepcji G. Allporta i Ch. Glocka oraz Kelly’ego (Zarzycka, 2011). Polskiej adaptacji z wersji niemieckiej dokonała B. Zarzycka publikując własności psychometryczne skali w 2007 roku. Jak opisuje B. Zarzycka (2011, s. 235) składa się on z 15 pytań, które umożliwiają „uzyskanie wyniku ogólnego oraz wyniku w pięciu podskalach”, które określają motywacyjne aspekty treściowe następujących wymiarów religijnych:

Podskala I: Zainteresowanie problematyką religijną

Opisuje osoby, które w sposób poznawczy konfrontują się z treściami religijnymi przy jednoczesnym nie uwzględnianiu aspektu ich osobistej akceptacji, poprzez myślenie na tematy związane z religią, intelektualnym zajmowaniem się tą tematyką oraz poszukiwaniem treści religijnych.

Podskala II: Przekonania religijne

Charakteryzuje stopień otwartości na rzeczywistość transcendentną oraz subiektywną ocenę osoby badanej względem jej stopnia „prawdopodobieństwa istnienia rzeczywistości transcendentnej” (Zarzycka, 2011, s. 236).

Podskala III: Modlitwa

Mierzy częstotliwość, z jaką osoba nawiązuje kontakt z rzeczywistością transcendentną oraz jaką rolę odgrywa ten kontakt w życiu jednostki.

Podskala IV: Doświadczenie religijne

Zawiera ocenę zakresu oraz istotności przeżywanych doświadczeń religijnych.

Podskala V: **Kult**

Opisuje częstość oraz subiektywną ocenę ważności udziału w obrzędach liturgicznych o charakterze sformalizowanym.

Centralność religijności jest mierzona na podstawie wyniku ogólnego uzyskanego po zsumowaniu wyników cząstkowych z poszczególnych podskal. Wynik ogólny jest dzielony na trzy przedziały, które opisują oraz interpretują centralność religijności:

1. Przedział I (60 – 75 punktów): wysoka centralność, nadrzędne znaczenie religii w życiu jednostki, religijność autonomiczna
2. Przedział II (31 – 59 punktów): umiarkowana centralność, religijność heteronomiczna „podporządkowana pozycja religijnego systemu znaczeń w systemie konstruktów znaczeń (Zarzycka, 2011; za Huber, 2003).
3. Przedział III (15 – 30 punktów): niska centralność, marginalne znaczenie religii

Respondenci odpowiadają na pięciostopniowej skali: „wcale”, „mało”, „średnio”, „dość”, „bardzo”; uzyskując 1, 2, 3, 4, 5 punktów za udzieloną odpowiedź.

Adaptacji skali dokonano stosując procedurę translacji oraz retranslacji. Rzetelność skali ustalono stosując metodę spójności wewnętrznej oraz stabilności bezwzględnej, która wynosi $r = 0,93$, co świadczy o wysokiej rzetelności skali.

2.2.3. Skala Centralności Postawy Religijnej (Skala C) autorstwa W. Prężyny

Skala Centralności Postawy Religijnej (Skala C) została opracowana przez W. Prężnę w celu pomiaru centralności postawy religijnej.

Skala składa się z 18 pozycji, do których respondenci mogą się odnieść na siedmiostopniowej skali: „zdecydowanie zgadzam się”, „zgadzam się”, „raczej zgadzam się”, „nie mogę się zdecydować”, „raczej nie zgadzam się”, „nie zgadzam się”, zdecydowanie nie zgadzam się”; uzyskując 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1 punktów za określoną odpowiedź. Miarą centralności religijności jest wynik ogólny.

Rzetelność skali sprawdzono metodą spójności wewnętrznej „oraz poprzez oszacowanie nasycenia skali czynnikiem ogólnym”, która wynosi $r = 0,94$, co świadczy o jej wysokim poziomie oraz stabilności (Szymoń i Bartczuk, 2011, s. 33).

2.3. Charakterystyka grupy badanych osób

Badania zostały przeprowadzone na grupie uczniów szkół gimnazjalnych i średnich na terenie Nowego Sącza i jego okolic, jak również Łącka, Warszawy oraz Szywnołu. Łącznie przebadano 290 osób, z czego analizą statystyczną objęto odpowiedzi 240 osób (161 kobiet oraz 79 mężczyzn) ze względu na kompletność i poprawność wypełnionych kwestionariuszy.

Osoby badane mieściły się w przedziale wiekowym od 15 roku życia do 20 roku życia. Wszyscy respondenci byli uczniami poszczególnych szkół: szkoły gimnazjalnej (3 klasa), zawodowej (2 i 3 klasa) oraz technikum (3 i 4 klasa).

2.4. Procedura badań

Badania zostały przeprowadzone zgodnie z procedurami etycznymi. Każda z osób badanych została poinformowana o dobrowolności przystąpienia do badań oraz o jej anonimowości. Przed przystąpieniem do badań został określony cel oraz opisany przebieg badania. Poproszono o rzetelne wypełnianie kwestionariuszy, które były ułożone w jednej „koszulce” w następującej kolejności: „Moja Matka”, „Skala C – 15”, „Mój Ojciec”, „Skala C”, aby zapobiec znużeniu oraz tendencyjnemu odpowiadaniu na podobne pytania. Badanie z reguły nie zajmowało więcej niż jedną godzinę lekcyjną. Zwrócono również uwagę na kompletność odpowiedzi oraz na włożenie przez badaną osobę z powrotem już wypełnionych 4 kwestionariuszy do „koszulki”, w celu uzyskania rzetelnych wyników badawczych.

Rozdział 3. Analiza i interpretacja wyników własnych

W niniejszym rozdziale dokonana zostanie charakterystyka postaw rodzicielskich oraz centralności religijności wśród badanej młodzieży. Wyniki te zostaną przedstawione w całej grupie badanych adolescentów, a w dalszej kolejności analizy dotyczyć będą mężczyzn jak i kobiet. Powiązania zachodzące między zmiennymi - percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności badanych - zostaną zaprezentowane przy użyciu współczynnika korelacji r-Pearsona.

Przeprowadzone analizy pozwolą na opisanie wyników badań omawianych w dalszej części pracy.

3.1. Percepcja postaw rodzicielskich i centralność religijności badanych osób

Percepcja postaw rodzicielskich została wyznaczona za pomocą Skali Postaw Rodzicielskich „Moja Matka” i „Mój Ojciec”. Metoda ta pozwala na wyodrębnienie pięciu wymiarów: Akceptacja-Odrzucenie, Autonomia, Nadmierne Ochranianie, Nadmierne Wymaganie, Niekonsekwencja.

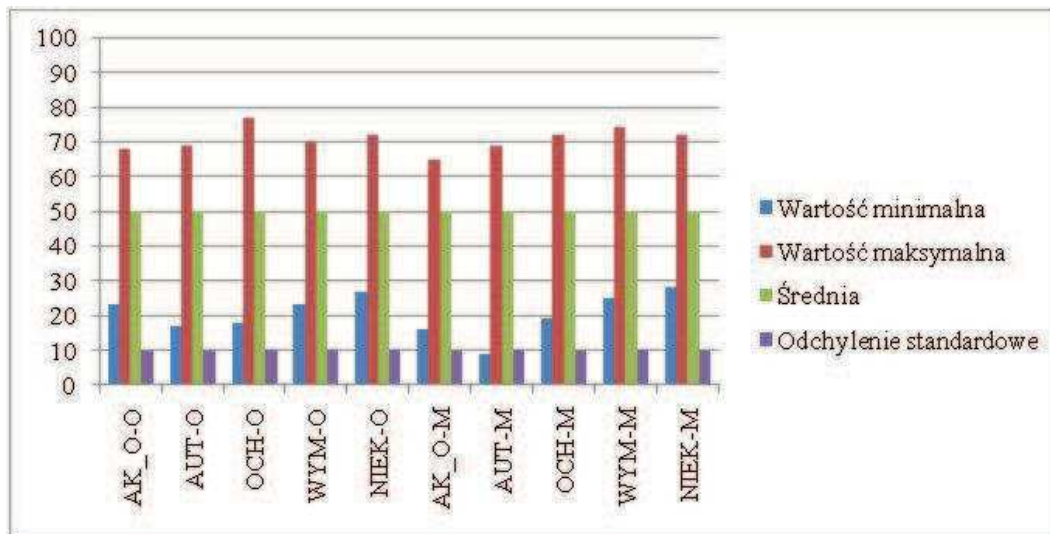
Poniższa Tabela 2. przedstawia wymiary postaw rodzicielskich w percepcji matki i ojca badanych osób.

Tabela 2. Wartości minimalne (Min), maksymalne (Max), średnia (M) oraz odchylenie standardowe (SD) uzyskane w Skali Percepcji Postaw Rodzicielskich w całej grupie badanych osób (N=240)

Postawy rodzicielskie		Minimum	Maksimum	M	SD
<i>Matka</i>	<i>Akceptacja – AK – O</i>	16,00	65,00	50,00	10,00
	<i>Autonomia – AUT</i>	9,00	69,00	50,20	10,04
	<i>Nadmierne ochranianie – OCH</i>	19,00	72,00	50,00	9,99
	<i>Nadmierne wymaganie – WYM</i>	25,00	74,00	50,00	10,03
	<i>Niekonsekwencja – NIEK</i>	28,00	72,00	49,98	10,00
<i>Ojciec</i>	<i>Akceptacja ojca – AK – O</i>	23,00	68,00	50,06	10,01
	<i>Autonomia ojca – AUT</i>	17,00	69,00	50,02	9,98
	<i>Nadmierne ochranianie – OCH</i>	18,00	77,00	50,13	10,03
	<i>Nadmierne wymaganie – WYM</i>	23,00	70,00	50,00	10,04
	<i>Niekonsekwencja – NIEK</i>	27,00	72,00	50,00	10,03

Źródło: Opracowanie własne.

Graficzną ilustrację uzyskanych wyników przedstawia Wykres 1.

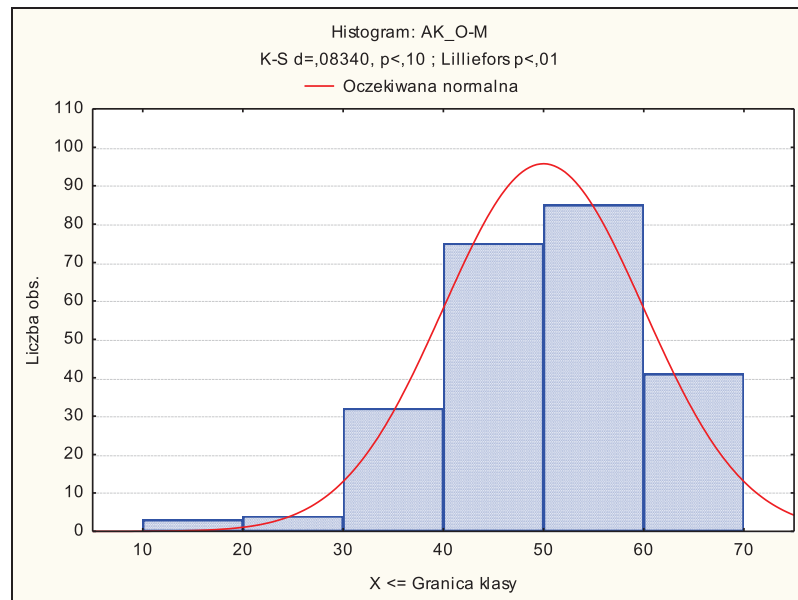

Wykres 1. Wartości minimalne (Min), maksymalne (Max), średnia (M) oraz odchylenie standardowe (SD) uzyskane w Skali Percepcji Postaw Rodzicielskich w całej grupie badanych osób (N=240)

Z danych zamieszczonych w Tabeli 2. oraz na Wykresie 1. wynika, że uzyskano następujące wyniki pomiaru percepcji postaw rodzicielskich ujawnianych przez adolescentów. W zakresie *Akceptacja-Odrzucenie Matki* wyniki rozkładały się w przedziale od 16,00 do 65,00 z $M=50,00$ oraz $SD=10,00$. Z kolei w zakresie *Autonomia Matki* wyniki przedstawiają się od 9,00 do 69,00, gdzie M wynosi 50,20 i $SD=10,04$. Kolejna postawa *Nadmierne Ochranianie Matki* uzyskała następujące wskaźniki: rozrzut wyników od 19,00 do 72,00, przy $M=50,00$ i $SD=9,99$. W ostatnich dwóch postawach dotyczących matki: *Nadmierne Wymaganie* i *Niekonsekwencja* wyniki rozkładają się *Nadmierne Wymaganie* od 25,00 do 74,00 przy $M=50,00$ i $SD=10,03$, *Niekonsekwencja* od 28,00 do 72 przy $M=49,98$ i $SD=10,00$.

W zakresie percepcji Ojca postawa *Akceptacja* uzyskała rozrzut w przedziale od 23,00 do 68,00 przy $M=50,06$ i $SD=10,01$. Z kolei w zakresie *Autonomia Ojca* wyniki przedstawiają się od 17,00 do 69,00, gdzie M wynosi 50,20 i $SD=9,98$. Kolejna postawa *Nadmierne Ochranianie Ojca* uzyskała następujące wskaźniki: rozrzut wyników od 18,00 do 77,00, przy $M=50,13$ i $SD=10,03$. W ostatnich dwóch postawach dotyczących ojca: *Nadmierne Wymaganie* i *Niekonsekwencja* wyniki rozkładają się *Nadmierne Wymaganie* od 23,00 do 70,00 przy $M=50,00$ i $SD=10,04$, *Niekonsekwencja* od 27,00 do 72 przy $M=50,00$ i $SD=10,03$.

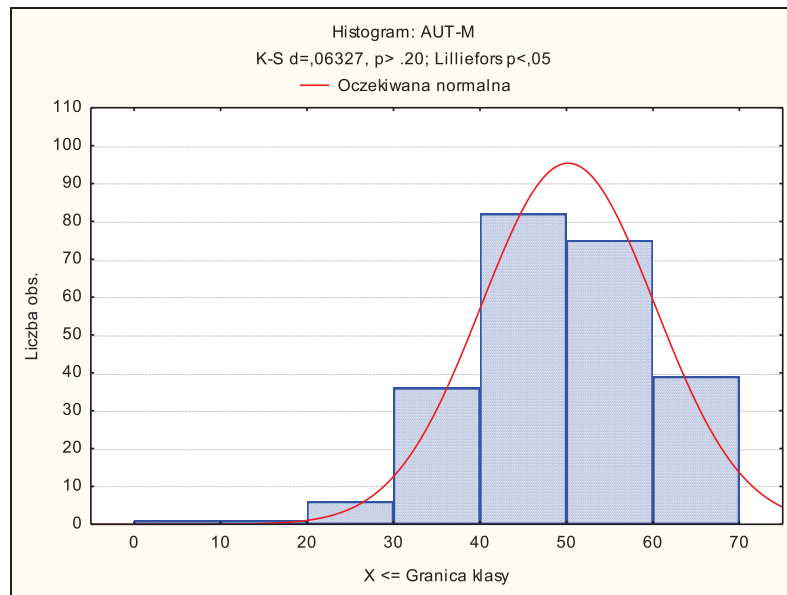
W celu porównania rozkładu wyników otrzymanych przez badaną grupę osób w zakresie prezentowanych postaw rodzicielskich w stosunku do matki do osób z rozkładem normalnym utworzono histogramy.

Wykres 2. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy Akceptacja -Odrzucenie Matki

Źródło: Opracowanie własne.

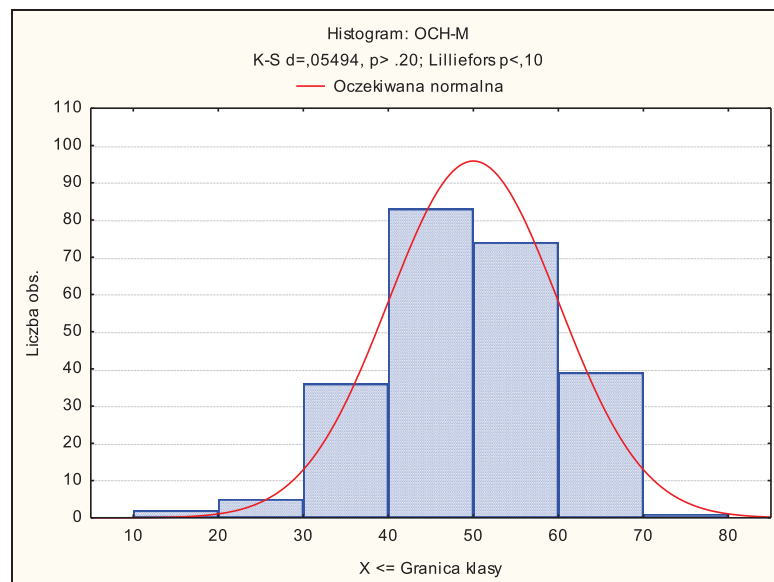
Wykres 2. powyżej obrazuje rozkład wyników osiągniętych przez badanych w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie Matki*. Rozkład ten jest lewoskośny. Świadczy o tym, że większość badanych osiągnęła wyniki wysokie w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie Matki* oraz wyniki, które są powyżej średniej.

Wykres 3. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy Autonomia Matki

Źródło: Opracowanie własne.

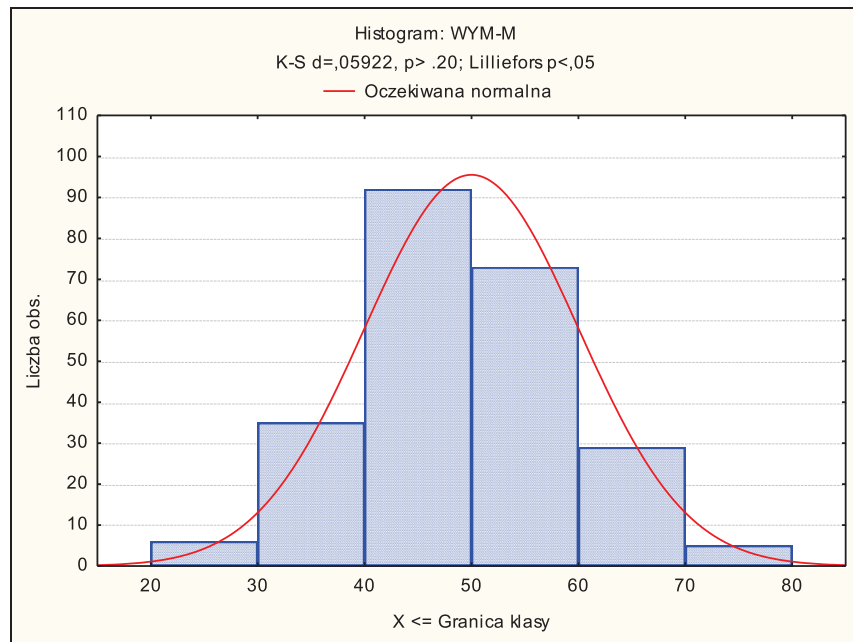
Rozkład wyników w zakresie *Autonomia Matki*, jaki przedstawia Wykres 3. powyżej jest rozkładem prawoskośnym. Świadczy to o tym, że badani osiągnęli niskie wyniki w zakresie percepcji postawy *Autonomia Matki*.

Wykres 4. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla postawy *Nadmierne Ochronianie Matki*

Źródło: Opracowanie własne.

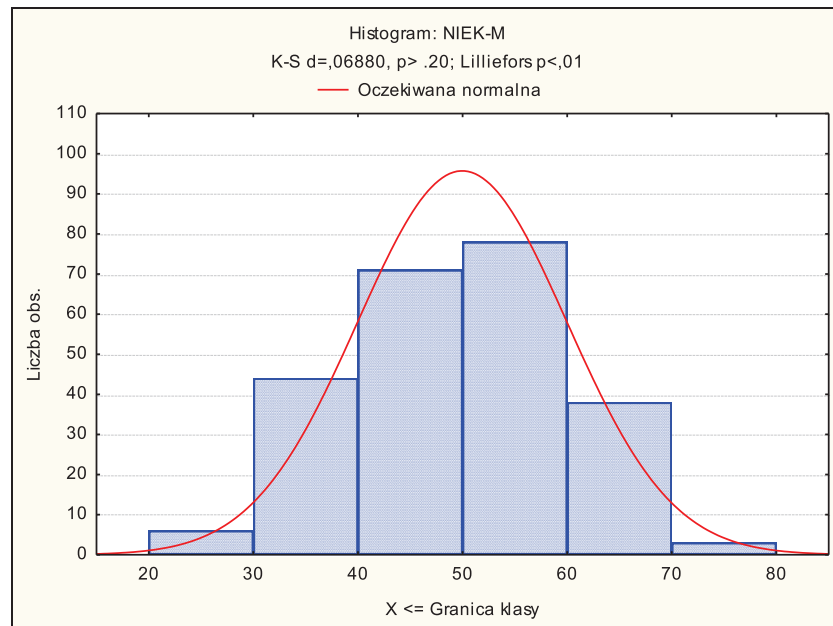
Rozkład wyników osiągniętych przez badanych jest zbliżony do rozkładu normalnego. Świadczy to o tym, że najwięcej osób osiągnęło wyniki przeciętne. Z kolei wyniki wysokie i niskie osiągnęło najmniej osób.

Wykres 5. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie Matki*

Źródło: Opracowanie własne.

Rozkład wyników osiągniętych przez badanych jest zbliżony do rozkładu normalnego. Świadczy to o tym, że najwięcej osób osiągnęło wyniki przeciętne. Z kolei wyniki wysokie i niskie osiągnęło najmniej osób.

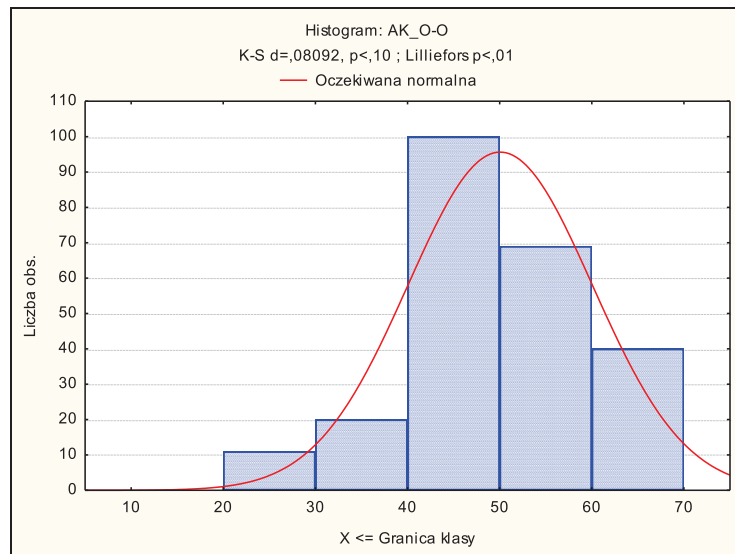

Wykres 6. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy *Niekonsekwencja Matki*

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 6. powyżej obrazuje rozkład wyników osiągniętych przez badanych w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja Matki*. Rozkład ten jest lewoskośny. Świadczy o tym, że większość badanych osiągnęła wyniki wysokie w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja Matki* oraz wyniki, które są powyżej średniej.

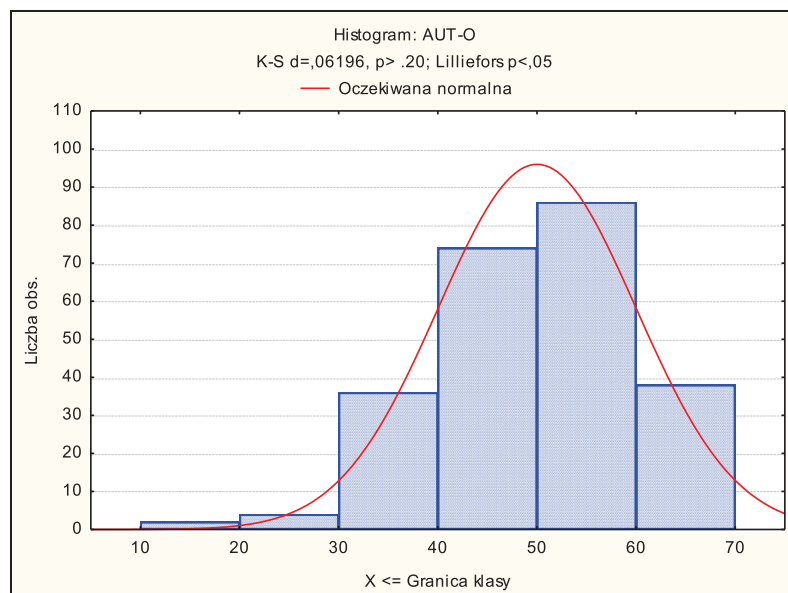
Dokonano również porównania rozkładu wyników otrzymanych przez badaną grupę osób w zakresie prezentowanych postaw rodzicielskich w stosunku do ojca do osób z rozkładem normalnym utworzono histogramy.

Wykres 7. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy *Akceptacja – Odrzucenie Ojca*

Źródło: Opracowanie własne.

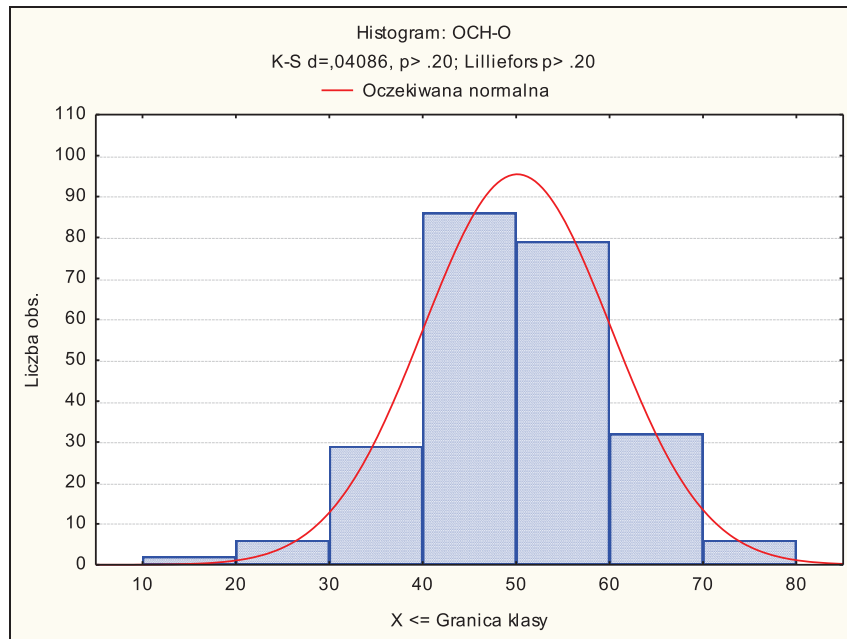
Rozkład wyników w zakresie *Akceptacja-Odrzucenie Ojca*, jaki przedstawia Wykres 7. powyżej jest rozkładem prawoskośnym. Świadczy to o tym, że badani osiągnęli niskie wyniki w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie Ojca*

Wykres 8. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy *Autonomia Ojca*

Źródło: Opracowanie własne.

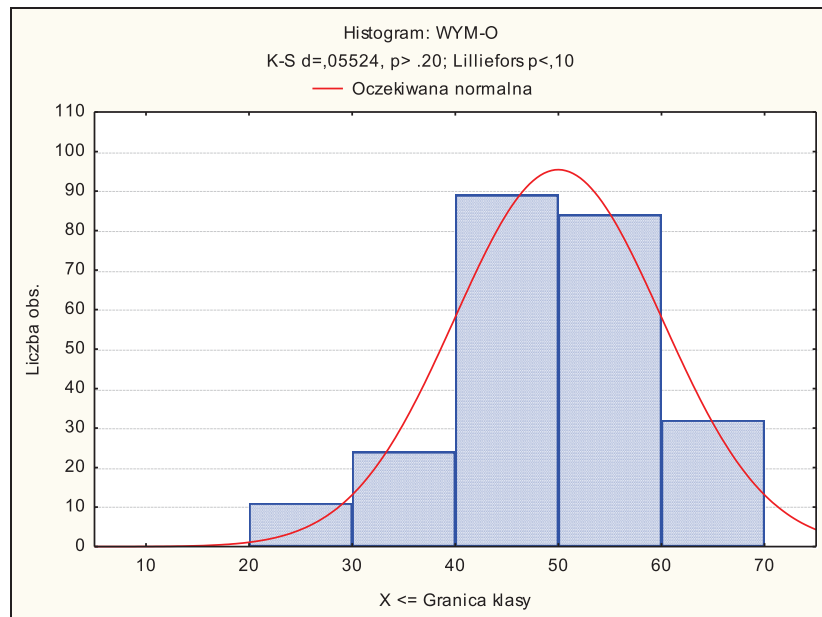
Wykres 8. powyżej obrazuje rozkład wyników osiągniętych przez badanych w zakresie percepcji postawy *Autonomia Ojca*. Rozkład ten jest lewoskośny. Świadczy o tym, że większość badanych osiągnęła wyniki wysokie w zakresie percepcji postawy *Autonomia Ojca* oraz wyniki, które są powyżej średniej.

Wykres 9. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie Ojca*

Źródło: Opracowanie własne.

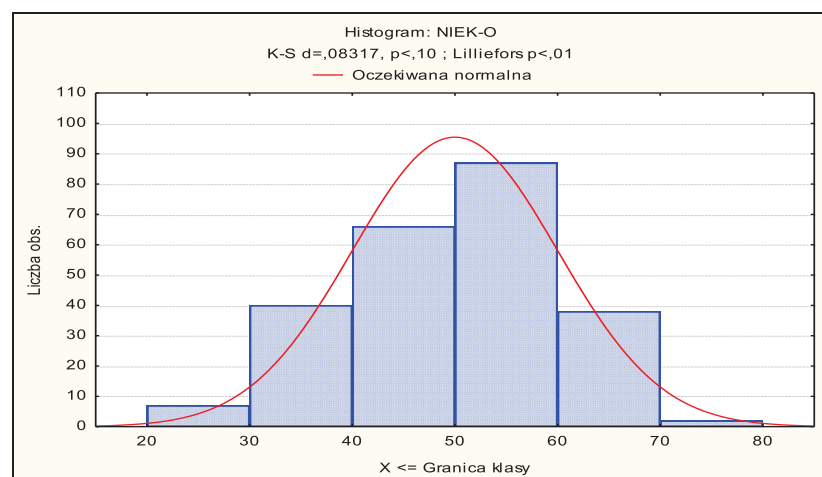
Rozkład wyników osiągniętych przez badanych jest zbliżony do rozkładu normalnego. Świadczy to o tym, że najwięcej osób osiągnęło wyniki przeciętne. Z kolei wyniki wysokie i niskie osiągnęło najmniej osób.

Wykres 10. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy Nadmierne Wymaganie Ojca

Źródło: Opracowanie własne.

Rozkład wyników w zakresie percepcji *postawy Nadmierne Wymaganie Ojca*, jaki przedstawia Wykres 10. powyżej jest rozkładem prawoskośnym. Świadczy to o tym, że badani osiągnęli niskie wyniki w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie Ojca*.

Wykres 11. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy Niekonsekwencja Ojca

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 11. powyżej obrazuje rozkład wyników osiągniętych przez badanych w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja Ojca*. Rozkład ten jest lewoskośny. Świadczy o tym, że większość badanych osiągnęła wyniki wysokie w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja Ojca* oraz wyniki, które są powyżej średniej.

3.1.1. Religijność w grupie badanych osób

Poniższa Tabela 3. przedstawia wyniki, jakie uzyskała grupa badana w zakresie Religijności ujmowanej przez dwa narzędzia badawcze: Kwestionariusz C-15 (Skalę Centralności) autorstwa S. Hubera w polskiej adaptacji B. Zarzyckiej oraz Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) autorstwa W. Prężyny.

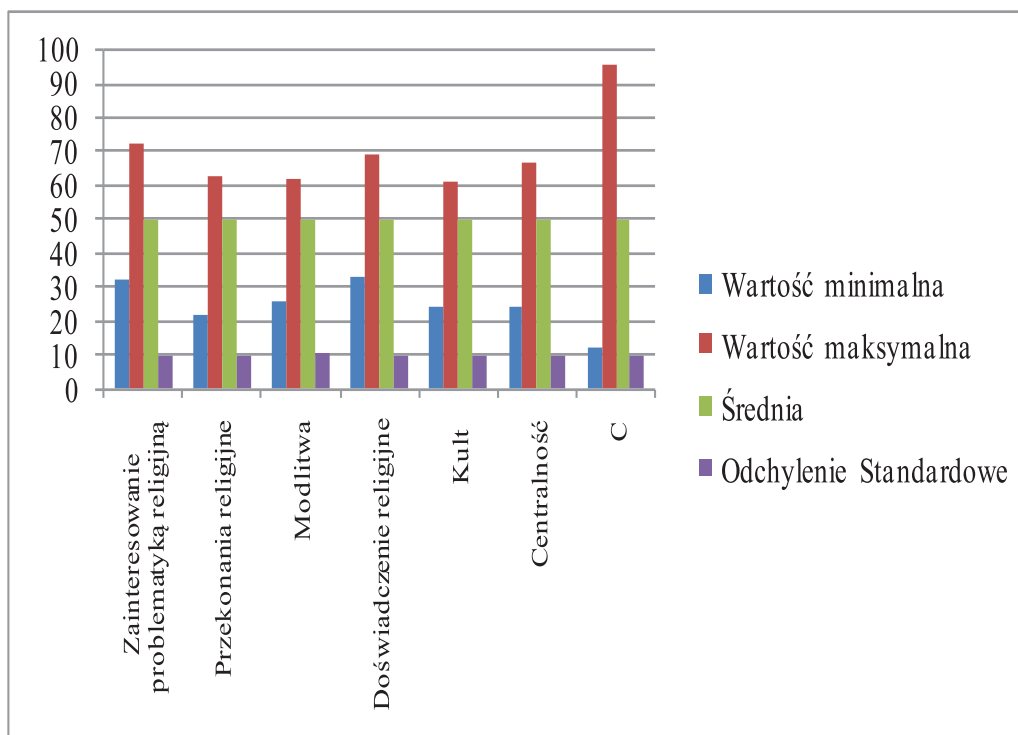
Tabela 3. Wartości minimalne (Min), maksymalne (Max), średnia (M) oraz odchylenie standardowe (SD) uzyskane w Skali C-15 i C w całej grupie badanych osób (N=240)

Religijność: C – 15; C	Minimum	Maksimum	M	SD
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	32,00	72,00	50,08	10,00
<i>Przekonania religijne</i>	22,00	63,00	49,83	9,88
<i>Modlitwa</i>	26,00	62,00	49,98	10,10
<i>Doświadczenie religijne</i>	33,00	69,00	50,16	9,93
<i>Kult</i>	24,00	61,00	49,91	9,87
<i>Centralność</i>	24,00	67,00	50,01	10,01
<i>C</i>	12,00	96,00	50,03	10,01

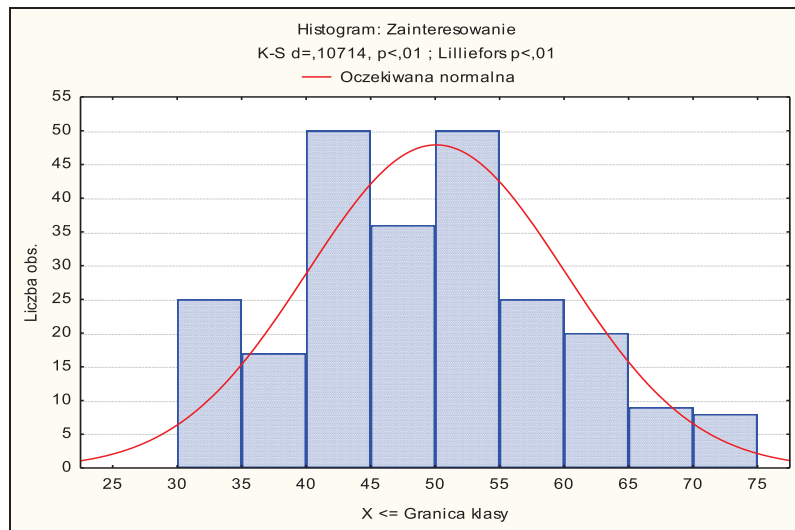
Źródło: Opracowanie własne.

Z danych zamieszczonych w Tabeli 3. oraz na Wykresie 12. wynika, że uzyskano następujące wyniki pomiaru w zakresie Religijności ujmowanej przez Skalę Centralności oraz Skalę C. W zakresie *Zainteresowanie problematyką religijną* wyniki rozkładały się w przedziale od 32,00 do 72,00 z M= 50,08 oraz SD= 10,00. Z kolei w zakresie *Przekonania religijne* wyniki przedstawiają się od 22,00 do 63,00, gdzie M wynosi 49,83 i SD=9,88. Kolejne wymiary

religijności Modlitwa uzyskał następujące wskaźniki: rozrzut wyników od 26,00 do 62,00, przy $M=49,98$ i $SD=10,10$, *Doświadczenie religijne* od 33,00 do 69,00 przy $M=50,16$ i $SD=9,93$, *Kult* od 24,00 do 61,00 przy $M=49,91$ i $Sd=9,87$. W ostatnich dwóch skalach dotyczących religijności: *Centralność* i *C* wyniki rozkładają się *Centralność* od 24,00 do 67,00 przy $M=50,01$ i $SD=10,01$, *C* od 12,00 do 96,00 przy $M=50,03$ i $SD=10,01$.

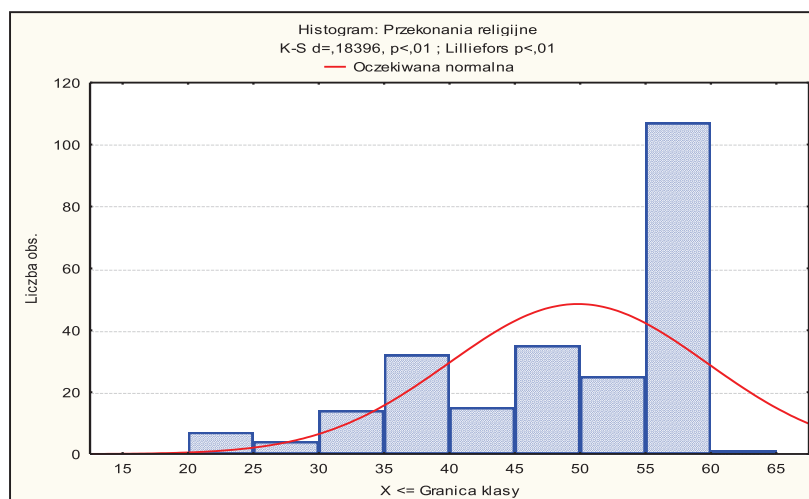

Wykres 12. Wartości minimalne (Min), maksymalne (Max), średnia (M) oraz odchylenie standardowe (SD) uzyskane w Skali C-15 i C w całej grupie badanych osób (N=240)

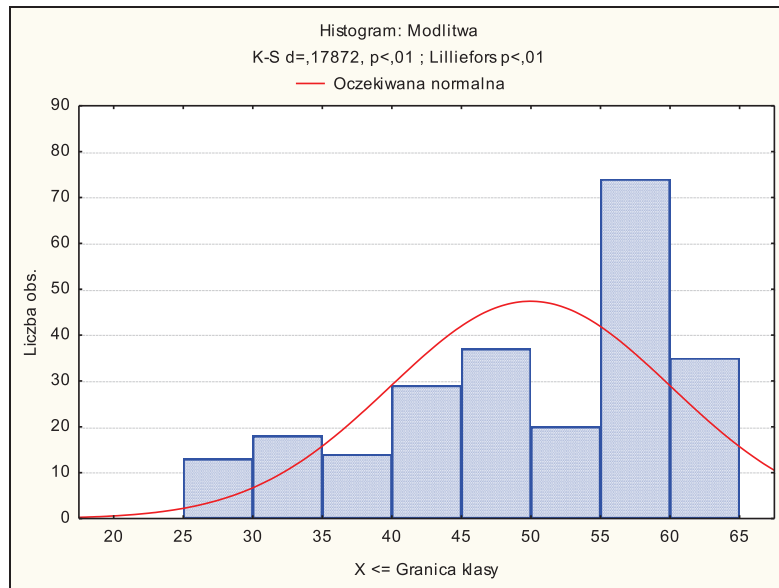
Wykres 13. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali Zainteresowanie problematyką religijną
Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 13. obrazuje rozkład wyników osiągniętych przez badanych w zakresie skali *Zainteresowanie problematyką religijną*. Rozkład ten jest dwumodalny. Świadczy o tym dwa widoczne szczyty, które sugerują, że osoby badane udzieliły różnorodnych odpowiedzi, osiągając wyniki niskie i wysokie (poniżej i powyżej średniej).

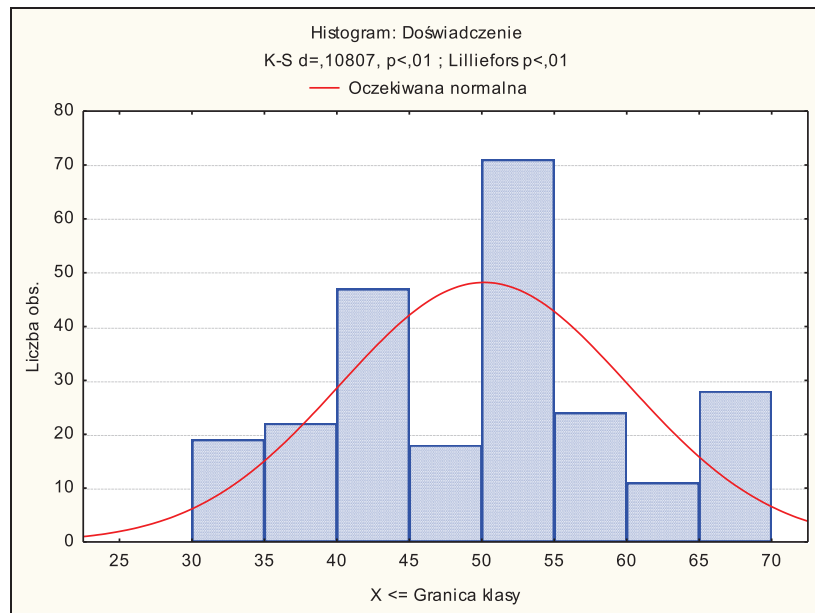
Wykres 14. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali Przekonania religijne
Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 14. powyżej obrazuje rozkład wyników osiągniętych przez badanych w zakresie skali *Przekonania religijne*. Rozkład ten jest lewoskośny. Świadczy o tym, że większość badanych osiągnęła wyniki wysokie w zakresie skali *Przekonania religijne* oraz wyniki, które są powyżej średniej.

Wykres 15. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali *Modlitwa*
Źródło: Opracowanie własne.

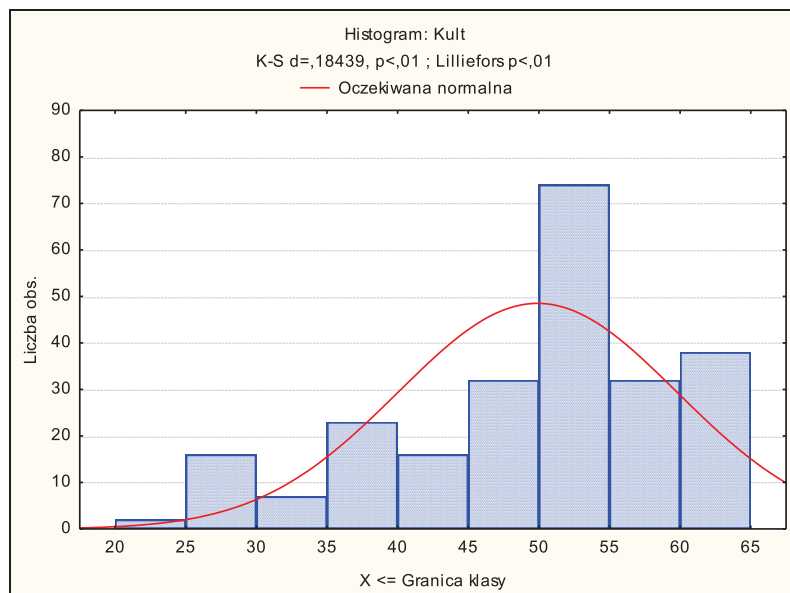
Wykres 15. powyżej obrazuje rozkład wyników osiągniętych przez badanych w zakresie skali *Modlitwa*. Rozkład ten jest lewoskośny. Świadczy o tym, że większość badanych osiągnęła wyniki wysokie w zakresie skali *Modlitwa* oraz wyniki, które są powyżej średniej.

Wykres 16. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali *Doświadczenie religijne*

Źródło: Opracowanie własne.

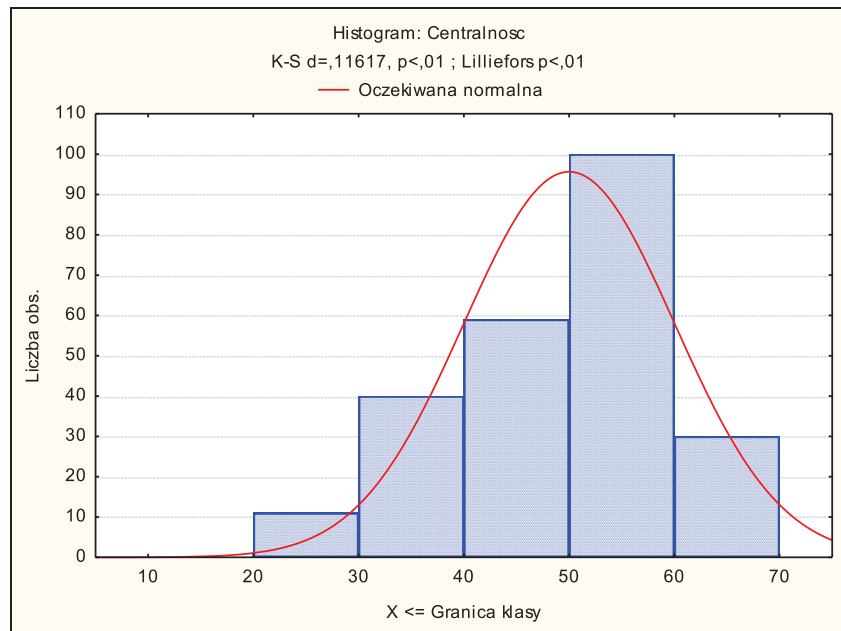
Wykres 16. obrazuje rozkład wyników osiągniętych przez badanych w zakresie skali *Doświadczenie religijne*. Rozkład ten jest wielomodalny. Świadczy to o różnorodności odpowiedzi w skali *Doświadczenie religijne* udzielone przez osoby badane.

Wykres 17. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali *Kult*

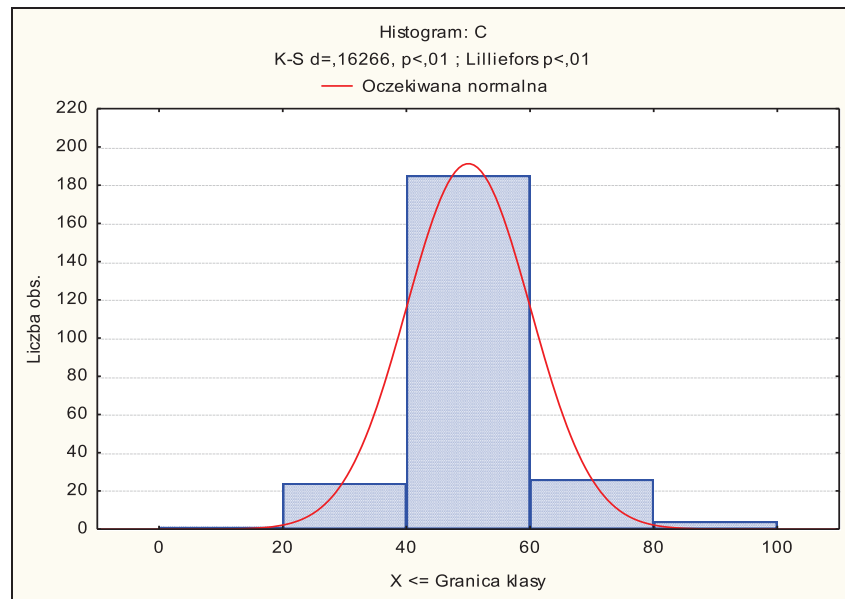
Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 17. powyżej obrazuje rozkład wyników osiągniętych przez badanych w zakresie skali *Kult*. Rozkład ten jest lewoskośny. Świadczy o tym, że większość badanych osiągnęła wyniki wysokie w zakresie skali *Kult* oraz wyniki, które są powyżej średniej.

Wykres 18. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali *Centralność*
Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 18. powyżej obrazuje rozkład wyników osiągniętych przez badanych w zakresie skali *Centralność*. Rozkład ten jest lewoskośny. Świadczy o tym, że większość badanych osiągnęła wyniki wysokie w zakresie skali *Centralność* oraz wyniki, które są powyżej średniej.

Wykres 19. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali C
Źródło: Opracowanie własne.

Rozkład wyników osiągniętych przez badanych jest zbliżony do rozkładu normalnego. Świadczy to o tym, że najwięcej osób osiągnęło wyniki przeciętne. Z kolei wyniki wysokie i niskie osiągnęło najmniej osób.

3.2. Analiza związków korelacyjnych między percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności u badanych osób

Celem podrozdziału jest analiza statystyczna i psychologiczna wyników uzyskanych w badaniach własnych. Opis powiązań pomiędzy badanymi zmiennymi rozpocznie się od przedstawienia macierzy korelacji w całej grupie badanych, uzyskanej dzięki przeprowadzonej analizie przy użyciu współczynnika korelacji r-Pearsona. Procedura ta została przeprowadzona na danych uzyskanych w badaniach własnych. Ustalenie sposobu percepcji postaw rodzicielskich matki i ojca wśród badanych adolescentów było możliwe dzięki użyciu Skali Postaw Rodzicielskich „Moja Matka i „Mój Ojciec” w opracowaniu M. Płopy. Dla tak ujmowanych percepcji postaw rodzicielskich szukano powiązań centralnością religijności. Do ich pomiaru wykorzystano Kwestionariusza C-15 (Skalę Centralności) autorstwa S. Hubera

w polskiej adaptacji B. Zarzyckiej oraz Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) autorstwa W. Prężyny. W kolejnych podpunktach zostaną omówione wyniki analiz korelacyjnych tych zmiennych w grupie kobiet i mężczyzn.

3.2.1. Analiza związków korelacyjnych w całej grupie

Wyniki przeprowadzonych analiz pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności w badanej grupie wyrażone zostały za pomocą korelacji r –Pearsona w Tabeli 4.

Tabela 4. Współczynniki korelacji r -Pearsona pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności ujmowaną przez Kwestionariusz C-15, Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) w całej grupie ($n = 240$)

		Zainteresowanie problematyką religijną		Przekonania religijne		Modlitwa		Doświadczenie religijne		Kult		Centralność		C	
		r	p	r	p	r	p	R	p	r	p	r	p	r	p
Matka	AK_O	-0,05	0,436	-0,10	0,119	-0,05	0,475	-0,02	0,772	-0,03	0,652	-0,06	0,386	0,01	0,933
	AUT	-0,02	0,753	-0,02	0,773	-0,04	0,501	-0,02	0,754	0,01	0,929	-0,03	0,696	0,02	0,799
	OCH	-0,04	0,530	-0,01	0,825	0,07	0,312	0,00	0,972	0,00	0,960	0,00	0,975	0,00	0,973
	WYM	-0,01	0,916	-0,02	0,733	0,06	0,332	0,03	0,618	0,05	0,440	0,03	0,673	-0,01	0,916
	NIEK	-0,05	0,451	-0,03	0,597	0,02	0,746	-0,03	0,637	-0,02	0,704	-0,02	0,700	-0,03	0,648
Ojciec	AK_O	-0,02	0,803	-0,02	0,752	-0,05	0,433	-0,08	0,236	-0,02	0,781	-0,04	0,500	0,08	0,190
	AUT	-0,02	0,816	0,01	0,864	-0,04	0,511	-0,06	0,344	0,03	0,621	-0,02	0,749	0,05	0,399
	OCH	-0,07	0,265	-0,08	0,195	-0,03	0,634	-0,09	0,181	-0,07	0,313	-0,08	0,235	0,03	0,662
	WYM	-0,08	0,203	-0,05	0,486	0,00	0,960	-0,02	0,717	-0,05	0,402	-0,05	0,459	-0,01	0,864
	NIEK	-0,13	0,043	-0,06	0,355	-0,03	0,594	-0,09	0,156	-0,09	0,147	-0,09	0,151	-0,07	0,276

Dokonując analizy macierzy korelacji (patrz Tabela 4.), należy zauważyć, że występuje tylko jedna istotna statystycznie ujemna korelacja między percepcją postawy *Niekonsekwencji Ojca* ($r=-0,13$; $p=0,043$) a *Zainteresowaniem problematyką religijną*. Powyższa istotna statystycznie korelacje pozwala wnioskować, że im wyższe postrzeganie przez osoby badane swego ojca, jako niekonsekwentnego, czyli uzależniającego relacje z badanymi od swojego samopoczucia i nastroju, tym mniejsza preferencja zainteresowania problematyką religijną.

3.2.2. Analiza związków korelacyjnych w grupie badanych kobiet

Wyniki przeprowadzonych analiz pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności w badanej grupie kobiet wyrażone zostały za pomocą korelacji r-Pearsona w Tabeli 5.

Tabela 5. Współczynniki korelacji r-Pearsona pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności ujmowaną przez Kwestionariusz C-15, Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) w grupie kobiet (n = 161)

		Zainteresowanie problematyką religijną		Przekonanie religijne		Modlitwa		Doświadczenie religijne		Kult		Centralność		C	
		r	p	R	p	r	p	R	p	r	p	r	p	r	p
Matka	AK-O	-0,11	0,150	-0,14	0,082	-0,14	0,084	-0,08	0,292	-0,07	0,405	-0,12	0,123	0,06	0,428
	AUT	-0,05	0,523	-0,05	0,533	-0,12	0,123	-0,07	0,408	-0,03	0,734	-0,08	0,333	0,09	0,239
	OCH	-0,08	0,325	-0,04	0,610	0,04	0,595	-0,03	0,719	-0,03	0,686	-0,03	0,703	0,04	0,659
	WYM	0,01	0,876	0,02	0,797	0,12	0,114	0,04	0,614	0,08	0,287	0,07	0,396	-0,06	0,414
	NIEK	-0,04	0,591	-0,03	0,727	0,07	0,411	-0,04	0,617	-0,03	0,681	-0,01	0,856	-0,06	0,418
Ojciec	AK-O	0,01	0,989	0,03	0,669	-0,06	0,481	-0,09	0,265	0,01	0,896	-0,02	0,776	0,17	0,034
	AUT	0,01	0,990	0,06	0,439	-0,04	0,590	-0,07	0,355	0,06	0,452	0,00	0,998	0,07	0,368
	OCH	-0,04	0,594	-0,07	0,355	-0,03	0,664	-0,09	0,245	-0,06	0,447	-0,07	0,390	0,11	0,165
	WYM	-0,09	0,276	-0,03	0,705	0,03	0,660	-0,03	0,703	-0,03	0,748	-0,03	0,696	-0,04	0,640
	NIEK	-0,17	0,036	-0,07	0,400	-0,04	0,645	-0,12	0,116	-0,10	0,225	-0,11	0,163	-0,09	0,247

Przeprowadzone analizy wyodrębniły istnienie dwóch współzależności pomiędzy percepcją postawy *Niekonsekwencji ojca* ($r=-0,17$; $p=0,036$) a *Zainteresowaniem problematyką religijną* oraz percepcją postawy *Akceptacja – Odrzucenie Ojca* ($r=0,17$; $p=0,034$) a Centralnością Religijności (C) w badanej grupie kobiet.

Na podstawie ujemnej korelacji zachodzącej między percepcją postawy *Niekonsekwencji ojca* a *Zainteresowaniem problematyką religijną* można wnioskować, że im wyższe postrzeganie przez kobiety swego ojca, jako niekonsekwentnego, czyli uzależniającego relacje z nimi od swojego samopoczucia i nastroju, tym mniejsza preferencja kobiet do zainteresowania problematyką religijną. Na podstawie dodatniego charakteru powiązań między percepcją postawy *Akceptacja-Odrzucenie Ojca* ($r=0,17$; $p=0,034$) a Centralnością Religijności (C) w badanej

grupie kobiet wnioskować można, że wraz ze wzrostem akceptacji ojca przejawianej przez kobiety rośnie potrzeba autentycznej relacji z Bogiem, niewynikającej z kultury, tradycji czy przyzwyczajenia.

3.2.3. Analiza związków korelacyjnych w grupie badanych mężczyzn

Wyniki przeprowadzonych analiz pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności w badanej grupie mężczyzn wyrażone zostały za pomocą korelacji r-Pearsona w Tabeli 6.

Tabela 6. Współczynniki korelacji r-Pearsona pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności ujmowaną przez Kwestionariusz C-15, Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) w grupie mężczyzn (n = 79)

		Zainteresowanie problematyką religijną		Przekonania religijne		Modlitwa		Doświadczenie religijne		Kult		Centralność		C	
		r	P	R	p	r	p	r	p	r	p	r	p	r	p
<i>Matka</i>	AK-O	0,07	0,538	-0,03	0,782	0,10	0,402	0,09	0,448	0,02	0,851	0,05	0,644	-0,07	0,520
	AUT	0,04	0,741	0,04	0,728	0,07	0,532	0,04	0,724	0,05	0,687	0,05	0,642	-0,09	0,432
	OCH	0,03	0,770	0,04	0,735	0,10	0,398	0,05	0,660	0,04	0,721	0,06	0,625	-0,06	0,628
	WYM	-0,04	0,704	-0,11	0,347	-0,06	0,626	0,01	0,914	-0,02	0,869	-0,05	0,646	0,10	0,402
	NIEK	-0,06	0,595	-0,05	0,675	-0,07	0,568	-0,02	0,891	-0,01	0,919	-0,05	0,674	0,03	0,772
<i>Ojciec</i>	AK-O	-0,05	0,664	-0,13	0,238	-0,05	0,645	-0,07	0,558	-0,08	0,458	-0,09	0,408	-0,05	0,648
	AUT	-0,05	0,686	-0,10	0,398	-0,06	0,586	-0,06	0,604	-0,04	0,722	-0,08	0,500	0,04	0,719
	OCH	-0,13	0,243	-0,11	0,354	-0,02	0,888	-0,07	0,562	-0,07	0,547	-0,09	0,434	-0,12	0,284
	WYM	-0,08	0,471	-0,07	0,521	-0,04	0,736	0,02	0,878	-0,08	0,471	-0,06	0,597	0,01	0,961
	NIEK	-0,08	0,490	-0,05	0,660	0,00	0,981	0,01	0,951	-0,06	0,575	-0,04	0,719	-0,07	0,541

Przeprowadzone analizy nie udowodniły istnienia współzależności pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności ujmowaną przez Kwestionariusz C-15, Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) w grupie mężczyzn.

3.3. Porównanie związku pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności na podstawie grup skrajnych

W tym rozdziale zostaną przedstawione różnice między grupami osób o wysokich i o niskich wynikach pod względem percepcji postaw rodzicielskich w zakresie centralności religijności.

Celem tego jest przedstawienie związku między percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności osób w wieku dorastania.

3.3.1. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji - Odrzucenia matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników badania centralności religijności osób o różnym poziomie percepcji postawy Akceptacja-Odrzucenie *matki*.

Spośród osób badanych zostały wyodrębnione dwie grupy: o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia matki*.

Tabela 7. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Akceptacja-Odrzucenie matki w porównywanych grupach o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Akceptacji-Odrzucenia</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	62	37,00	6,40	-28,22	0,001
	Wysokie wyniki	62	61,81	2,63		

W powyższej tabeli można zauważyć, że porównywane grupy o niskich i o wysokich wynikach różnią się istotnie w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie* matki ($t = -28,22$ oraz $p = 0,001$). Osoby w grupie o niskich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* spostrzegają swą matkę jako osobę nieakceptującą ich myśli, uczuć, pragnień. W sytuacjach kryzysowych matka nie otacza ich troską, szacunkiem oraz nie zapewni ciepła emocjonalnego.

Z kolei osoby w grupie o wysokich wynikach odbierają swą matkę, jako osobę dającą uczucie przynależności oraz ciepła. Matka taka w sytuacjach problemowych „identyfikuje się emocjonalnie z dzieckiem” (Plopa, 2011, s. 339).

Różnice między grupami osób o wysokich i niskich wynikach w percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* pod względem centralności religijności przedstawia poniższa Tabela 8.

Tabela 8. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim (N) i wysokim (W) poziomie percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia matki* w zakresie centralności religijności ujmowanej za pomocą Skali C-15 oraz Skali C

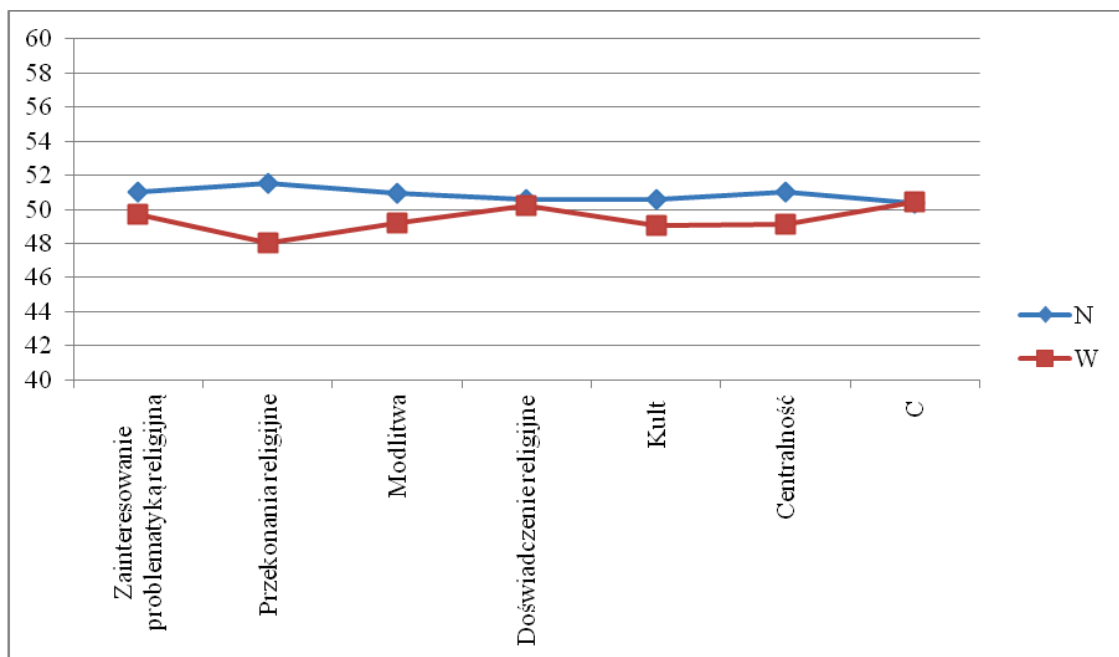
Religijność C – 15; C	<i>Akceptacja – Odrzucenie matki</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	51,00	8,96	49,68	10,89	0,74	0,462
<i>Przekonania religijne</i>	51,52	8,75	48,03	9,95	2,07	0,041
<i>Modlitwa</i>	50,92	9,40	49,18	8,78	1,07	0,288
<i>Doświadczenie religijne</i>	50,61	10,04	50,23	10,36	0,21	0,833
<i>Kult</i>	50,60	8,95	49,08	9,31	0,92	0,357
<i>Centralność</i>	51,06	9,10	49,15	9,83	1,13	0,261
<i>C</i>	50,34	8,24	50,47	11,71	-0,07	0,944

Stwierdzono, że między grupami o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* wystąpiły różnice w zakresie centralności religijności, która jest istotna statystycznie.

Z powyższych danych można wywnioskować, iż osoby w grupie o niskim poziomie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* osiągnęły wyższe wyniki w wymiarze *Przekonania religijne* ($t = 2,07$; $p = 0,041$). Dane te, świadczą o tym, że osoby z grupy o niskich

wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* mają wyższy stopień otwartości na rzeczywistość transcendentną oraz w ich subiektywnej ocenie istnieje prawdopodobieństwo istnienia Boga. Natomiast osoby z grupy o niskich wynikach jak i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenie matki* nie różnią się w pozostałych wymiarach centralności religijności.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 20.

Wykres 20. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia matki*

Podsumowując należy zauważyć, że osoby spostrzegające swą matkę, jako osobę nieakceptującą ich myśli, uczucia, pragnienia, niezapewniająca ciepła emocjonalnego, poszukują rzeczywistości transcendentnej oraz są przekonani o istnieniu Boga.

3.3.2. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Autonomii matki* w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności osób o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomii matki* w wieku wczesnej dorosłości.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomii matki*.

Tabela 9. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Autonomii matki w porównywanych grupach

Postawa <i>Autonomia</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	62	37,16	6,40	-27,38	0,001
	Wysokie wyniki	62	62,16	3,28		

Powyższa Tabela 9. pozwala na stwierdzenie, iż grupy osób o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomia matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -27,38 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że osoby w grupie o niskich wynikach charakteryzują się brakiem autonomii ze strony matki. Matka nie liczy się z ich potrzebami, oraz nie akceptuje ich poglądów, nie dostosowuje wymagań wychowawczych względem etapu rozwojowego dziecka oraz narzuca swoje zdanie. Z kolei osoby w grupie o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako wspierającą samodzielne rozwiązywanie problemów, a w sytuacji kryzysowej taka matka jest blisko dziecka, by służyć wsparciem i pomocą.

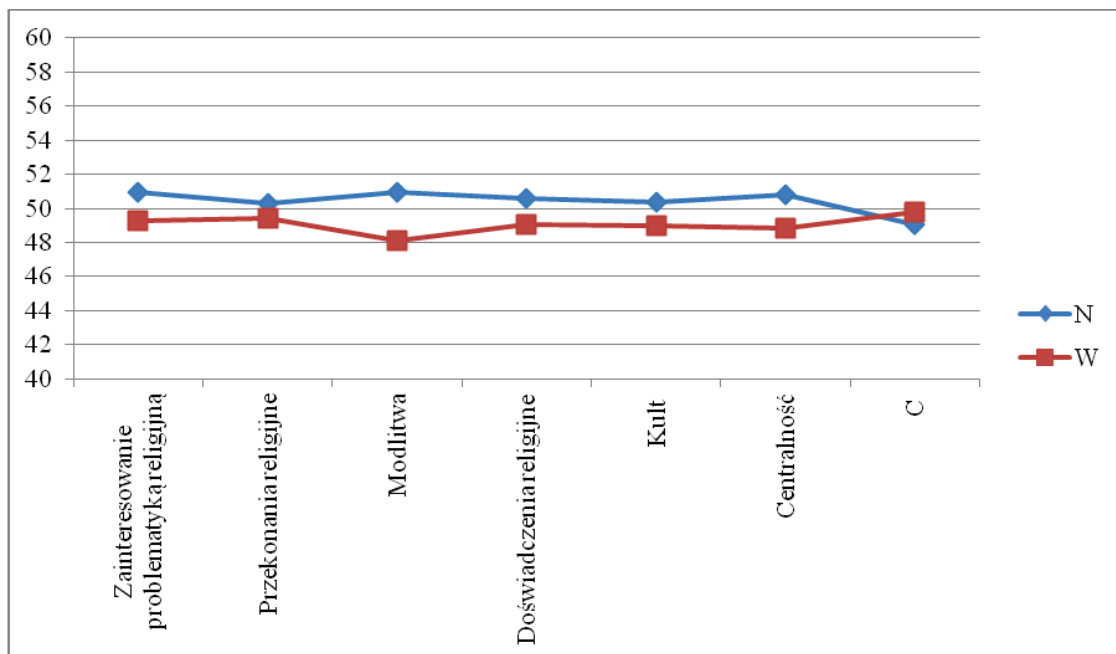
Różnice między grupami osób o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomii matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 10.

Tabela 10. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii matki w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	Autonomia					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
Zainteresowanie problematyką religijną	50,97	9,80	49,29	9,34	0,98	0,331
Przekonania religijne	50,26	10,39	49,42	9,18	0,48	0,635
Modlitwa	50,97	10,49	48,11	9,32	1,60	0,112
Doświadczenia religijne	50,61	11,14	49,06	9,82	0,82	0,413
Kult	50,40	10,25	49,00	8,75	0,82	0,414
Centralność	50,79	10,77	48,81	9,17	1,10	0,272
C	49,03	9,57	49,76	10,16	-0,41	0,683

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomia matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 21.

Wykres 21. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomia matki*

3.3.3. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochronianie matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności osób o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie matki* w wieku dorastania.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie matki*.

Tabela 11. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Nadmierne Ochronianie matki w porównywanych grupach

Postawa Nadmierne Ochronianie		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	62	37,39	5,32	-30,43	0,001
	Wysokie wyniki	62	62,32	3,65		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 11. Należy zauważyć, iż grupy osób o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -30,43 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że osoby w grupie o niskich wynikach postrzegają swą matkę, jako autonomiczną, dającą swobodę oraz uwzględniającą potrzeby rozwojowe dziecka. Z kolei osoby w grupie o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako ograniczającą wolność oraz próby bycia samodzielnym. Matka w sytuacjach prób usamodzielnienia się dziecka reaguje lękiem oraz niepokojem o jego przyszłość, ponieważ uważa, że dziecko nie będzie w stanie poradzić sobie bez jej zaangażowania, pomocy i wsparcia, co może prowadzić do powstawania konfliktów i nieporozumień, a tym samym emocjonalnego odsunięcia się dziecka oraz narastania buntu z jego strony.

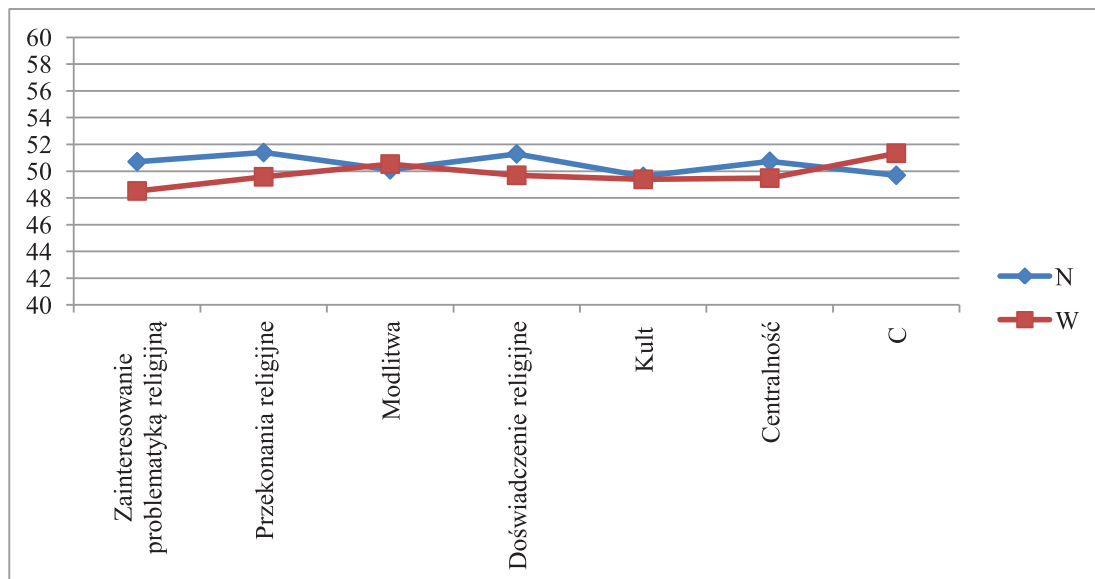
Różnice między grupami osób o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 12.

Tabela 12. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochranianie matki w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Nadmierne Ochranianie</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	50,71	10,28	48,52	10,13	1,20	0,234
<i>Przekonania religijne</i>	51,39	8,66	49,58	10,17	1,07	0,289
<i>Modlitwa</i>	50,10	9,38	50,53	10,37	-0,25	0,807
<i>Doświadczenie religijne</i>	51,29	10,10	49,69	9,98	0,89	0,378
<i>Kult</i>	49,61	9,48	49,39	9,80	0,13	0,896
<i>Centralność</i>	50,74	9,36	49,48	10,47	0,71	0,482
<i>C</i>	49,69	9,45	51,34	11,86	-0,85	0,395

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 22.

Wykres 22. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki*

3.3.4. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności osób o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w wieku wczesnej dorosłości.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki*.

Tabela 13. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w porównywanych grupach

Postawa <i>Nadmierne Wymaganie</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	62	37,55	4,90	-28,62	0,001
	Wysokie wyniki	62	62,65	4,87		

Powyższa Tabela 13. pozwala na stwierdzenie, iż grupy osób o niskich i o wysokich wynikach w postawie *Nadmierne Wymaganie matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -28,62 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że osoby w grupie o niskich wynikach postrzegają swą matkę jako osobę adekwatnie dostosowującą wymagania względem dziecka. Matka ta wykazuje zrozumienie wobec potrzeb samodzielności, autonomii oraz możliwości współdecydowania dziecka. Z kolei osoby w grupie o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako bezwzględna, autorytarną, która bezwzględnie egzekwuje swoje nakazy, polecenia oraz w sposób perfekcjonistyczny ocenia zachowania oraz dokonania własnego dziecka. Matka dodatkowo nie akceptuje krytyki oraz przeciwstawiania się dziecka, ale nie szczędzi słów krytyki własnemu dziecku.

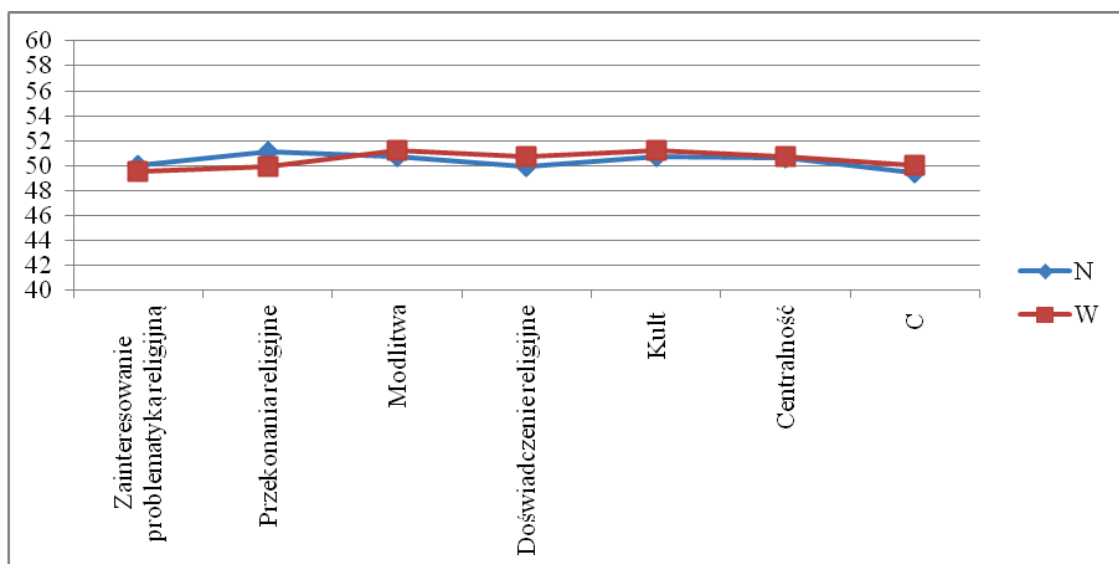
Różnice między grupami osób o niskich i wysokich wynikach w postawie *Nadmierne Wymaganie matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 14.

Tabela 14. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Nadmierne Wymaganie</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	50,08	9,73	49,58	9,14	0,29	0,769
<i>Przekonania religijne</i>	51,10	9,50	49,97	9,54	0,66	0,510
<i>Modlitwa</i>	50,73	8,82	51,21	9,84	-0,29	0,774
<i>Doświadczenie religijne</i>	49,89	9,74	50,71	9,70	-0,47	0,638
<i>Kult</i>	50,74	8,67	51,27	9,62	-0,32	0,747
<i>Centralność</i>	50,65	8,98	50,68	9,60	-0,02	0,985
<i>C</i>	49,42	8,86	50,03	10,30	-0,36	0,723

Dokonując analizy Tabeli 14. należy stwierdzić brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 23.

Wykres 23. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki*

3.3.5. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności osób o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* wśród adolescentów.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki*.

Tabela 15. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* w porównywanych grupach

Postawa <i>Niekonsekwencja</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	62	37,05	3,80	-35,91	0,001
	Wysokie wyniki	62	62,45	4,07		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 15. należy zauważyć, iż grupy osób o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -35,91 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że osoby w grupie o niskich wynikach postrzegają swą matkę, jako konsekwentną na poziomie emocjonalnym i behawioralnym, co przekłada się na satysfakcjonujący dialog pomiędzy matką a dzieckiem. Z kolei osoby w grupie o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako niekonsekwentną z ambiwalentnym stosunkiem do dziecka, który może zależeć od kilku czynników takich jak: chwilowy nastrój, czy samopoczucie.

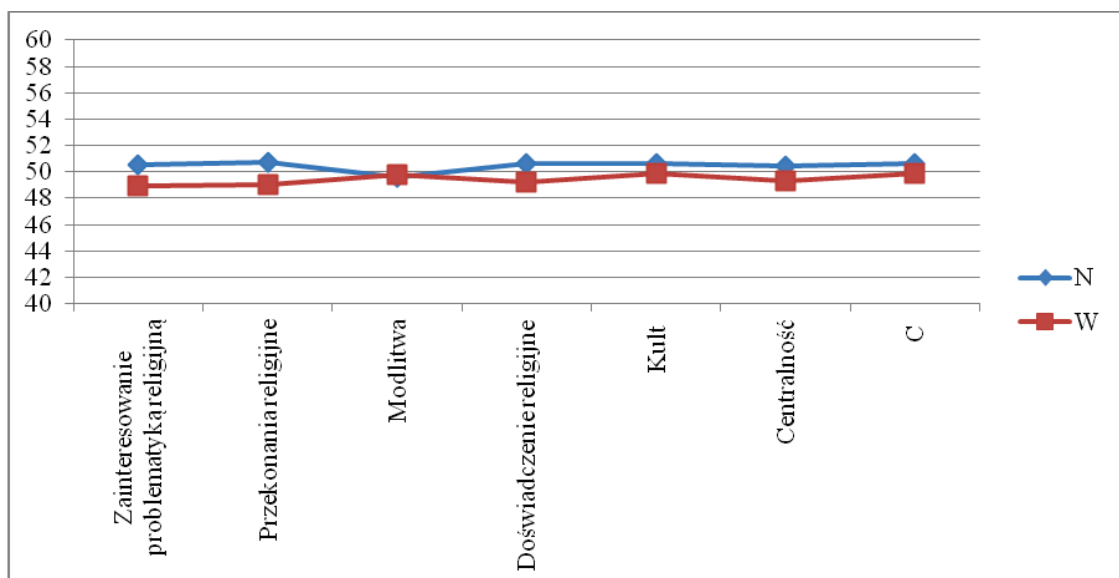
Różnice między grupami osób o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 16.

Tabela 16. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja* matki w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Niekonsekwencja</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	50,53	9,84	48,90	9,41	0,94	0,348
<i>Przekonania religijne</i>	50,71	9,22	49,02	10,77	0,94	0,349
<i>Modlitwa</i>	49,61	9,13	49,76	10,18	-0,08	0,934
<i>Doświadczenie religijne</i>	50,66	10,03	49,26	9,63	0,79	0,429
<i>Kult</i>	50,60	8,73	49,92	10,76	0,39	0,701
<i>Centralność</i>	50,48	9,21	49,34	10,33	0,65	0,516
<i>C</i>	50,61	10,83	49,85	9,12	0,42	0,674

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja* matki.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 24.

Wykres 24. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja* matki

3.3.6. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji Odrzucenia ojca w zakresie centralności religijności

Dokonano także porównania badanych osób w zakresie percepcji ojca. Zmienną grupującą były postawy rodzicielskie.

Przeprowadzona została analiza wyników badania centralności religijności osób o różnym poziomie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca*.

Spośród osób badanych zostały stworzone dwie grupy: o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia ojca*.

Tabela 16. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Akceptacja-Odrzucenie ojca w porównywanych grupach o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Akceptacji-Odrzucenia</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	62	37,52	6,73	-25,70	0,001
	Wysokie wyniki	62	62,19	3,45		

W powyższej tabeli można zauważyć, że porównywane grupy o niskich i o wysokich wynikach różnią się istotnie w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* ($t = -25,70$ oraz $p = 0,001$). Osoby w grupie o niskich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* spostrzegają swego ojca jako osobę nie akceptującą ich myśli, uczuć, pragnień. W sytuacjach kryzysowych ojciec nie otacza ich troską, szacunkiem oraz nie zapewni ciepła emocjonalnego.

Z kolei osoby w grupie o wysokich wynikach odbierają swego ojca, jako osobę dającą uczucie przynależności oraz ciepła. Ojciec taki w sytuacjach problemowych „identyfikuje się emocjonalnie z dzieckiem” (Plopa, 2011, s. 339).

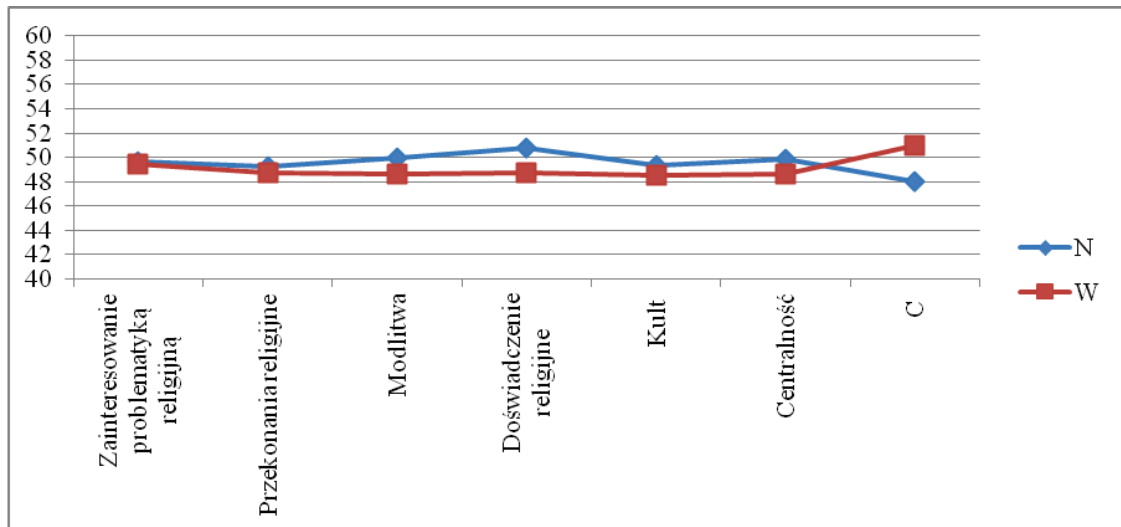
Różnice między grupami osób o wysokich i niskich wynikach w percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* pod względem centralności religijności przedstawia poniższa Tabela 17.

Tabela 17. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim (N) i wysokim (W) poziomie percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia ojca* w zakresie centralności religijności ujmowanej za pomocą Skali C-15 oraz Skali C

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Akceptacji-Odrzucenia</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	49,66	9,93	49,47	9,95	0,11	0,914
<i>Przekonania religijne</i>	49,23	10,63	48,69	10,27	0,28	0,777
<i>Modlitwa</i>	50,00	10,21	48,65	10,54	0,73	0,469
<i>Doświadczenie religijne</i>	50,81	10,63	48,73	9,92	1,13	0,262
<i>Kult</i>	49,34	10,10	48,50	10,15	0,46	0,646
<i>Centralność</i>	49,81	10,52	48,61	10,50	0,63	0,528
<i>C</i>	47,97	10,32	51,00	9,29	-1,72	0,088

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 25.

Wykres 25. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia ojca

3.3.7. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności osób o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomii ojca* w wieku wczesnej dorosłości.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomii ojca*.

Tabela 18. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Autonomia ojca w porównywanych grupach o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Akceptacji-Odrzucenia</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	62	37,53	6,09	-25,70	0,001
	Wysokie wyniki	62	62,37	3,69		

Powyższa Tabela 18. pozwala na stwierdzenie, iż grupy osób o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomia ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -25,70 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że osoby w grupie o niskich wynikach charakteryzują się brakiem autonomii ze strony ojca. Ojciec nie liczy się z ich potrzebami, oraz nie akceptuje ich poglądów, nie dostosowuje wymagań wychowawczych względem etapu rozwojowego dziecka oraz narzuca swoje zdanie. Z kolei osoby w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako wspierającego samodzielne rozwiązywanie problemów a w sytuacji kryzysowej taki ojciec jest blisko dziecka by służyć wsparciem i pomocą.

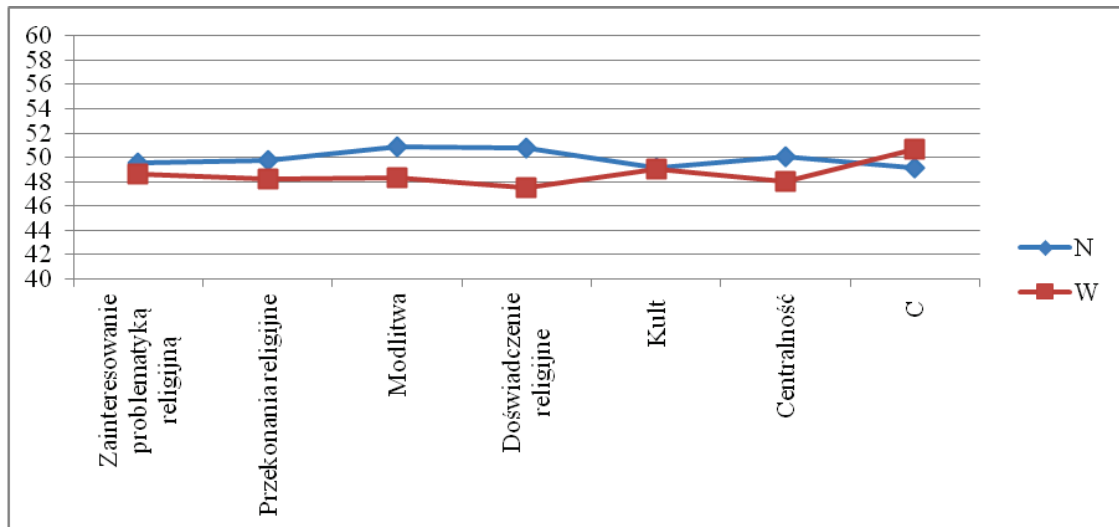
Różnice między grupami osób o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomii ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 19.

Tabela 19. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Autonomii ojca* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Autonomia</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	49,56	9,95	48,61	9,74	0,54	0,592
<i>Przekonania religijne</i>	49,71	10,33	48,18	9,54	0,86	0,392
<i>Modlitwa</i>	50,87	9,54	48,35	9,86	1,44	0,151
<i>Doświadczenie religijne</i>	50,81	10,49	47,47	8,82	1,92	0,057
<i>Kult</i>	49,18	9,37	49,08	10,12	0,06	0,956
<i>Centralność</i>	50,06	9,65	48,00	9,74	1,19	0,238
<i>C</i>	49,11	8,92	50,71	8,99	-0,99	0,323

Dokonując analizy wyników zawartych w Tabeli 19. należy stwierdzić brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomia ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 26.

Wykres 26. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomia ojca*

3.3.8. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochranianie ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności osób o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca* w wieku wczesnej dorosłości.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca*.

Tabela 20. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca* w porównywanych grupach o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Nadmierne Ochranianie</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	62	37,61	5,75	-26,61	0,001
	Wysokie wyniki	62	62,50	4,60		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 20. należy zauważyć, iż grupy osób o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca* różnią się

istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -26,61 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że osoby w grupie o niskich wynikach postrzegają swego ojca, jako autonomicznego, dającego swobodę oraz uwzględniającego potrzeby rozwojowe dziecka. Z kolei osoby w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako ograniczającego wolność oraz próby bycia samodzielnym. Ojciec w sytuacjach prób usamodzielnienia się dziecka reaguje lękiem oraz niepokojem o jego przyszłość, ponieważ uważa, że dziecko nie będzie wstanie poradzić sobie bez jego zaangażowania, pomocy i wsparcia, co może prowadzić do powstawania konfliktów i nieporozumień a tym samym emocjonalnego odsunięcia się dziecka oraz narastania buntu z jego strony.

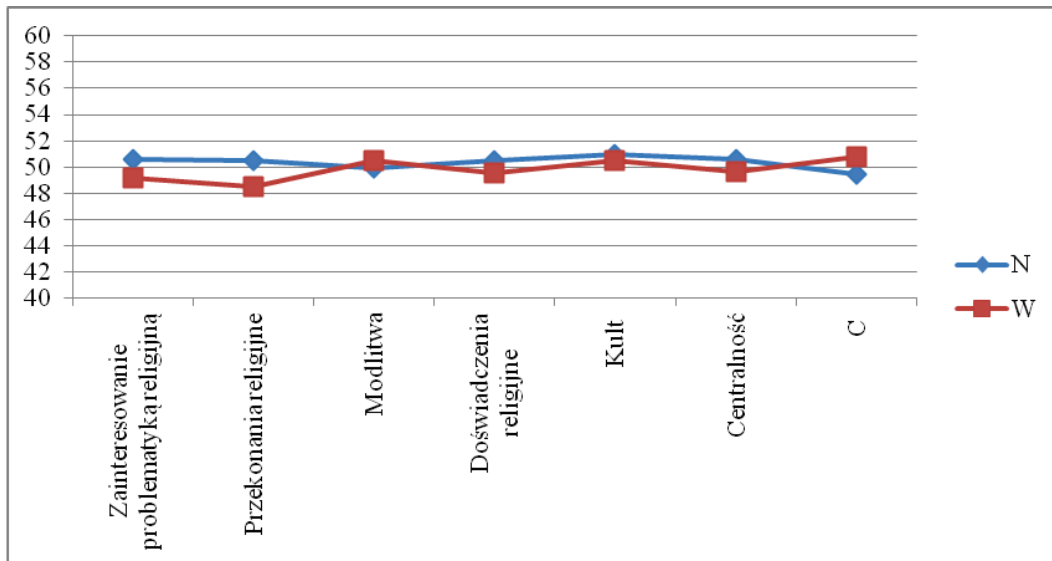
Różnice między grupami osób o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 21.

Tabela 21. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Nadmierne Ochranianie</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	50,58	10,73	49,19	9,14	0,78	0,440
<i>Przekonania religijne</i>	50,52	9,25	48,47	10,24	1,17	0,245
<i>Modlitwa</i>	49,90	10,15	50,48	10,21	-0,32	0,751
<i>Doświadczenia religijne</i>	50,47	10,07	49,55	9,91	0,51	0,609
<i>Kult</i>	50,97	9,23	50,44	9,69	0,31	0,755
<i>Centralność</i>	50,56	9,75	49,61	10,03	0,54	0,593
<i>C</i>	49,42	9,66	50,77	9,34	-0,79	0,429

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 27.

Wykres 27. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca*

3.3.9. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności osób o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* w wieku wczesnej dorosłości.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca*.

Tabela 22. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* w porównywanych grupach

Postawa Nadmierne Wymaganie		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	62	37,31	6,18	-24,68	0,001
	Wysokie wyniki	62	61,85	4,81		

Powyższa Tabela 22. pozwala na stwierdzenie, iż grupy osób o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -24,68 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że osoby w grupie o niskich wynikach postrzegają swego ojca jako osobę adekwatnie dostosowującą wymagania względem dziecka. Ojciec ten wykazuje zrozumienie wobec potrzeb samodzielności, autonomii oraz możliwości współdecydowania dziecka. Z kolei osoby w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako bezwzględego, autorytarnego, który bezwzględnie egzekwuje swoje nakazy, polecenia oraz w sposób perfekcjonistyczny ocenia zachowania oraz dokonania własnego dziecka. Ojciec dodatkowo nie akceptuje krytyki oraz przeciwstawiania się dziecka, ale nie szczędzi słów krytyki własnemu dziecku.

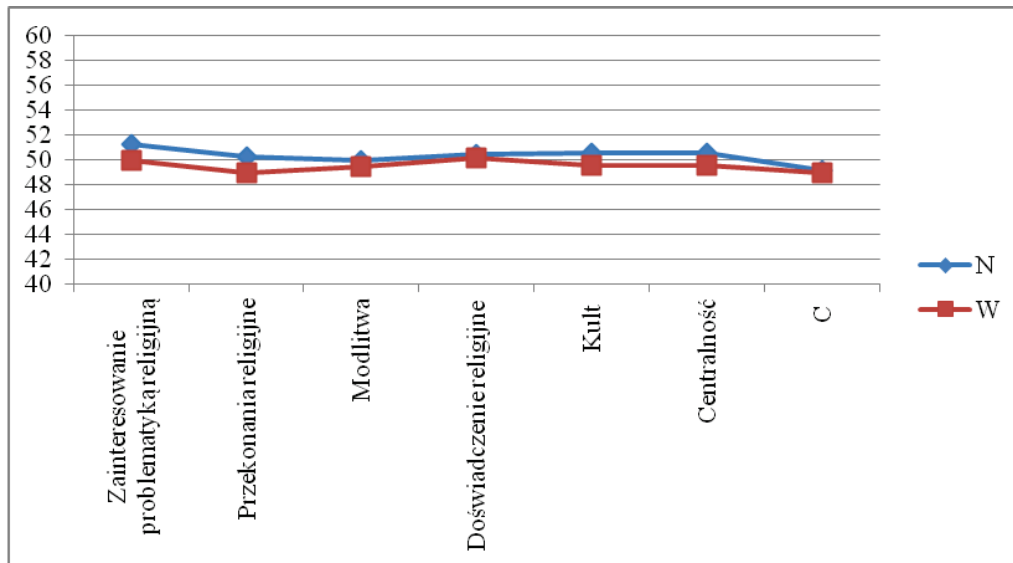
Różnice między grupami osób o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 23.

Tabela 23. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Nadmierne Wymaganie</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	51,21	9,80	49,94	10,85	0,69	0,494
<i>Przekonania religijne</i>	50,21	8,71	48,95	10,91	0,71	0,479
<i>Modlitwa</i>	50,00	10,53	49,47	10,02	0,29	0,774
<i>Doświadczenie religijne</i>	50,42	9,91	50,13	11,68	0,15	0,882
<i>Kult</i>	50,52	10,18	49,55	10,04	0,53	0,595
<i>Centralność</i>	50,60	9,95	49,55	11,13	0,55	0,581
<i>C</i>	49,18	9,06	48,95	9,13	0,14	0,890

Dokonując analizy Tabeli 23. należy stwierdzić brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 28.

Wykres 28. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca*

3.3.10. Analiza porównawcza grup osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności osób o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* wśród adolescentów.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca*.

Tabela 24. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* w porównywanych grupach o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Niekonsekwencja</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	62	36,84	4,81	-30,68	0,001
	Wysokie wyniki	62	61,87	4,26		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 24. należy zauważyć, iż grupy osób o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -30,68 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że osoby w grupie o niskich wynikach postrzegają swego ojca, jako konsekwentnego na poziomie emocjonalnym i behawioralnym, co przekłada się na satysfakcjonujący dialog pomiędzy ojcem a dzieckiem. Z kolei osoby w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako niekonsekwentnego z ambiwalentnym stosunkiem do dziecka, który może zależeć od kilku czynników takich jak: chwilowy nastrój, czy samopoczucie.

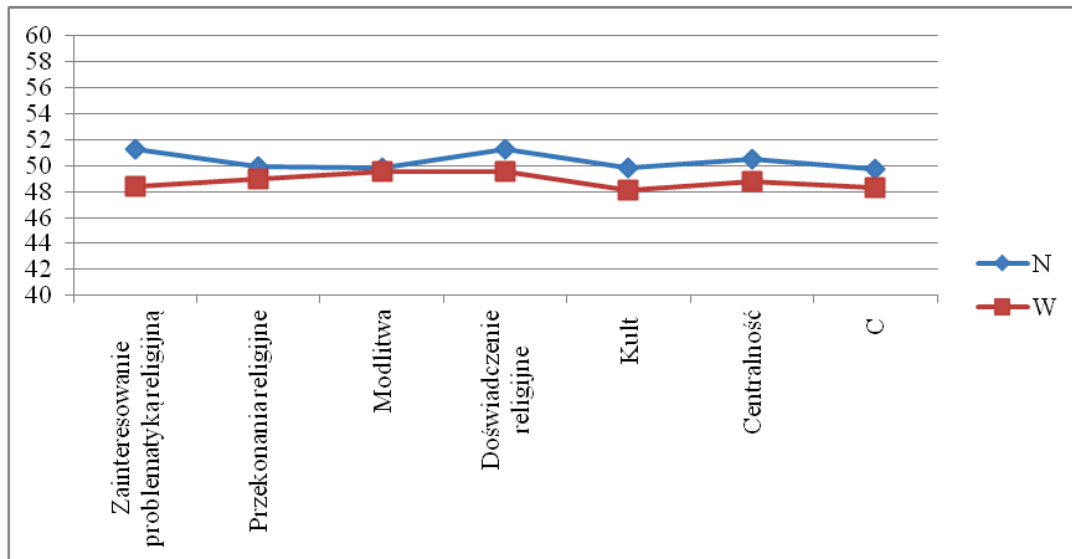
Różnice między grupami osób o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 25.

Tabela 25. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Niekonsekwencja</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	51,32	9,93	48,39	10,35	1,61	0,110
<i>Przekonania religijne</i>	49,89	8,97	48,95	10,21	0,54	0,589
<i>Modlitwa</i>	49,85	9,71	49,52	9,61	0,20	0,846
<i>Doświadczenie religijne</i>	51,29	9,28	49,55	10,91	0,96	0,340
<i>Kult</i>	49,82	9,41	48,08	10,15	0,99	0,324
<i>Centralność</i>	50,55	9,28	48,79	10,39	0,99	0,322
<i>C</i>	49,74	8,26	48,27	9,14	0,94	0,350

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 29.

Wykres 29. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca*

3.4. Porównanie związku pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności z uwzględnieniem zmiennej płci

Dokonano także porównania badanych osób z uwzględnieniem zmiennej płci w zakresie percepcji postaw rodzicielskich. Zmienną grupującą były postawy rodzicielskie. Uzyskane dane obrazują poniższe tabele.

3.4.1. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników badania centralności religijności w grupie kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki*.

Spośród badanych kobiet zostały stworzone dwie grupy: o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawie *Akceptacji-Odrzucenia matki*.

Tabela 26. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* w porównywanych grupach kobiet o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Akceptacji - Odrzucenia</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	42	38,10	5,17	-27,38	0,001
	Wysokie wyniki	42	62,31	2,46		

W powyższej tabeli można zauważyć, że porównywane grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach różnią się istotnie w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* ($t = -27,38$ oraz $p = 0,001$). Kobiety stanowiące grupę o niskich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* spostrzegają swą matkę jako osobę nie akceptującą ich myśli, uczuć, pragnień. W sytuacjach kryzysowych matka nie otacza ich troską, szacunkiem oraz nie zapewni ciepła emocjonalnego.

Z kolei kobiety z grupy o wysokich wynikach odbierają swą matkę, jako osobę dającą uczucie przynależności oraz ciepła. Matka taka w sytuacjach problemowych „identyfikuje się emocjonalnie z dzieckiem” (Plopa, 2011, s. 339).

Różnice między grupami kobiet o wysokich i niskich wynikach w percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* pod względem centralności religijności przedstawia poniższa Tabela 27.

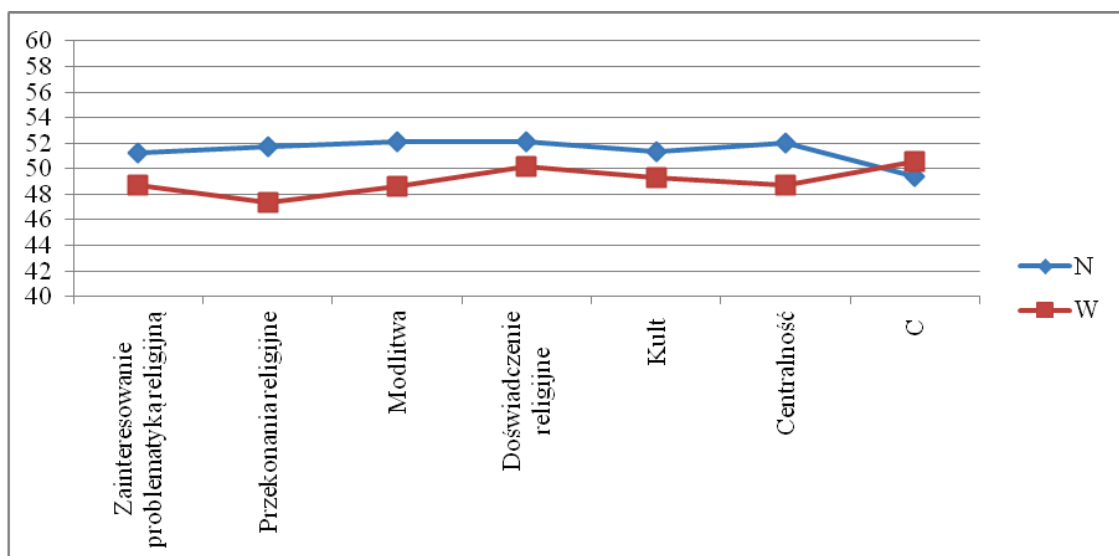
Tabela 27. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o wysokim i niskim poziomie wskaźnika percepcji postawy *Akceptacja – Odrzucenie matki* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Akceptacji-Odrzucenia</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	51,26	9,34	48,71	10,51	1,17	0,244
<i>Przekonania religijne</i>	51,74	8,53	47,40	10,87	2,03	0,045
<i>Modlitwa</i>	52,14	9,09	48,57	9,16	1,79	0,077
<i>Doświadczenie religijne</i>	52,14	9,53	50,14	10,99	0,89	0,376
<i>Kult</i>	51,33	8,53	49,33	9,94	0,99	0,325
<i>Centralność</i>	51,98	8,91	48,71	10,49	1,54	0,128
<i>C</i>	49,43	7,41	50,57	11,73	-0,53	0,595

Stwierdzono, że między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* wystąpiła różnica w zakresie centralności religijności, która jest istotna statystycznie.

Z powyższych danych można wywnioskować, iż kobiety w grupie o niskim poziomie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* osiągnęły wyższe wyniki w wymiarze *Przekonania religijne* ($t=2,03$; $p=0,045$). Dane te, świadczą o tym, że kobiety z grupy o niskich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* mają wyższy stopień otwartości na rzeczywistość transcendentną oraz w ich subiektywnej ocenie istnieje prawdopodobieństwo istnienia Boga. Natomiast kobiety z grupy o niskich wynikach, jak i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenie matki* nie różnią się w pozostałych wymiarach centralności religijności.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 30.

Wykres 30. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia matki*

Podsumowując należy zauważyć, że kobiety spostrzegające swą matkę, jako osobę nieakceptującą ich myśli, uczucia, pragnienia, niezapewniająca ciepła emocjonalnego, poszukują rzeczywistości transcendentnej oraz są przekonane o istnieniu Boga.

3.4.2. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności u kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomii matki* w wieku dorastania.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomii matki*.

Tabela 28. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Autonomii matki* w porównywanych grupach kobiet

Postawa <i>Autonomii</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	42	38,48	4,73	-26,81	0,001
	Wysokie wyniki	42	62,81	3,50		

Powyższa Tabela 28. pozwala na stwierdzenie, iż grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomia matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -26,81 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że kobiety w grupie o niskich wynikach charakteryzują się brakiem autonomii ze strony matki. Matka nie liczy się z ich potrzebami, oraz nie akceptuje ich poglądów, nie dostosowuje wymagań wychowawczych względem etapu rozwojowego dziecka oraz narzuca swoje zdanie. Z kolei kobiety w grupie o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako wspierającą samodzielne rozwiązywanie problemów, a w sytuacji kryzysowej taka matka jest blisko dziecka by służyć wsparciem i pomocą.

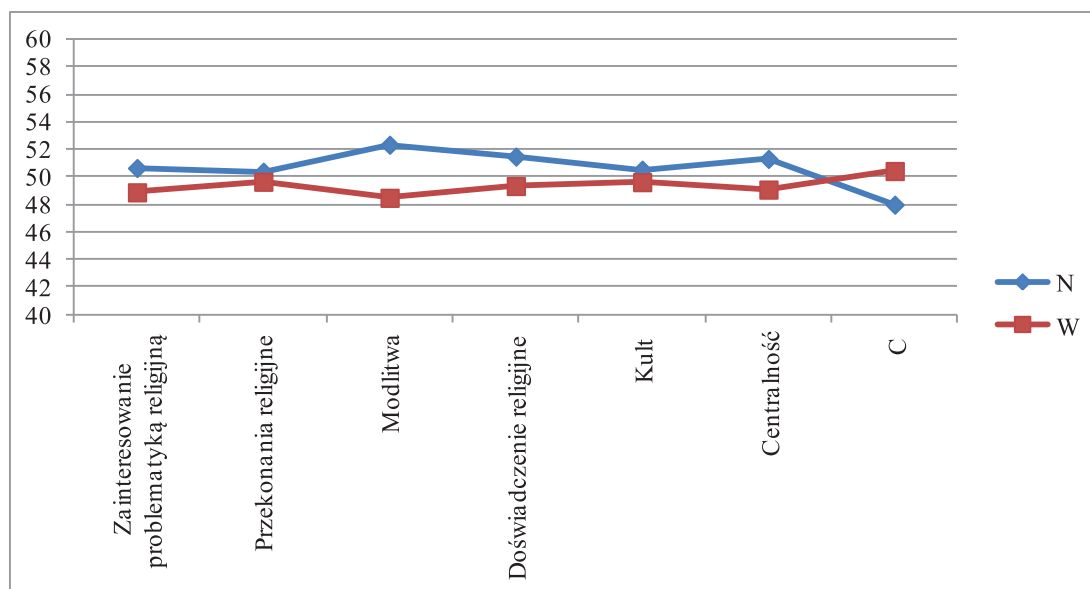
Różnice między grupami kobiet o niskich i wysokich wynikach w postawie percepcji *Autonomii matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 29.

Tabela 29. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o wysokim i niskim poziomie wskaźnika percepcji postawy *Autonomia* matki w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Autonomii</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	50,67	9,62	48,90	9,23	0,86	0,394
<i>Przekonania religijne</i>	50,40	9,95	49,67	9,93	0,34	0,734
<i>Modlitwa</i>	52,36	10,08	48,50	9,72	1,78	0,078
<i>Doświadczenie religijne</i>	51,50	10,66	49,36	10,18	0,94	0,349
<i>Kult</i>	50,55	10,38	49,64	9,37	0,42	0,676
<i>Centralność</i>	51,33	10,59	49,10	9,66	1,01	0,315
<i>C</i>	48,00	10,00	50,45	11,08	-1,06	0,290

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomia matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 31.

Wykres 31. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomia matki*

3.4.3. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochranianie matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki* w wieku adolescencji.

Spośród kobiet wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki*.

Tabela 30. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki* w porównywanych grupach kobiet

Postawa <i>Nadmierne Ochranianie</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	42	37,93	5,65	-24,27	0,001
	Wysokie wyniki	42	62,21	3,17		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 30. należy zauważyć, iż grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -24,27 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że kobiety w grupie o niskich wynikach postrzegają swą matkę, jako autonomiczną, dającą swobodę oraz uwzględniającą potrzeby rozwojowe dziecka. Z kolei kobiety w grupie o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako ograniczającą wolność oraz próby bycia samodzielnym. Matka w sytuacjach prób usamodzielnienia się dziecka reaguje lękiem oraz niepokojem o jego przyszłość, ponieważ uważa, że dziecko nie będzie wstanie poradzić sobie bez jej zaangażowania, pomocy i wsparcia, co może prowadzić do powstawania konfliktów i nieporozumień a tym samym emocjonalnego odsunięcia się dziecka oraz narastania buntu z jego strony.

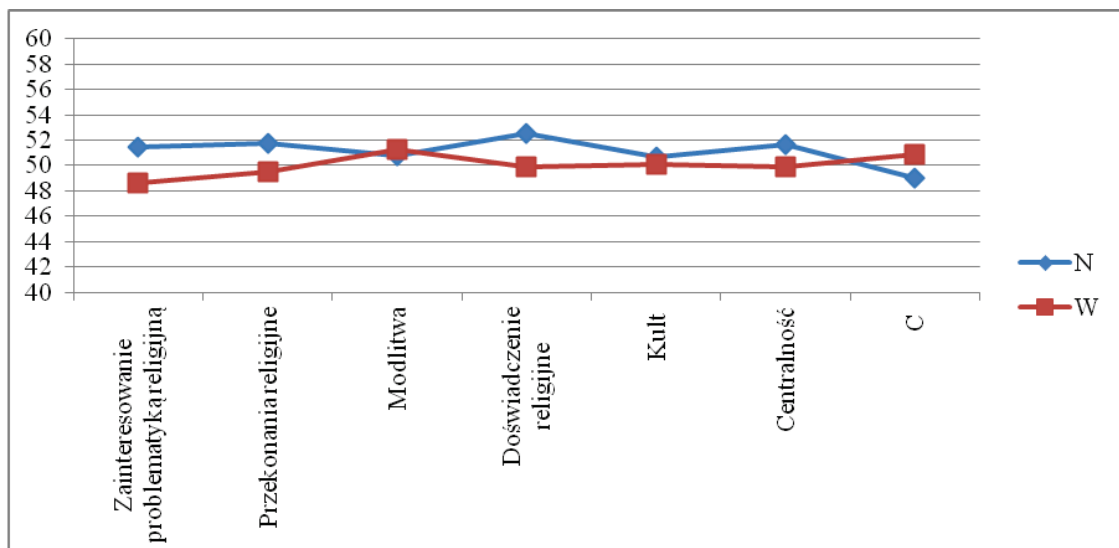
Różnice między grupami kobiet o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 31.

Tabela 31. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Nadmierne Ochranianie</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	51,43	10,78	48,62	10,35	1,22	0,226
<i>Przekonania religijne</i>	51,81	9,04	49,48	9,99	1,12	0,265
<i>Modlitwa</i>	50,79	9,47	51,29	10,07	-0,23	0,815
<i>Doświadczenie religijne</i>	52,57	10,08	49,86	9,87	1,25	0,216
<i>Kult</i>	50,64	9,47	50,10	9,39	0,27	0,791
<i>Centralność</i>	51,69	9,40	49,88	10,35	0,84	0,404
<i>C</i>	48,98	8,35	50,90	11,11	-0,90	0,371

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 32.

Wykres 32. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki*

3.4.4. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w okresie dorastania.

Spośród badanych kobiet wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki*.

Tabela 32. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w porównywanych grupach kobiet

Postawa <i>Nadmierne Wymaganie</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	42	37,74	4,93	-23,47	0,001
	Wysokie wyniki	42	62,02	4,54		

Powyższa Tabela 32. pozwala na stwierdzenie, iż grupy osób o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -23,47 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że kobiety z grupy o niskich wynikach postrzegają swą matkę jako osobę adekwatnie dostosowującą wymagania względem dziecka. Matka ta wykazuje zrozumienie wobec potrzeb samodzielności, autonomii oraz możliwości współdecydowania dziecka. Z kolei kobiety stanowiące grupę o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako bezwzględną, autorytarną, która bezwzględnie egzekwuje swoje nakazy, polecenia oraz w sposób perfekcjonistyczny ocenia zachowania oraz dokonania własnego dziecka. Matka dodatkowo nie akceptuje krytyki oraz przeciwstawiania się dziecka, ale nie szczędzi słów krytyki własnemu dziecku.

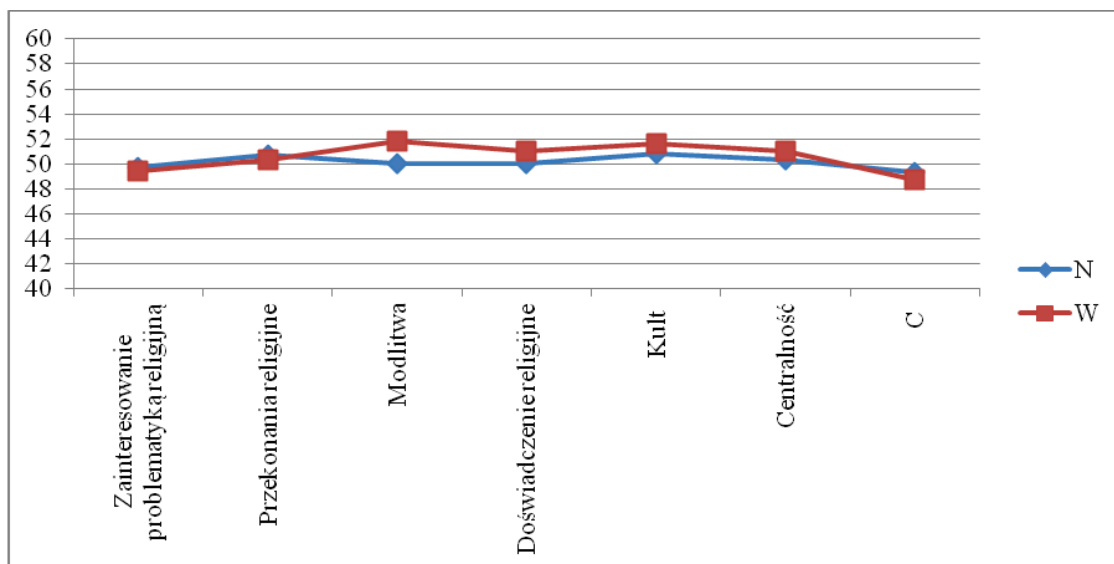
Różnice między grupami kobiet o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 33.

Tabela 33. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Wymaganie</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	49,69	9,95	49,43	9,44	0,12	0,902
<i>Przekonania religijne</i>	50,69	10,26	50,33	9,61	0,16	0,870
<i>Modlitwa</i>	50,07	9,19	51,79	9,60	-0,84	0,406
<i>Doświadczenie religijne</i>	50,00	10,34	51,07	9,38	-0,50	0,620
<i>Kult</i>	50,81	8,64	51,67	9,70	-0,43	0,670
<i>Centralność</i>	50,33	9,48	51,05	9,59	-0,34	0,732
<i>C</i>	49,38	8,61	48,69	8,01	0,38	0,705

Dokonując analizy Tabeli 33. należy stwierdzić brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 33.

Wykres 33. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki*

3.4.5. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* wśród adolescentów.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki*.

Tabela 34. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* w porównywanych grupach kobiet

Postawa <i>Niekonsekwencji</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	42	37,31	3,95	-29,24	0,001
	Wysokie wyniki	42	62,14	3,84		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 34. należy zauważyć, iż grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -29,24 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że kobiety z grupy o niskich wynikach postrzegają swą matkę, jako konsekwentną na poziomie emocjonalnym i behawioralnym, co przekłada się na satysfakcjonujący dialog pomiędzy matką a dzieckiem. Z kolei kobiety z grupy o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako niekonsekwentną z ambiwalentnym stosunkiem do dziecka, który może zależeć od kilku czynników takich jak: chwilowy nastrój, czy samopoczucie.

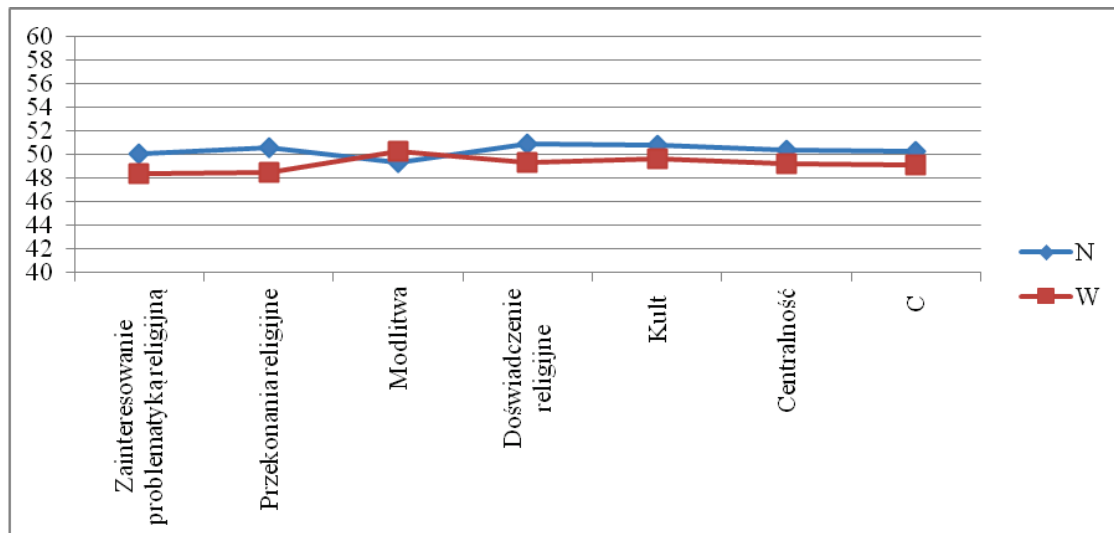
Różnice między grupami kobiet o niskich i wysokich wynikach w postawie *Niekonsekwencja matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 35.

Tabela 35. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Akceptacji-Odrzucenia</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	50,14	9,47	48,40	10,07	0,82	0,417
<i>Przekonania religijne</i>	50,60	9,31	48,50	11,36	0,92	0,358
<i>Modlitwa</i>	49,36	9,22	50,29	10,41	-0,43	0,666
<i>Doświadczenie religijne</i>	50,93	10,30	49,36	9,61	0,72	0,472
<i>Kult</i>	50,88	8,53	49,67	11,47	0,55	0,583
<i>Centralność</i>	50,43	9,08	49,21	10,78	0,56	0,578
<i>C</i>	50,26	10,45	49,14	8,99	0,53	0,600

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 34.

Wykres 34. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki*

3.4.6. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia ojca w zakresie centralności religijności

Dokonano także porównania badanych kobiet w zakresie percepcji ojca. Zmienną grupującą były postawy rodzicielskie.

Przeprowadzona została analiza wyników badania centralności religijności kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca*.

Spośród osób badanych zostały stworzone dwie grupy: o niskich i o wysokich wynikach percepcji w postawie *Akceptacji-Odrzucenia ojca*.

Tabela 36. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Akceptacja – Odrzucenie* ojca w porównywanych grupach kobiet o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Akceptacji - Odrzucenia</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	42	38,21	7,04	-19,39	0,001
	Wysokie wyniki	42	62,24	3,86		

W powyższej tabeli można zauważyć, że porównywane grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach różnią się istotnie w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie* ojca ($t = -19,39$ oraz $p = 0,001$). Kobiety w grupie o niskich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* spostrzegają swego ojca jako osobę nie akceptującą ich myśli, uczuć, pragnień. W sytuacjach kryzysowych ojciec nie otacza ich troską, szacunkiem oraz nie zapewnić ciepła emocjonalnego.

Z kolei kobiety o wysokich wynikach odbierają swego ojca, jako osobę dającą uczucie przynależności oraz ciepła. Ojciec taki w sytuacjach problemowych „identyfikuje się emocjonalnie z dzieckiem” (Plopa, 2011, s. 339).

Różnice między grupami kobiet o wysokich i niskich wynikach w percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* pod względem centralności religijności przedstawia poniższa Tabela 37.

Tabela 37. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim (N) i wysokim (W) poziomie percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia ojca* w zakresie centralności religijności ujmowanej za pomocą Skali C-15 oraz Skali C

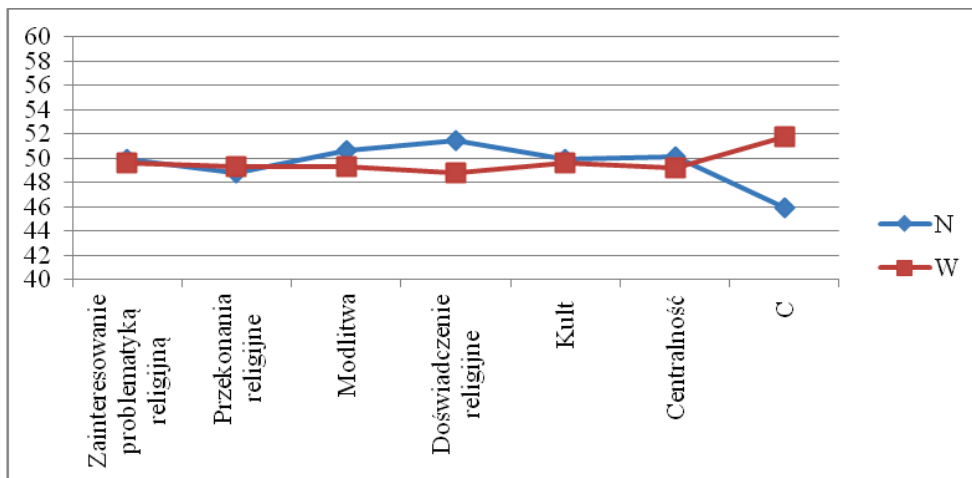
Religijność C – 15; C	Postawa Akceptacji-Odrzucenia					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	49,88	10,64	49,64	9,84	0,11	0,915
<i>Przekonania religijne</i>	48,76	10,99	49,31	10,02	-0,24	0,812
<i>Modlitwa</i>	50,64	10,06	49,29	10,58	0,60	0,548
<i>Doświadczenie religijne</i>	51,50	10,68	48,79	10,20	1,19	0,237
<i>Kult</i>	49,90	10,16	49,57	10,28	0,15	0,882
<i>Centralność</i>	50,17	10,71	49,24	10,42	0,40	0,688
<i>C</i>	45,88	9,26	51,81	8,72	-3,02	0,003

Stwierdzono, że między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* wystąpiła różnica w zakresie centralności religijności, która jest istotna statystycznie.

Z powyższych danych można wywnioskować, iż kobiety z grupy o wysokim poziomie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* osiągnęły wyższe wyniki w wymiarze *Skala C* ($t = -3,02$; $p = 0,001$). Dane te, świadczą o tym, że kobiety z grupy o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* wykazują wyższą centralność przedmiotu postawy religijnej niż kobiety stanowiące grupę o niskich wynikach w percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca*.

Należy zauważyć, że kobiety o niskich wynikach, jak i o wysokich wynikach percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenie ojca* nie różnią się w pozostałych wymiarach centralności religijności.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 35.

Wykres 35. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia ojca*

Podsumowując należy zauważyć, że kobiety spozstrzegające swego ojca, jako osobę akceptującą ich myśli, uczucia, pragnienia, zapewniającą ciepło emocjonalne, cechuje centralność przedmiotu postawy religijnej.

3.4.7. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomii ojca* w okresie adolescencji.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomii ojca*.

Tabela 38. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Autonomia* ojca w porównywanych grupach kobiet o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Autonomii</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	42	38,40	6,78	-20,72	0,001
	Wysokie wyniki	42	62,81	3,51		

Powyższa Tabela 38. pozwala na stwierdzenie, iż grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomia ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -20,72 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że kobiety w grupie o niskich wynikach charakteryzują się brakiem autonomii ze strony ojca. Ojciec nie liczy się z ich potrzebami, oraz nie akceptuje ich poglądów, nie dostosowuje wymagań wychowawczych względem etapu rozwojowego dziecka oraz narzuca swoje zdanie. Z kolei kobiety w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako wspierającego samodzielne rozwiązywanie problemów a w sytuacji kryzysowej taki ojciec jest blisko dziecka by służyć wsparciem i pomocą.

Różnice między grupami kobiet o niskich i wysokich wynikach w postawie *Autonomii ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 39.

Tabela 39. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Autonomii ojca* w zakresie centralności religijności

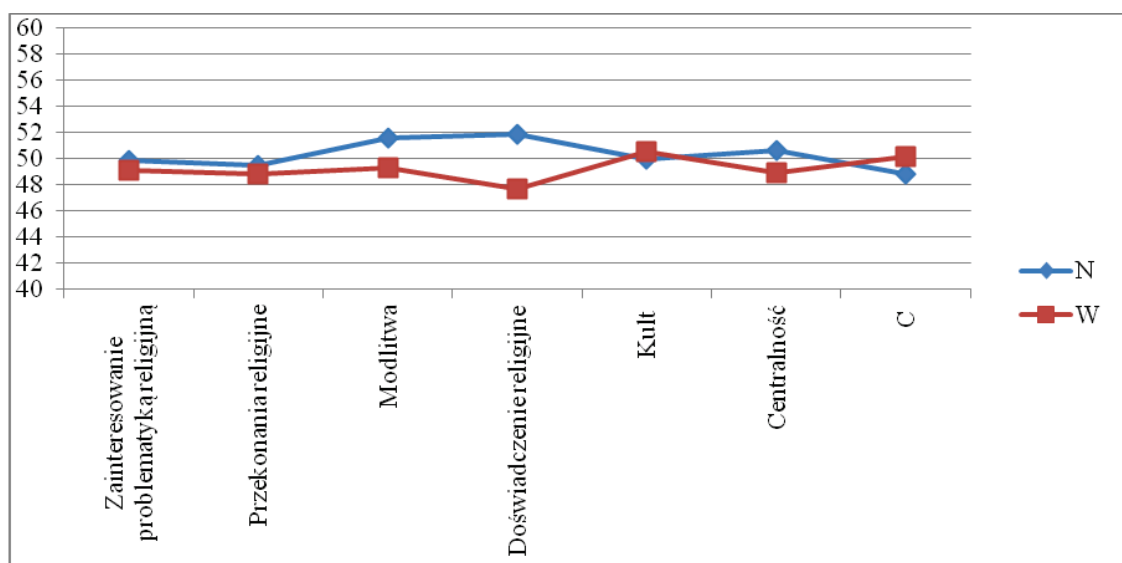
Religijność C – 15; C	<i>Postawa Autonomii</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	49,88	10,84	49,12	9,62	0,34	0,734
<i>Przekonania religijne</i>	49,52	10,88	48,88	9,34	0,29	0,772
<i>Modlitwa</i>	51,64	9,28	49,36	9,75	1,10	0,274
<i>Doświadczenie religijne</i>	51,93	10,49	47,71	8,96	1,98	0,051
<i>Kult</i>	49,95	9,17	50,57	10,13	-0,29	0,770
<i>Centralność</i>	50,71	9,81	48,98	9,64	0,82	0,415
<i>C</i>	48,83	8,45	50,19	7,72	-0,77	0,445

Stwierdzono, że między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomia ojca* nie wystąpiła różnica w zakresie centralności religijności, która jest istotna statystycznie. Natomiast należy zauważyć tendencje, która wystąpiła w wymiarze *Doświadczenie religijne*.

Z powyższych danych można wywnioskować, iż kobiety z grupy o niskim poziomie percepcji postawy *Autonomia ojca* osiągnęły wyższe wyniki w wymiarze *Doświadczenie religijne* ($t=1,98$; $p=0,051$). Dane te, świadczą o tym, że kobiety z grupy o niskich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomia ojca* wykazują wyższą intensywność przeżywania religijności jako aktywnej rzeczywistości i element ludzkiego doświadczenia niż kobiety stanowiące grupę o wysokich wynikach w postawie *Autonomia ojca*.

Należy zauważyć, że kobiety o niskich wynikach, jak i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomia ojca* nie różnią się w pozostałych wymiarach centralności religijności.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 36.

Wykres 36. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomia ojca*

Podsumowując należy zauważyć, że kobiety spostrzegające swego ojca, jako osobę, która nie liczy się z ich potrzebami, oraz nie akceptuje ich poglądów, wykazują wyższą intensywność przeżywania religijności, jako aktywnej rzeczywistości i element ludzkiego doświadczenia niż

kobiety, które spostrzegają swego ojca, jako wspierającego samodzielne rozwiązywanie problemów.

3.4.8. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochronianie ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie ojca* w okresie adolescencji.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie ojca*.

Tabela 40. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie ojca* w porównywanych grupach kobiet o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Nadmierne Ochronianie</i>		N	M	SD	T	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	42	37,57	6,21	-19,89	0,001
	Wysokie wyniki	42	61,74	4,84		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 40. należy zauważyć, iż grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -19,89 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że kobiety w grupie o niskich wynikach postrzegają swego ojca, jako autonomicznego, dającego swobodę oraz uwzględniającego potrzeby rozwojowe dziecka. Z kolei kobiety w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako ograniczającego wolność oraz próby bycia samodzielnym. Ojciec w sytuacjach prób usamodzielnienia się dziecka reaguje lękiem oraz niepokojem o jego przyszłość, ponieważ uważa, że dziecko nie będzie w stanie poradzić sobie bez jego zaangażowania, pomocy i wsparcia, co może prowadzić do powstawania konfliktów i nieporozumień a tym samym emocjonalnego odsunięcia się dziecka oraz narastania buntu z jego strony.

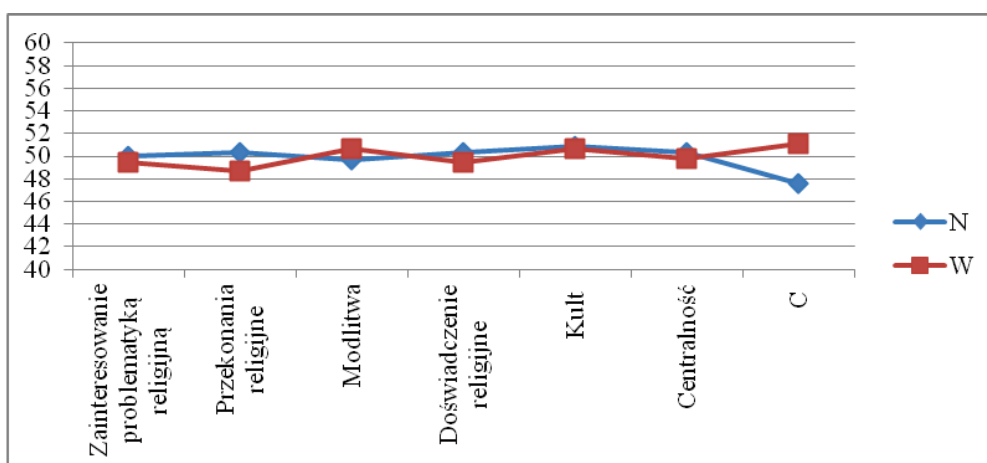
Różnice między grupami kobiet o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 41.

Tabela 41. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	Postawa Akceptacji-Odrzucenia					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
Zainteresowanie problematyką religijną	50,02	11,79	49,43	8,77	0,26	0,794
Przekonania religijne	50,31	9,63	48,67	10,07	0,76	0,447
Modlitwa	49,71	10,49	50,71	10,09	-0,45	0,657
Doświadczenie religijne	50,36	11,18	49,43	9,31	0,41	0,680
Kult	50,93	9,76	50,64	9,85	0,13	0,894
Centralność	50,31	10,58	49,81	9,64	0,23	0,821
C	47,55	7,66	51,05	9,90	-1,81	0,074

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 37.

Wykres 37. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca*

3.4.9. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* wśród badanych kobiet.

Spośród badanych kobiet wyodrębnione zostały grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca*.

Tabela 42. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* w porównywanych grupach kobiet

Postawa <i>Nadmierne Wymaganie</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	42	37,40	6,22	-19,88	0,001
	Wysokie wyniki	42	59,71	3,76		

Powyższa Tabela 42. pozwala na stwierdzenie, iż grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -19,88 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że kobiety w grupie o niskich wynikach postrzegają swego ojca, jako osobę adekwatnie dostosowującą wymagania względem dziecka. Ojciec ten wykazuje zrozumienie wobec potrzeb samodzielności, autonomii oraz możliwości współdecydowania dziecka. Z kolei kobiety w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako bezwzględego, autorytarnego, który bezwzględnie egzekwuje swoje nakazy, polecenia oraz w sposób perfekcjonistyczny ocenia zachowania oraz dokonania własnego dziecka. Ojciec dodatkowo nie akceptuje krytyki oraz przeciwstawiania się dziecka, ale nie szczędzi słów krytyki własnemu dziecku.

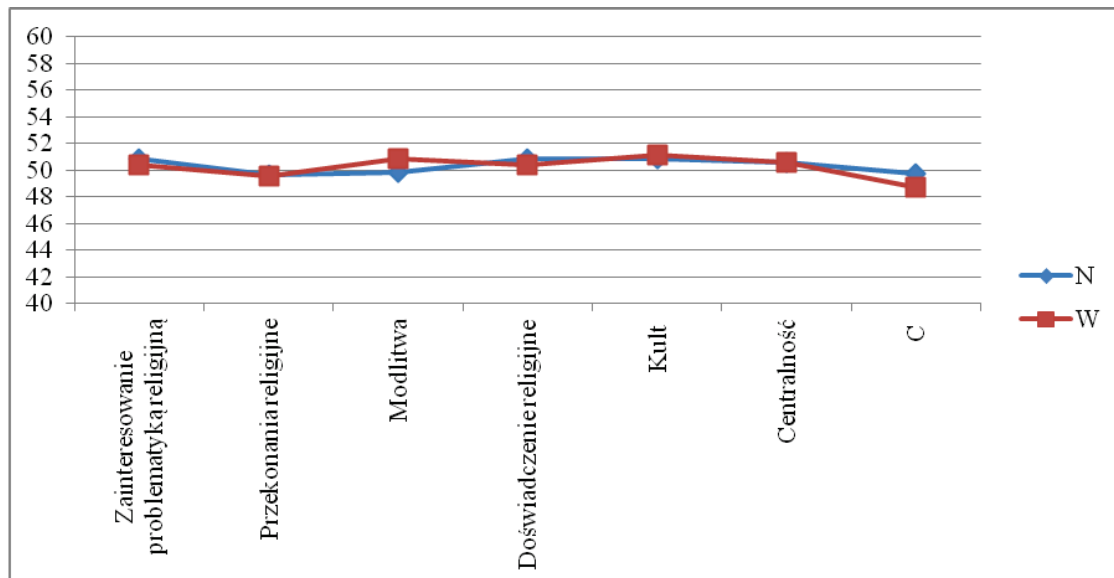
Różnice między grupami kobiet o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 43.

Tabela 43. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Wymaganie</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	50,90	10,15	50,43	11,10	0,21	0,838
<i>Przekonania religijne</i>	49,67	9,39	49,55	10,80	0,05	0,957
<i>Modlitwa</i>	49,86	11,01	50,86	9,86	-0,44	0,662
<i>Doświadczenie religijne</i>	50,86	10,62	50,36	11,64	0,21	0,838
<i>Kult</i>	50,88	10,71	51,14	10,08	-0,12	0,908
<i>Centralność</i>	50,57	10,53	50,57	11,06	0,00	1,000
<i>C</i>	49,76	8,87	48,74	8,35	0,54	0,587

Dokonując analizy Tabeli 43. należy stwierdzić brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 38.

Wykres 38. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca*

3.4.10. Analiza porównawcza kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* wśród adolescentów.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca*.

Tabela 44. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* w porównywanych grupach kobiet o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Niekonsekwencja</i>		N	M	SD	T	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	42	36,45	4,48	-26,08	0,001
	Wysokie wyniki	42	60,21	3,85		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 44. należy zauważyć, iż grupy kobiet o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawie *Niekonsekwencja ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -26,08 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że kobiety w grupie o niskich wynikach postrzegają swego ojca, jako konsekwentnego na poziomie emocjonalnym i behawioralnym, co przekłada się na satysfakcjonujący dialog pomiędzy ojcem a dzieckiem. Z kolei kobiety w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako niekonsekwentnego z ambiwalentnym stosunkiem do dziecka, który może zależeć od kilku czynników takich jak: chwilowy nastrój, czy samopoczucie.

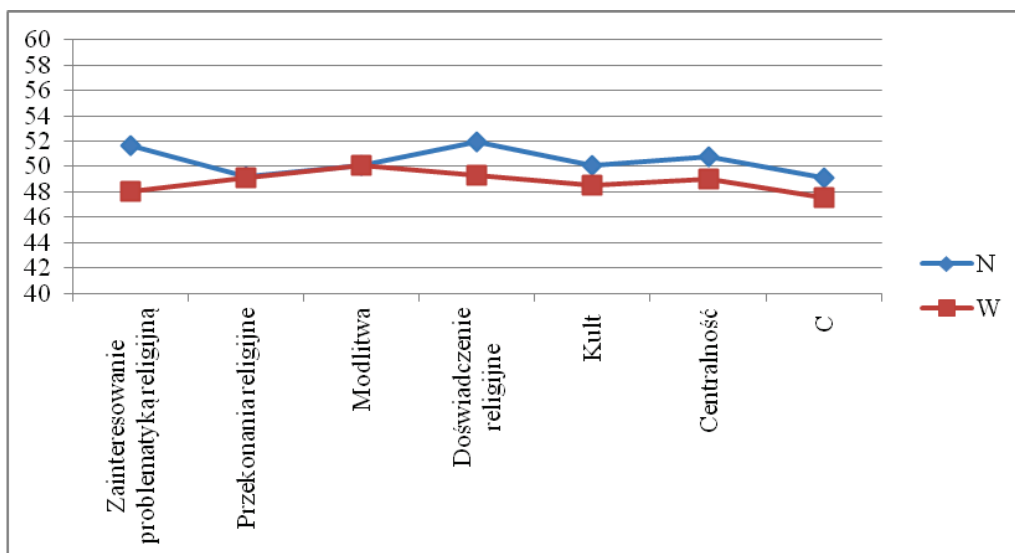
Różnice między grupami kobiet o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 45.

Tabela 45. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Niekonsekwencja</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	T	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	51,62	9,81	48,07	10,61	1,59	0,115
<i>Przekonania religijne</i>	49,26	9,78	49,10	10,73	0,07	0,941
<i>Modlitwa</i>	50,07	10,02	50,14	9,65	-0,03	0,974
<i>Doświadczenie religijne</i>	51,93	9,57	49,36	10,99	1,14	0,256
<i>Kult</i>	50,07	9,82	48,52	11,01	0,68	0,499
<i>Centralność</i>	50,74	9,57	48,98	10,74	0,79	0,430
<i>C</i>	49,14	7,08	47,52	8,40	0,95	0,342

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 39.

Wykres 39. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca*

3.4.11. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników badania centralności religijności w grupie mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki*.

Spośród badanych mężczyzn zostały stworzone dwie grupy: o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia matki*.

Tabela 46. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* w porównywanych grupach mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Akceptacji - Odrzucenia</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	20	34,70	8,10	-13,64	0,001
	Wysokie wyniki	20	60,75	2,71		

W powyższej tabeli można zauważyć, że porównywane grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach różnią się istotnie w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* ($t = -13,64$ oraz $p = 0,001$). Mężczyźni stanowiący grupę o niskich wynikach w zakresie postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* spozostzegają swą matkę jako osobę nie akceptującą ich myśli, uczuć, pragnień. W sytuacjach kryzysowych matka nie otacza ich troską, szacunkiem oraz nie zapewnić ciepła emocjonalnego.

Z kolei mężczyźni z grupy o wysokich wynikach odbierają swą matkę, jako osobę dającą uczucie przynależności oraz ciepła. Matka taka w sytuacjach problemowych „identyfikuje się emocjonalnie z dzieckiem” (Plopa, 2011, s. 339).

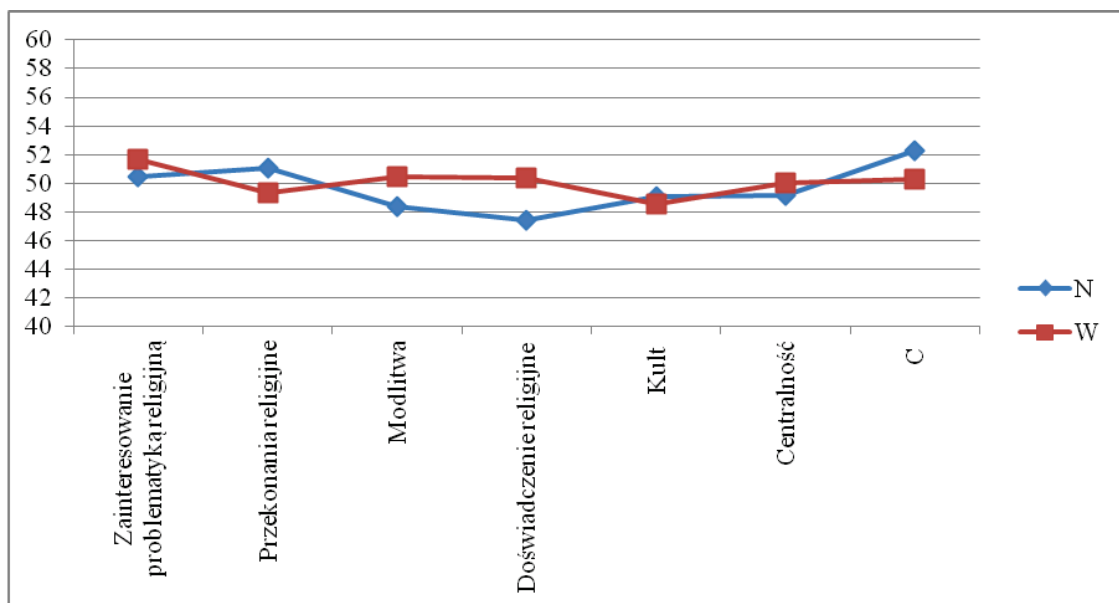
Różnice między grupami mężczyzn o wysokich i niskich wynikach w percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* pod względem centralności religijności przedstawia poniższa Tabela 47.

Tabela 47. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o wysokim i niskim poziomie wskaźnika percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	Postawa Akceptacji-Odrzucenia					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
Zainteresowanie problematyką religijną	50,45	8,31	51,70	11,67	-0,39	0,699
Przekonania religijne	51,05	9,40	49,35	7,78	0,62	0,537
Modlitwa	48,35	9,76	50,45	7,98	-0,74	0,461
Doświadczenie religijne	47,40	10,56	50,40	9,16	-0,96	0,343
Kult	49,05	9,83	48,55	8,04	0,18	0,861
Centralność	49,15	9,42	50,05	8,47	-0,32	0,752
C	52,25	9,68	50,25	11,96	0,58	0,564

Stwierdzono, że między grupami mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie matki* nie wystąpiła różnice w zakresie centralności religijności, która jest istotna statystycznie.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 40.

Wykres 40. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia matki*

3.4.12. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności u mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomii matki* w okresie adolescencji.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomii matki*.

Tabela 48. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Autonomii matki* w porównywanych grupach mężczyzn

Postawa <i>Autonomii</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	20	34,40	8,45	-13,50	0,001
	Wysokie wyniki	20	60,80	2,26		

Powyższa Tabela 48. pozwala na stwierdzenie, iż grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomia matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -13,50 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że mężczyźni w grupie o niskich wynikach charakteryzują się brakiem autonomii ze strony matki. Matka nie liczy się z ich potrzebami, oraz nie akceptuje ich poglądów, nie dostosowuje wymagań wychowawczych względem etapu rozwojowego dziecka oraz narzuca swoje zdanie. Z kolei mężczyźni w grupie o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako wspierającą samodzielne rozwiązywanie problemów a w sytuacji kryzysowej taka matka jest blisko dziecka by służyć wsparciem i pomocą.

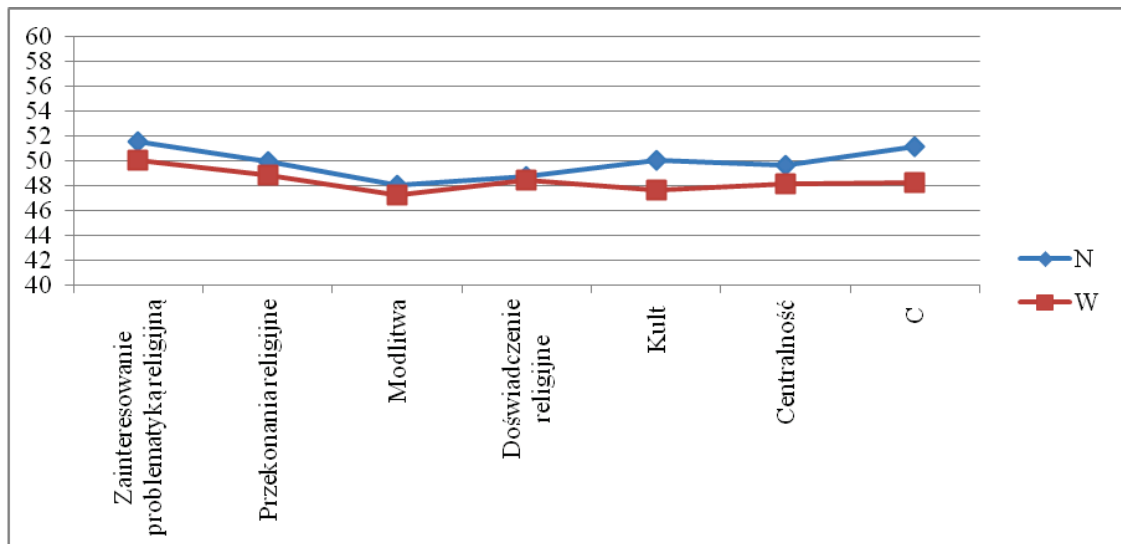
Różnice między grupami mężczyzn o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomii matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 49.

Tabela 49. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o wysokim i niskim poziomie wskaźnika percepcji postawy *Autonomia matki* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Autonomii</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	51,60	10,37	50,10	9,78	0,47	0,641
<i>Przekonania religijne</i>	49,95	11,52	48,90	7,59	0,34	0,735
<i>Modlitwa</i>	48,05	10,98	47,30	8,59	0,24	0,811
<i>Doświadczenie religijne</i>	48,75	12,15	48,45	9,25	0,09	0,930
<i>Kult</i>	50,10	10,23	47,65	7,31	0,87	0,389
<i>Centralność</i>	49,65	11,32	48,20	8,26	0,46	0,646
<i>C</i>	51,20	8,41	48,30	7,96	1,12	0,270

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami kobiet o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcja postawy *Autonomia matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 41.

Wykres 41. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomia matki*

3.4.13. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochranianie matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki* w wieku adolescencji.

Spośród badanych mężczyzn wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki*.

Tabela 50. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki* w porównywanych grupach mężczyzn

Postawa <i>Nadmierne Ochranianie</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	20	36,25	4,47	-18,40	0,001
	Wysokie wyniki	20	62,55	4,57		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 50. należy zauważyć, iż grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -18,40 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że mężczyźni w grupie o niskich wynikach postrzegają swą matkę, jako autonomiczną, dającą swobodę oraz uwzględniającą potrzeby rozwojowe dziecka. Z kolei mężczyźni w grupie o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako ograniczającą wolność oraz próby bycia samodzielnym. Matka w sytuacjach prób usamodzielnienia się dziecka reaguje lękiem oraz niepokojem o jego przyszłość, ponieważ uważa, że dziecko nie będzie w stanie poradzić sobie bez jej zaangażowania, pomocy i wsparcia, co może prowadzić do powstawania konfliktów i nieporozumień, a tym samym emocjonalnego odsunięcia się dziecka oraz narastania buntu z jego strony.

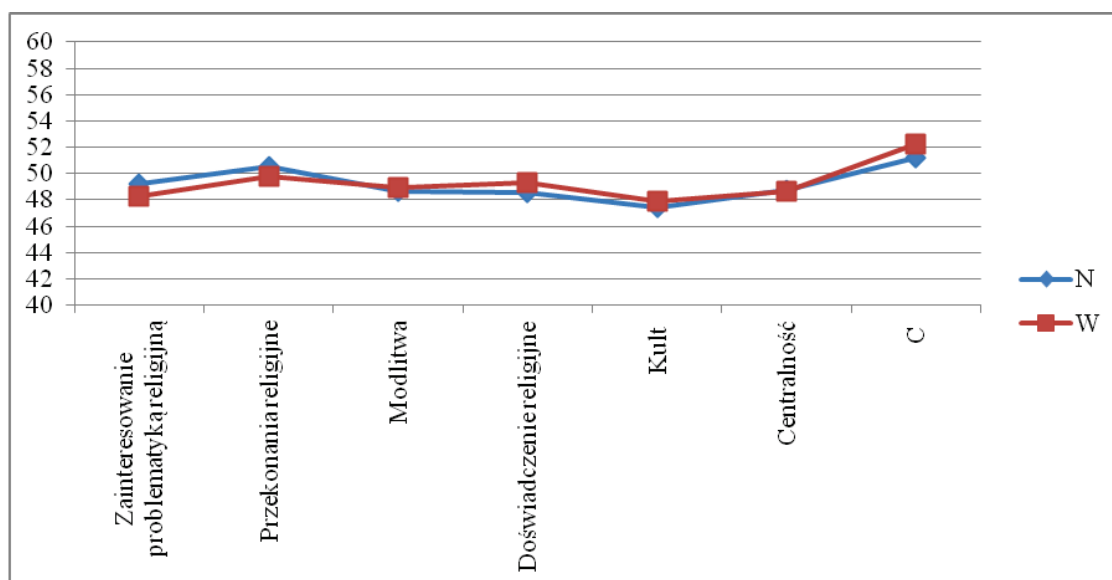
Różnice między grupami mężczyzn o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 51.

Tabela 51. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	Postawa <i>Nadmierne Ochranianie</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	49,20	9,21	48,30	9,93	0,30	0,768
<i>Przekonania religijne</i>	50,50	7,94	49,80	10,79	0,23	0,816
<i>Modlitwa</i>	48,65	9,26	48,95	11,07	-0,09	0,926
<i>Doświadczenie religijne</i>	48,60	9,86	49,35	10,46	-0,23	0,817
<i>Kult</i>	47,45	9,36	47,90	10,70	-0,14	0,888
<i>Centralność</i>	48,75	9,19	48,65	10,95	0,03	0,975
<i>C</i>	51,20	11,52	52,25	13,58	-0,26	0,793

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 42.

Wykres 42. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie matki*

3.4.14. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w okresie dorastania.

Spośród badanych mężczyzn wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki*.

Tabela 52. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w porównywanych grupach mężczyzn

Postawa <i>Nadmierne Wymaganie</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	20	37,15	4,92	-16,44	0,001
	Wysokie wyniki	20	63,95	5,38		

Powyższa Tabela 52. pozwala na stwierdzenie, iż grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -16,44 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że mężczyźni z grupy o niskich wynikach postrzegają swą matkę jako osobę adekwatnie dostosowującą wymagania względem dziecka. Matka ta wykazuje zrozumienie wobec potrzeb samodzielności, autonomii oraz możliwości współdecydowania dziecka. Z kolei mężczyźni stanowiący grupę o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako bezwzględna, autorytarna, która bezwzględnie egzekwuje swoje nakazy, polecenia oraz w sposób perfekcjonistyczny ocenia zachowania oraz dokonania własnego dziecka. Matka dodatkowo nie akceptuje krytyki oraz przeciwstawiania się dziecka, ale nie szczędzi słów krytyki własnemu dziecku.

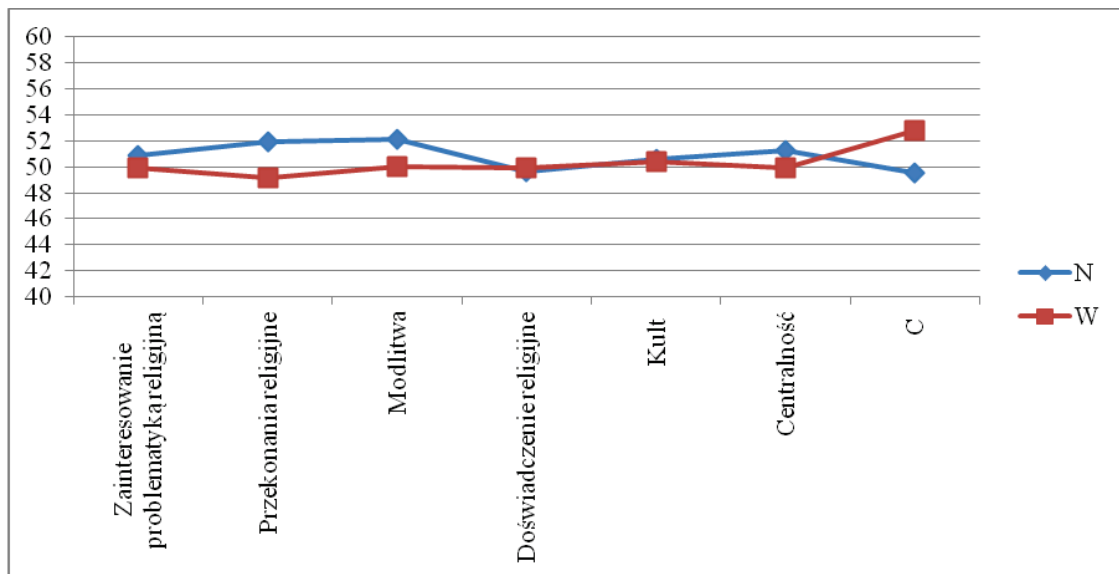
Różnice między grupami mężczyzn o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 53.

Tabela 53. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Wymaganie</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	50,90	9,43	49,90	8,70	0,35	0,729
<i>Przekonania religijne</i>	51,95	7,82	49,20	9,58	0,99	0,326
<i>Modlitwa</i>	52,10	8,03	50,00	10,48	0,71	0,481
<i>Doświadczenie religijne</i>	49,65	8,57	49,95	10,54	-0,10	0,922
<i>Kult</i>	50,60	8,96	50,45	9,64	0,05	0,960
<i>Centralność</i>	51,30	8,01	49,90	9,82	0,49	0,624
<i>C</i>	49,50	9,59	52,85	13,77	-0,89	0,378

Dokonując analizy Tabeli 53. należy stwierdzić brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 43.

Wykres 43. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie matki*

3.4.15. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja matki w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* wśród adolescentów.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki*.

Tabela 54. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* w porównywanych grupach mężczyzn

Postawa <i>Niekonsekwencja</i>		N	M	SD	t	p
<i>Matka</i>	Niskie wyniki	20	36,50	3,52	-20,68	0,001
	Wysokie wyniki	20	63,10	4,55		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 54. należy zauważyć, iż grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -20,68 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że mężczyźni z grupy o niskich wynikach postrzegają swą matkę, jako konsekwentną na poziomie emocjonalnym i behawioralnym, co przekłada się na satysfakcjonujący dialog pomiędzy matką a dzieckiem. Z kolei mężczyźni z grupy o wysokich wynikach postrzegają swą matkę, jako niekonsekwentną z ambiwalentnym stosunkiem do dziecka, który może zależeć od kilku czynników takich jak: chwilowy nastrój, czy samopoczucie.

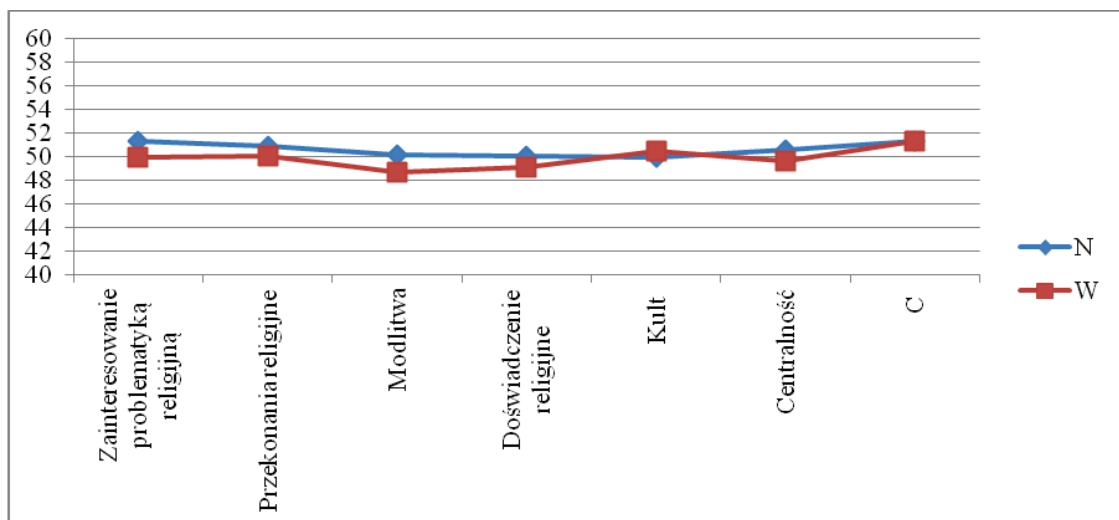
Różnice między grupami mężczyzn o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 55.

Tabela 55. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Niekonsekwencja</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	51,35	10,79	49,95	7,98	0,47	0,644
<i>Przekonania religijne</i>	50,95	9,26	50,10	9,61	0,28	0,777
<i>Modlitwa</i>	50,15	9,16	48,65	9,85	0,50	0,621
<i>Doświadczenie religijne</i>	50,10	9,69	49,05	9,94	0,34	0,737
<i>Kult</i>	50,00	9,32	50,45	9,34	-0,15	0,880
<i>Centralność</i>	50,60	9,73	49,60	9,58	0,33	0,745
<i>C</i>	51,35	11,85	51,35	9,44	0,00	1,000

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 44.

Wykres 44. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja matki*

3.4.16. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia ojca w zakresie centralności religijności

Dokonano także porównania badanych mężczyzn w zakresie percepcji ojca. Zmienną grupującą były postawy rodzicielskie.

Przeprowadzona została analiza wyników badania centralności religijności mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca*.

Spośród osób badanych mężczyzn zostały stworzone dwie grupy: o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia ojca*.

Tabela 56. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Akceptacja – Odrzucenie ojca* w porównywanych grupach mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Akceptacji - Odrzucenia</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	20	36,05	5,92	-18,17	0,001
	Wysokie wyniki	20	62,10	2,47		

W powyższej tabeli można zauważyć, że porównywane grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach różnią się istotnie w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* ($t = -18,17$ oraz $p = 0,001$). Mężczyźni w grupie o niskich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* spostrzegają swego ojca jako osobę nie akceptującą ich myśli, uczuć, pragnień. W sytuacjach kryzysowych ojciec nie otacza ich troską, szacunkiem oraz nie zapewnić ciepła emocjonalnego.

Z kolei mężczyźni o wysokich wynikach odbierają swego ojca, jako osobę dającą uczucie przynależności oraz ciepła. Ojciec taki w sytuacjach problemowych „identyfikuje się emocjonalnie z dzieckiem” (Plopa, 2011, s. 339).

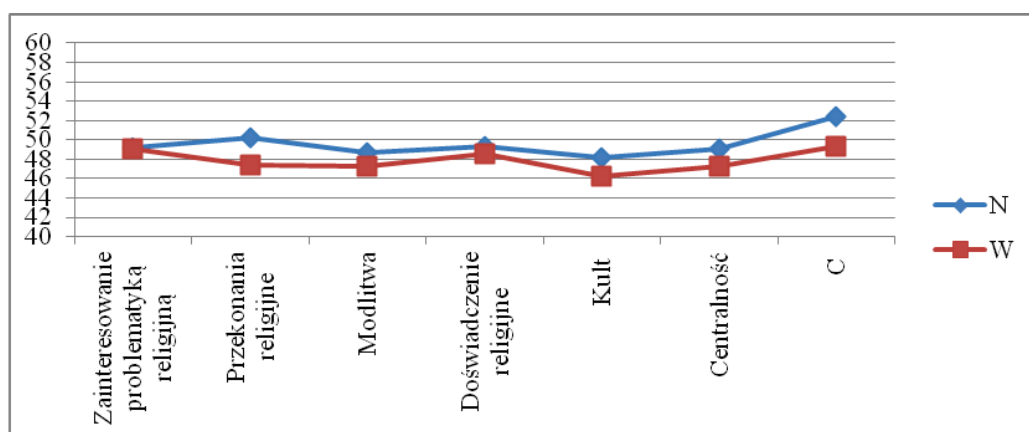
Różnice między grupami mężczyzn o wysokich i niskich wynikach w percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* pod względem centralności religijności przedstawia poniższa Tabela 57.

Tabela 57. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim (N) i wysokim (W) poziomie percepcji postawy *Akceptacji-Odrzucenia ojca* w zakresie centralności religijności ujmowanej za pomocą Skali C-15 oraz Skali C

Religijność C – 15; C	Postawa Akceptacji-Odrzucenia					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	49,20	8,50	49,10	10,42	0,03	0,974
<i>Przekonania religijne</i>	50,20	10,02	47,40	10,93	0,84	0,404
<i>Modlitwa</i>	48,65	10,64	47,30	10,61	0,40	0,690
<i>Doświadczenie religijne</i>	49,35	10,64	48,60	9,57	0,23	0,816
<i>Kult</i>	48,15	10,12	46,25	9,73	0,61	0,549
<i>Centralność</i>	49,05	10,32	47,30	10,82	0,52	0,604
<i>C</i>	52,35	11,28	49,30	10,41	0,89	0,380

Stwierdzono, że między grupami mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Akceptacja-Odrzucenie ojca* nie wystąpiła różnica w zakresie centralności religijności, która jest istotna statystycznie.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 45.

Wykres 45. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia ojca

3.4.17. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomii ojca* w okresie adolescencji.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomii ojca*.

Tabela 58. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Autonomia ojca* w porównywanych grupach mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Autonomii</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	20	35,70	3,84	-20,86	0,001
	Wysokie wyniki	20	61,45	3,97		

Powyższa Tabela 58. pozwala na stwierdzenie, iż grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomia ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -20,86 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że mężczyźni w grupie o niskich wynikach charakteryzują się brakiem autonomii ze strony ojca. Ojciec nie liczy się z ich potrzebami, oraz nie akceptuje ich poglądów, nie dostosowuje wymagań wychowawczych względem etapu rozwojowego dziecka oraz narzuca swoje zdanie. Z kolei mężczyźni w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako wspierającego samodzielne rozwiązywanie problemów a w sytuacji kryzysowej taki ojciec jest blisko dziecka by służyć wsparciem i pomocą.

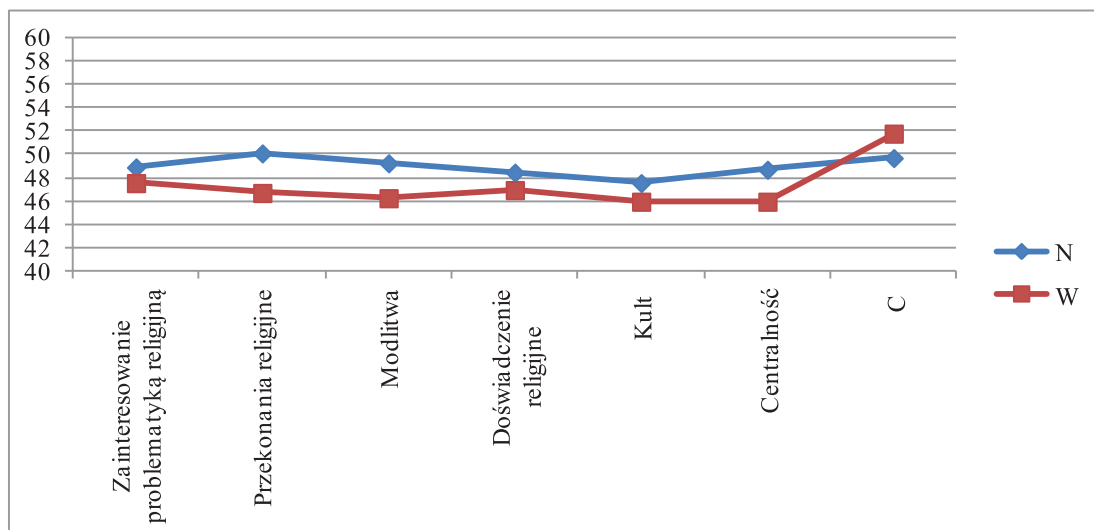
Różnice między grupami mężczyzn o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Autonomii ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 59.

Tabela 59. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Autonomii ojca* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Autonomii</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	48,90	7,99	47,55	10,16	0,47	0,643
<i>Przekonania religijne</i>	50,10	9,31	46,70	10,02	1,11	0,273
<i>Modlitwa</i>	49,25	10,11	46,25	10,02	0,94	0,352
<i>Doświadczenie religijne</i>	48,45	10,36	46,95	8,72	0,50	0,623
<i>Kult</i>	47,55	9,81	45,95	9,59	0,52	0,605
<i>Centralność</i>	48,70	9,42	45,95	9,88	0,90	0,373
<i>C</i>	49,70	10,05	51,80	11,36	-0,62	0,540

Stwierdzono, że między grupami mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Autonomia ojca* nie wystąpiła różnica w zakresie centralności religijności, która jest istotna statystycznie.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 46.

Wykres 46. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Autonomia ojca*

3.4.1. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochronianie ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie ojca* w okresie adolescencji.

Spośród badanych mężczyzn wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie ojca*.

Tabela 60. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie ojca* w porównywanych grupach mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie tej postawy

Postawa <i>Nadmierne Ochronianie</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	20	37,70	4,78	-19,59	0,001
	Wysokie wyniki	20	64,10	3,67		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 60. należy zauważyć, iż grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -19,59 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że mężczyźni w grupie o niskich wynikach postrzegają swego ojca, jako autonomicznego, dającego swobodę oraz uwzględniającego potrzeby rozwojowe dziecka. Z kolei mężczyźni w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako ograniczającego wolność oraz próby bycia samodzielnym. Ojciec w sytuacjach prób usamodzielnienia się dziecka reaguje lękiem oraz niepokojem o jego przyszłość, ponieważ uważa, że dziecko nie będzie w stanie poradzić sobie bez jego zaangażowania, pomocy i wsparcia, co może prowadzić do powstawania konfliktów i nieporozumień a tym samym emocjonalnego odsunięcia się dziecka oraz narastania buntu z jego strony.

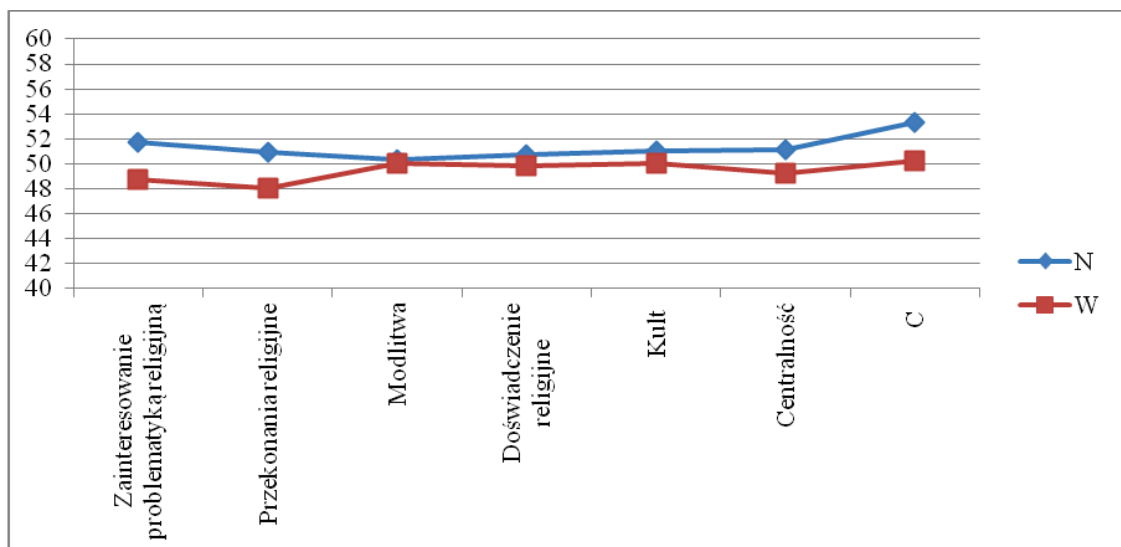
Różnice między grupami mężczyzn o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Ochronianie ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 61.

Tabela 61. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochranianie ojca w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	Postawa Nadmierne Ochranianie					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
Zainteresowanie problematyką religijną	51,75	8,19	48,70	10,07	1,05	0,300
Przekonania religijne	50,95	8,63	48,05	10,85	0,94	0,355
Modlitwa	50,30	9,63	50,00	10,71	0,09	0,926
Doświadczenie religijne	50,70	7,47	49,80	11,33	0,30	0,768
Kult	51,05	8,24	50,00	9,58	0,37	0,712
Centralność	51,10	7,93	49,20	11,05	0,62	0,536
C	53,35	12,21	50,20	8,24	0,96	0,345

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 47.

Wykres 47. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Ochranianie ojca*

3.4.19. Analiza porównawcza mężczyzn o niskim i wysokim poziomie postawy Nadmierne Wymaganie ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca*,

Spośród badanych mężczyzn wyodrębnione zostały grupy o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca*.

Tabela 62. Zestawienie wskaźników percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* w porównywanych grupach mężczyzn

Postawa <i>Nadmierne Wymaganie</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	20	37,10	6,24	-18,25	0,001
	Wysokie wyniki	20	66,35	3,53		

Powyższa Tabela 62. pozwala na stwierdzenie, iż grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -18,25 a p=0,001. Dane te oznaczają, że mężczyźni w grupie o niskich wynikach postrzegają swego ojca jako osobę adekwatnie dostosowującą wymagania względem dziecka. Ojciec ten wykazuje zrozumienie wobec potrzeb samodzielności, autonomii oraz możliwości współdecydowania dziecka. Z kolei mężczyźni w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako bezwzględnego, autorytarnego, który bezwzględnie egzekwuje swoje nakazy, polecenia oraz w sposób perfekcjonistyczny ocenia zachowania oraz dokonania własnego dziecka. Ojciec dodatkowo nie akceptuje krytyki oraz przeciwstawiania się dziecka, ale nie szczędzi słów krytyki własnemu dziecku.

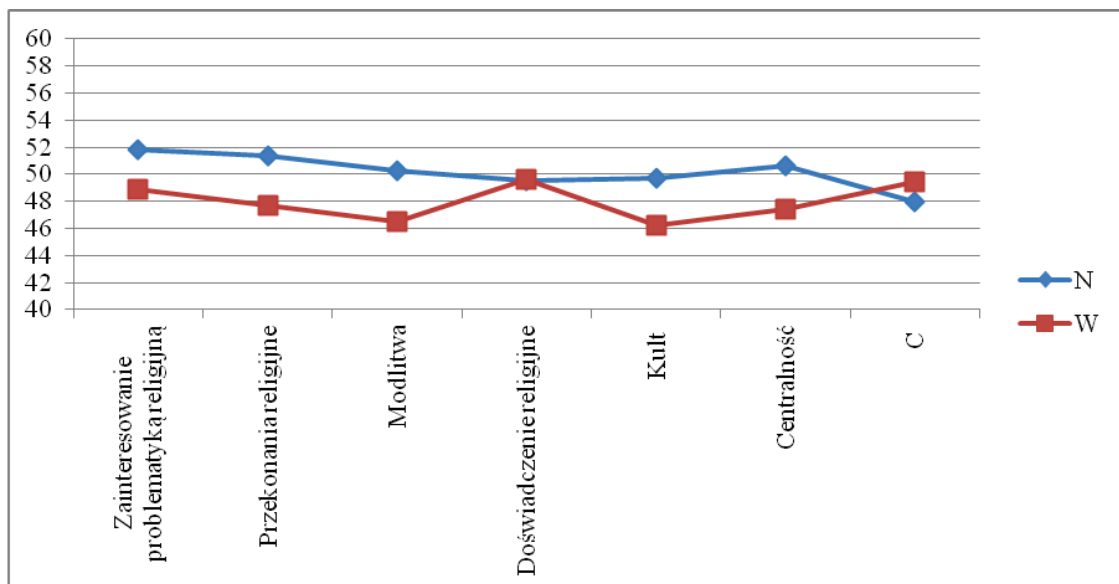
Różnice między grupami mężczyzn o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 63.

Tabela 63. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	<i>Postawa Wymaganie</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	51,85	9,23	48,90	10,49	0,94	0,351
<i>Przekonania religijne</i>	51,35	7,16	47,70	11,31	1,22	0,230
<i>Modlitwa</i>	50,30	9,73	46,55	9,99	1,20	0,236
<i>Doświadczenie religijne</i>	49,50	8,40	49,65	12,06	-0,05	0,964
<i>Kult</i>	49,75	9,18	46,20	9,32	1,21	0,232
<i>Centralność</i>	50,65	8,86	47,40	11,24	1,02	0,316
<i>C</i>	47,95	9,56	49,40	10,81	-0,45	0,656

Dokonując analizy Tabeli 63. należy stwierdzić brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 48.

Wykres 48. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Nadmierne Wymaganie ojca*

3.4.20. Analiza porównawcza grup mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja ojca w zakresie centralności religijności

Przeprowadzona została analiza wyników centralności religijności mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* wśród adolescentów.

Spośród osób badanych wyodrębnione zostały grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca*.

Tabela 64. Zestawienie wskaźników postawy *Niekonsekwencja ojca* w porównywanych grupach mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie percepcji tej postawy

Postawa <i>Niekonsekwencja</i>		N	M	SD	t	p
<i>Ojciec</i>	Niskie wyniki	20	37,65	5,48	-20,25	0,001
	Wysokie wyniki	20	65,35	2,72		

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 64. należy zauważyć, iż grupy mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* różnią się istotnie w zakresie tej zmiennej. Wskaźnik t wynosi -20,25 a $p=0,001$. Dane te oznaczają, że mężczyźni w grupie o niskich wynikach postrzegają swego ojca, jako konsekwentnego na poziomie emocjonalnym i behawioralnym, co przekłada się na satysfakcjonujący dialog pomiędzy ojcem a dzieckiem. Z kolei mężczyźni w grupie o wysokich wynikach postrzegają swego ojca, jako niekonsekwentnego z ambiwalentnym stosunkiem do dziecka, który może zależeć od kilku czynników takich jak: chwilowy nastrój, czy samopoczucie.

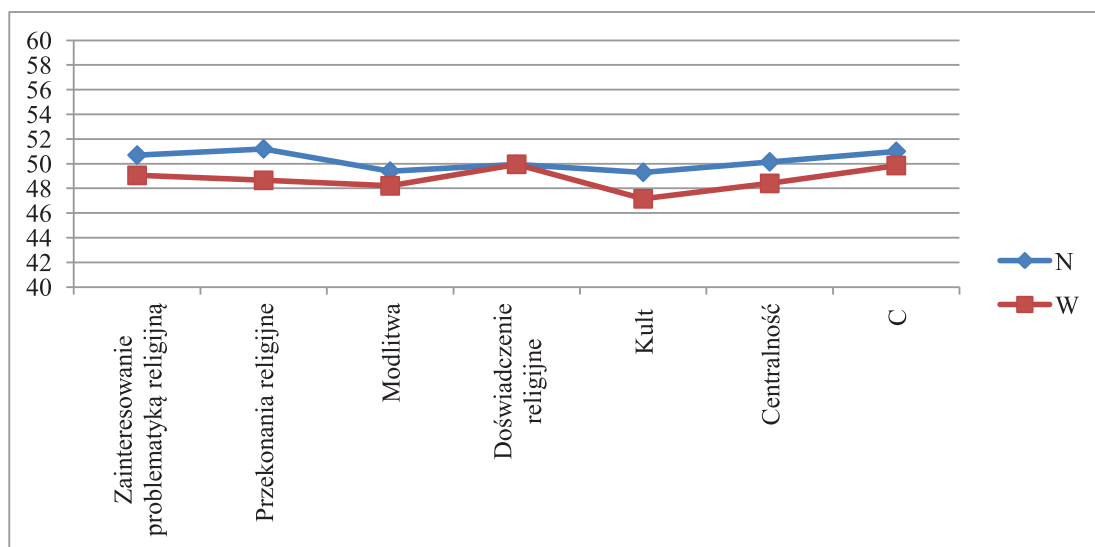
Różnice między grupami mężczyzn o niskich i wysokich wynikach w percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* w zakresie centralności religijności przedstawia Tabela 65.

Tabela 65. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca* w zakresie centralności religijności

Religijność C – 15; C	Postawa <i>Niekonsekwencja</i>					
	Grupa N		Grupa W		Statystyki	
	M	SD	M	SD	t	p
<i>Zainteresowanie problematyką religijną</i>	50,70	10,40	49,05	10,00	0,51	0,612
<i>Przekonania religijne</i>	51,20	7,02	48,65	9,28	0,98	0,333
<i>Modlitwa</i>	49,40	9,26	48,20	9,66	0,40	0,691
<i>Doświadczenie religijne</i>	49,95	8,72	49,95	11,02	0,00	1,000
<i>Kult</i>	49,30	8,70	47,15	8,22	0,80	0,427
<i>Centralność</i>	50,15	8,88	48,40	9,89	0,59	0,559
<i>C</i>	51,00	10,41	49,85	10,58	0,35	0,731

Należy zauważyć brak istotnych statystycznie różnic w zakresie centralności religijności między grupami mężczyzn o niskich i o wysokich wynikach w zakresie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca*.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje Wykres 49.

Wykres 49. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy *Niekonsekwencja ojca*

3.5. Dyskusja wyników

Przedstawione badania miały na celu zbadanie zależności pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności u adolescentów. Wyniki przeprowadzonych badań umożliwiają udzielenie odpowiedzi na postawione pytania badawcze i rozstrzygnięcie sformułowanych hipotez.

3.5.1. Weryfikacja hipotez badawczych

Przeprowadzone badania miały na celu przedstawienie danych dotyczących postaw rodzicielskich percypowanych przez osoby w wieku dorastania o różnym poziomie centralności religijności. Dokonane badania oraz uzyskane na ich podstawie wyniki pozwoliły na weryfikację przedstawionych hipotez.

Na podstawie analizy literatury postawiono jedną ogólną hipotezę oraz dwie hipotezy szczegółowe, które zostaną poddane analizie.

Według hipotezy ogólnej **istnieje związek pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich, a centralnością religijności w życiu osób w wieku dorastania**. Hipoteza ta nie została zweryfikowana pozytywnie. W celu sprawdzenia wyżej wymienionego założenia dokonano analizy korelacyjnej na całej grupie osób badanych (240). Istotne różnice statystycznie wystąpiły w obrębie percepcji postawy *Niekonsekwencji Ojca* ($r=-0,13$; $p=0,043$) a *Zainteresowaniem problematyką religijną*. Oznacza to, że im wyższe postrzeganie przez osoby badane swego ojca, jako niekonsekwentnego, czyli uzależniającego relacje z badanymi od swojego samopoczucia i nastroju, tym mniejsza preferencja zainteresowania problematyką religijną.

Należy zauważyć, że podobne ujemne powiązanie wystąpiło w grupie kobiet między percepcją postawy *Niekonsekwencji ojca* a *Zainteresowaniem problematyką religijną*.

Mimo, że zakładana hipoteza nie zyskała potwierdzenia w odniesieniu do całej grupy badanych, niemniej jednak dokonując szczegółowych analiz w obrębie zmiennej płci – kobiet zyskała ona potwierdzenie. Analiza wskaźników korelacji (r-Pearsona) dla grupy kobiet wykazała dodatni związek między percepcją postawy *Akceptacja – Odrzucenie Ojca* ($r=0,17$; $p=0,034$) a *Centralnością Religijności (C)*. Oznacza to, że wraz ze wzrostem akceptacji ojca przejawianej przez kobiety rośnie potrzeba autentycznej relacji z Bogiem, niewynikającej

z kultury, tradycji czy przyzwyczajenia.

Natomiast u mężczyzn nie wystąpiły żadne istotne różnice statystyczne, co może wskazywać na brak zależności pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności u osób w wieku dorastania.

Szczegółowa hipoteza brzmi **postawy rodzicielskie spostrzegane, jako pozytywne mają związek z centralnością religijności u osób w wieku dorastania**. Rozpatrzenie założenia było możliwe, dzięki podzieleniu grupy badanych adolescentów na grupy skrajne. Zastosowano w tym celu test t-studenta, dla wyodrębnionych wcześniej grup w obszarze badanych postaw rodzicielskich. Okazuje się, że hipoteza ta nie została potwierdzona, zatem nie stwierdza się związku pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich spostrzeganych, jako pozytywne a centralnością religijności u osób w wieku dorastania. Należy jednak zauważyć, że hipoteza ta w odniesieniu do zmiennej płci – kobiet zyskuje potwierdzenie. Kobiety odbierające swego ojca, jako osobę dającą uczucie przynależności oraz ciepła wykazują wyższą centralność przedmiotu postawy religijnej.

Na uwagę zasługuje fakt, że badania dotyczące całej grupy jak i kobiet, wykazały związek negatywnie spostrzeganych postaw rodzicielskich z potrzebą odniesienia się do Boga, religii.

Osoby badane (cała grupa) jak i kobiety spostrzegające swą matkę, jako osobę nie akceptującą ich myśli, uczuć, pragnień, nie zapewniającą ciepła emocjonalnego, poszukują rzeczywistości transcendentnej oraz są przekonani o istnieniu Boga.

Dodatkowo kobiety spostrzegające swego ojca, jako osobę, która nie liczy się z ich potrzebami, oraz nie akceptuje ich poglądów, wykazują wyższą intensywność przeżywania religijności, jako aktywnej rzeczywistości i element ludzkiego doświadczenia.

Druga z hipotez szczegółowych, która brzmi następująco: **istnieje związek pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich ojca, jako akceptującego a centralnością religijności u osób badanych** również nie uzyskała potwierdzenia w przeprowadzonych badaniach w grupie wszystkich osób. Jednakże zyskuje ona potwierdzenie w grupie kobiet, gdzie kobiety odbierające swego ojca, jako osobę dającą uczucie przynależności oraz ciepła wykazują wyższą centralność przedmiotu postawy religijnej

Według M. Jarosza (2006) religijność określana, jako relacja osoby do Boga, nie jest próbą zaspokojenia potrzeb człowieka, ale jego staraniem się o wytworzenie więzi. Więzi, która

w sposób analogiczny odnosi się do relacji międzyludzkich (Jarosz, 2006, za: por. Hutsebaut, 1980, s. 34; Chaim, 1991, s. 23; Konieczna, Tomkiewicz, 1994, s. 105).

We współczesnym świecie obserwuje się trudności w zakresie budowania więzi międzyludzkich. Ludzie koncentrują się na sobie - na swoich celach, potrzebach i pragnieniach. Dużą trudność sprawia im współdziałanie w grupie, nawet wśród najbliższych. W relacjach międzyludzkich dominuje podejrzliwość, potrzeba kontroli swych działań, planów, co nie sprzyja budowaniu głębokiej więzi z Bogiem, gdzie relacja opiera się na wierze i zaufaniu. Należy również zwrócić uwagę na to, że każda relacja również ta pomiędzy człowiekiem a Bogiem, posiada swoje tło społeczne i kulturowe, które wpływa na jej kształt, sposób jej budowania oraz jej doświadczanie (Jarosz, 2006, s. 258, za: Batson, Ventis, 1982).

Badania w literaturze przedmiotu dotyczącej religijności to badania, które były przeprowadzane około 30 lat temu i to one wykazały wpływ postaw rodzicielskich na tworzenie się więzi z Bogiem, np. badania, które zostały przeprowadzone przez ks. Piwowarskiego w 1971 roku, według których 91 % osób podanych ankiecie określiło się, jako „wierzący” albo „głęboko wierzący” (Banach, 2006; za Piwowarski, 2007). Na podstawie badań dokonanych na grupie osób uczęszczających do szkół średnich oraz studentów, które zostały przeprowadzone pod koniec lat osiemdziesiątych można stwierdzić, że procent osób deklarujących się jako „wierzący” lub „głęboko wierzący” zmalał do 79,7% (Banach, 2006). Natomiast badania, które zostały dokonane w pod koniec lat dziewięćdziesiątych - odsetek osób, które zadeklarowały się, jako „wierzący” bądź „głęboko wierzący” wynosił już 73,2% (Banach, 2006). W kolejnych badaniach, które zostały przeprowadzone na grupie 91 osób od I klasy gimnazjum do V klasy technikum w 2004 roku na terenie Wojnicza wynika, że odsetek wśród młodzieży, która określa się, jako „wierząca” i „głęboko wierząca” zmalał o 14, 9% w stosunku do poprzednich badań (Banach, 2008). Zauważyć również można tendencję do powiększania się liczby osób, które prezentują pośrednią postawę między byciem osobą wierzącą a ateistą – gdzie wystąpił wzrost z 17.7 % z pierwszych badań do 31,4% w drugich badaniach (Banach, 2008). Przyczyn tej spadkowej tendencji J. Banach (2008) upatruje w zmianie procesów kulturowych oraz społecznych, które uległy i w dalszym ciągu ulegają przekształceniom. Dodatkowo na podstawie badań przeprowadzonych przez Cz. Walese na grupie 133 osób w wieku od 12 do 24 roku życia w 2012 roku wynika, że antycypacja intensywności własnej religijności za 2 lata była najniższa, a pod koniec życia najwyższa (Walesa, 2012). Wynikać to może z tego, że młodzież antycypuje swoje

religijność na podstawie obserwacji religijności osób starszych oraz ujmowaniu starości, jako czasu, który w większym stopniu jest związany z refleksją nad własnym życiem, a tym samym życiem religijnym. Dodatkowo religijność antycypowana za 2 lat, czy też za 10 lat, bądź u końca życia osoby badanej była ujmowana, jako dar Boży, a nie konieczność, która musi wystąpić z konieczności (Walesa, 2012). Jednakże religijność ta “realizuje się ku swej pełni według określonych reguł i zasad”, które są związane z okresami rozwojowymi człowieka (Walesa, 2012, s. 50).

We współczesny świecie występuje brak stabilnej rodziny, niedającej poczucia bezpieczeństwa z uwagi na częstą nieobecność jednego z rodziców, szczególnie ojca, będącego wzorcem Boga Ojca. Kondycja współczesnej rodziny, która powinna być filarem moralności oraz wyznawanych zasad dla własnego dziecka niejednokrotnie sama przeżywa kryzys, co może wpływać negatywnie na proces socjalizacji religijnej (Banach, 2008).

Ponad to, z uwagi na rozwój technologii, środków masowego przekazu występuje rozproszenie autorytetów, którymi dotychczas w głównej mierze byli rodzice. Młody człowiek w wieku rozwojowym podatny jest na wszelakiego rodzaju wpływy, które niekoniecznie wpływają pozytywnie na kształtowanie się jego więzi z Bogiem.

Powołując się na opis etapów rozwojowych człowieka należy zauważyć, że wiek adolescencji, to okres poszukiwań własnej tożsamości, buntu wobec autorytetów i kultywowanych przez rodziców wartości oraz wyznawanej religii. Młody człowiek poszukuje siebie i swojej drogi. Jak stwierdza Allport (1988) utrudnieniem w badaniu religijności w perspektywie psychologicznej jest jej zależność od faz rozwojowych człowieka, które, pomimo że dotyczą każdej osoby, niejednokrotnie przebiegają w sposób zindywidualizowany. Dodatkowo każda relacja, również ta pomiędzy człowiekiem a Bogiem jest nacechowana wpływami społecznymi oraz kulturowymi, które oddziałują na jej kształt, sposób jej budowania oraz jej doświadczenie (Batson, Ventis, 1982; za Jarosz, 2006).

3.5.2. Ograniczenia przeprowadzonych badań

Podczas przeprowadzania badań mogły wystąpić pewne ograniczenia, które wpłynęły na uzyskane wyniki. Jednym z nich mogła być ilość pytań, na które osoby badane odpowiadały przeważnie w czasie jednej godziny lekcyjnej. Kolejnym ograniczeniem mogła być presja niektórych rówieśników z danej klasy, którzy nie podchodzili do badania z należytą starannością

oraz starli się wpłynąć na tempo odpowiadania innych osób, co mogło wpłynąć na rzetelność udzielanych odpowiedzi.

3.5.3. Praktyczny wymiar przeprowadzonych badań

Zrealizowany program badawczy z udziałem osób w wieku dorastania umożliwił przedstawienie wyników na temat percepcji postaw rodzicielskich oraz centralności religijności. Uzyskane wyniki mogą posłużyć do pracy z młodzieżą na lekcjach katechezy, czy pracy duszpasterskiej, np. do pisania programów edukacyjnych, w których uwzględnione byłyby osoby, czy postacie historyczne zasługujące na miano autorytetu, którego tak brak w obecnych czasach. Dodatkowo mogą się przyczynić do wzrostu wiedzy na temat czynników, które mają związek z kształtowaniem się centralności religijności; przede wszystkim do edukacji rodziców, którzy jeszcze kilkadziesiąt lat temu w większym stopniu posiadali wpływ na kształtowanie się postaw moralnych, światopoglądu, a tym samym religijności swoich dzieci, poprzez prezentowanie własnego przykładu. Potwierdzeniem tego mogą stanowić uzyskane wyniki badań przez Cz. Walese (2012) według, których osoby w wieku dorastania w największym stopniu antycypują swoją religijność, jako wysoką w okresie starości m.in. dlatego, że opierają się one na obserwacji prezentowanej religijności przez osoby w podeszłym wieku.

3.5.4. Wskazówki do dalszych badań

Wyniki takie sugerują, aby eksplorować podjęty temat na większej grupie kobiet w celu potwierdzenia, że percepcja postaw rodzicielskich prezentowanych przez kobiety z racji wcześniejszego dojrzewania na płaszczyźnie fizycznej, emocjonalnej oraz społecznej posiada związek z kształtowaniem się centralności religijności.

Dodatkowo wskazane byłoby przeprowadzenie badań podłużnych z uwzględnieniem faz rozwojowych, które umożliwiłyby weryfikację uzyskanych wyników badań, które mogłyby ulec zmianie np. w okresie wczesnej dorosłości, ze względu na ukształtowaną już tożsamość, system moralny, czy światopogląd, który już został zinternalizowany, a tym samym nie podlega już buntowi.

ZAKOŃCZENIE

Niniejsza praca została poświęcona tematyce związanej z percepcją postaw rodzicielskich oraz centralnością religijności u osób w wieku dorastania. Jako pierwszą przedstawiono tematykę dotyczącą religijności, jej definicje, psychologiczne koncepcje, typologie, uwarunkowania, proces kształtowania się, rolę w funkcjonowaniu intra – i interpersonalnym oraz specyfikę rozwoju religijności. Następnie scharakteryzowano postawy rodzicielskie, ujmując kwestie terminologiczne z nimi związane, uwarunkowania, opisano wybrane postawy rodzicielskie, np. według M. Plopy oraz ich rodzaje. Dodatkowo opisano rolę postaw rodzicielskich w kształtowaniu się światopoglądu osób w wieku dorastania.

Podstawowym celem pracy było uzyskanie odpowiedzi na problem badawczy, który został następująco ujęty: *Czy istnieje związek pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności w życiu osób w wieku dorastania?* W celu uzyskania odpowiedzi na wyżej postawione pytanie przeprowadzono badania na grupie 240 osób za pomocą czterech metod psychologicznych wśród młodzieży gimnazjalnej trzecich klas oraz szkół średnich na terenie Nowego Sącza i jego okolic, jak również Łącka, Warszawy oraz Szywnołu. Do badań użyto następujące metody pomiaru zmiennych:

1. Skalę Postaw Rodzicielskich „Moja Matka” i „Mój Ojciec” w opracowaniu M. Plopy
2. Kwestionariusz C-15 (Skala Centralności) autorstwa S. Hubera w polskiej adaptacji B. Zarzyckiej
3. Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) autorstwa W. Prężyny

Uzyskane wyniki, które otrzymano na podstawie badań przeprowadzonych ww. metodami nie zweryfikowały pozytywnie hipotezy głównej, według której istnieje związek pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności u osób w wieku dorastania. W celu tym przebadano 240 osób, których analiza odpowiedzi pod kątem statystycznym oraz psychologicznym wykazała, że postawy rodzicielskie, które są percypowane przez osoby w wieku dorastania nie są powiązane z kształtowaniem się centralnej religijności. Jednakże istotne różnice statystycznie wystąpiły w obrębie percepcji postawy *Niekonsekwencji Ojca* a *Zainteresowaniem problematyką religijną*, co wskazuje na to, że im wyższy poziom spostrzegania własnego ojca, jako niekonsekwentnego, którego nastawienie względem własnego dziecka jest uzależnione od chwilowego samopoczucia czy nastroju, to tym występuje mniejsza

preferencja zainteresowania problematyką religijną. Pomimo tego, że zakładana hipoteza nie zyskała potwierdzenia w odniesieniu do całej grupy badanych osób, niemniej jednak dokonując szczegółowych analiz w obrębie zmiennej płci – kobiet zyskała ona potwierdzenie. Hipotezy szczegółowe również nie zostały potwierdzone, ponieważ według analizy statystycznej nie stwierdza się związku pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich spostrzeganych, jako pozytywne a centralnością religijności u osób w wieku dorastania. Dodatkowo nie wykazano związku pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich ojca, jako akceptującego a centralnością religijności u osób badanych.

Podsumowując uzyskane wyniki można stwierdzić, iż założenia teoretyczne nie uzyskały potwierdzenia w przeprowadzonych badaniach. Nie stwierdzono związku pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności osób w wieku dorastania, jak zakłada literatura przedmiotu, np. według B. Groma (2011) to relacje panujące w rodzinie, szczególnie te oparte na ciepłym klimacie oraz partnerskim podejściu rodziców względem swoich dorastających dzieci odgrywają znaczącą rolę w przekazywaniu wiary. Natomiast otrzymane rezultaty badań można spożytkować w celach edukacyjnych rodziców, katechetów czy osób pracujących z osobami w wieku dorastania, aby zwrócić większą uwagę na społeczny i kulturowy aspekt oddziaływania na kształtowanie się centralnej religijności.

Bibliografia

Allport, G. (1960). *Personality and Social Encounter*. Boston: Beacon Press.

Allport, G. (1988). *Osobowość i religia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Argyle, M. (2000). *Psychology and Religion. An Introduction*. New York: Routledge.

Argyle, M. (1964). *Seven Psychological Roots of Religion, Theology*, 67, 1 – 7 .

Atran, S. (2013). *Ewolucyjny krajobraz religii*. Kraków: NOMOS.

Augustyn, J. (2007). *Przewodnik po rozterkach młodości. Krótkie medytacje z praktycznymi ćwiczeniami*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Banach, J. (2006). *Religijność młodzieży z perspektywy katechety*. [W:] A. Żurek (red.), *Człowiek i jego religijność* (s.180 – 190). Tarnów: Wydawnictwo Biblos.

Baniak, J. (2008). *Między buntem a potrzebą akceptacji i zrozumienia. Świadomość religijna i moralna a kryzys tożsamości osobowej młodzieży gimnazjalnej. Studium socjologiczne*. Kraków: Wydawnictwo Homini.

Batson, D., Ventis, L. (1982). *The Religious Experience: A Social – Psychological Perspective*. New York: Oxford University Press.

Baumrind, D. (1991). *The influence of parenting style an adolescent competence and substance use*. *J Early Adolesc* 11: 56 – 95.

Bigner, JJ. (1994). *Individual and family development: A life span interdisciplinary approach*. New Jersey: Prentice Hall.

Błasiak, A. (2012). *Oddziaływania wychowawcze w rodzinie. Zagadnienia wybrane*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Chaim, W. (1991). *Psychologiczna analiza religijności niespójnej*. Lublin: RW KUL.

Chao, RK. (1994). *Beyond parental control and authoritarian parenting style: Understanding Chinese parenting through the cultural notion of training*. *Child Dev* 66: 1111 – 1119.

Chlewiński, Z. (1991). *Dojrzałość. Osobowość, sumienie, religijność* (s. 89 – 114). Wydawnictwo „W Drodze”.

Clark, W. (1958/1963/1968). *The Psychology of Religion. An Introduction to Religious Experience and Behavior*. New York: Macmillan.

Dziaczkowska, L. (2012). *Religijno – moralny wymiar rozwoju i wychowania człowieka. Potrzeby i zagrożenia*. [W:] A. Rynio i inni.: (red.), *Religijno – moralny wymiar rozwoju i wychowania* (s. 163 – 176). Lublin: Wydawnictwo KUL.

Dawkins, R. (2012). *Samolubny gen*. Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i S – ka.

Dwair, M. (2008). *Parental Inconsistency Versus Parental Authoritarianism: Associations with Symptoms of Psychological Disorders*. *J Youth Adolescence*. Vol. 37. 616 – 626.

Eliade, M. (1970). *Sacrum, mit, historia*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Eliade, M. (1988). *Historia wierzeń i idei religijnych*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Figiel, A. i inni.: (2009). *Autorytety uznawane przez młodzież*. [W:] J. Koralewicz i inni.: (red.), *Dylematy światopoglądowe młodzieży* (s. 107 – 150). Poznań: Wydawnictwo ZYSK I S-KA.

Forward, S. (1989). *Toxic Parents: Overcoming their hurt full legacy and recharging your life*. New York: Bantam Books.

Fowler, J. (1981). *Stages of faith*. New York. (Deutsch: Stufen des Glaubens. Die Psychologie der menschlichen Entwicklung und Die Suche nach Sinn, Gütersloh 1991).

Frankl, V. (1978). *Nieuświadomiony Bóg*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Frankl, V. (1967). *Psychotherapy and Existentialism*. New York: Simon and Schuster.

Freud, S. (1923). *A Seventeenth – Century Demonological Neurosis*. In *SE 19*.

Fromm, E. (1971). *Dalla parte dell'uomo*. Milano: Comunita.

Garcia Coll, C., Meyer, T., Brillon L. (1995). *Ethnic and Minority Parenting* [in:] *Handbook of Parenting, vol. 2: Biology and Ecology of Parenting*, Ed. M. H. Bornstein, (s. 189 – 210). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Gielas, J., Głaz S. (2009). *Udział rodziców w kształtowaniu obrazu Boga u dzieci*. [W:] S. Głaz (red.), *Człowiek i jego życie religijne* (s. 51 – 163). Kraków: Wydawnictwo WAM.

Głaz, S. (2009). *Człowiek i jego życie religijne*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Głaz, S. (2003). *Doświadczenie religijne a osobowość*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Głaz, S. (1998). *Doświadczenie religijne: myśl teologiczna*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Głaz, S. (2006). *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Good, M., Willoughby, T. (2008). *Adolescence as a sensitive period for spirituals development*. *Child Development Perspectives*, 2, 32 – 37.

Good, M., Willoughby, T., Busseri A. (2011). *Stability and Change In Adolescent Spirituality/Religiosity A Person – Centred Approach. Developmental Psychology*. American Psychological Association. Vol. 47, No 2, 538 – 550.

Groeschel, B. (2013). *Moc w słabości. Jak problemy psychiczno – duchowe zmieniać w środki pomagające zbliżyć się do Boga*. Kraków: Wydawnictwo eSPe.

Grom, B. (2009). *Psychologia religii*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Grom, B. (2011). *Psychologia wychowania religijnego*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Grom, B. (1996). *Religiöse Sozialisation in der Familie. Zur Bedeutung eines unterschätzten Lernorts. Stimmen der Zeit, 214*. 601 – 610.

Hood, R., Spilka, B, Hunsberger, B. Gorsuch, R. (1996). *The Psychology of religion. An empirical approach* (wyd. 2). New York/London.

Holte, R. (1962). *Bátitude et sagesse. Saint Augustyn et le problème de la fin de l’homme dans la philosophie ancienne*. Paris. (s. 104).

Huber, S., Huber, O. (2012). *The Centrality of Religiosity Scale (CRS)*. *Religions* 3, 710 – 724.

Huber, S. (2003). *Zentralität und Inhalt. Ein neues multidimensionales Messmodell der Religiosität*. Opladen: Leske + Budrich.

Hutsebaut, D. (1980). *Belief as Lived Relations*. *Psychologica Belgica*, 20, 33 – 47.

James, W. (2001). *Doświadczenie religijne*. Kraków: Nomos.

James, W. (1990). *The Varieties of Religious Experience*. New York: Vintage Books/The Library of American Edition.

Jarosz, M. (2011). *Psychologiczny pomiar religijności*. [W:] M. Jarosz (red.), *Wstęp* (1 – 13). Lublin: Towarzystwo naukowe KUL Jana Pawła II.

Jarosz, M. (2006). *Relacja do Boga w psychologii religii*. [W:] S. Głaz (red.), *Podstawowe zagadnienia psychologii religii* (s. 253 – 285). Kraków: Wydawnictwo WAM.

Jaworski, R. (2006). *Typologie religijności*. [W:] S. Głaz (red.), *Podstawowe zagadnienia psychologii religii* (s. 271 – 285). Kraków: Wydawnictwo WAM.

Kamasz, W., Rzepka, B. (2014). *Postawa wobec własnej grupy religijnej*. [W:] *Książka Abstraktów II Międzynarodowa Konferencja Psychologii Religii i Duchowości. I Zjazd Polskiego Towarzystwa Psychologii Religii i Duchowości. Książka Abstraktów* (s. 41). Lublin. Wydawnictwo Gaudium.

Kanner, L. (1957). *Child Psychiatry*. Springfield (Illionois). (s. 131).

Kelly, G. (1995). *The Psychology of personal constructs*. New York: Norton.

Kłoczowski, J. (2001). *Akt religijny*. [W:] *Encyklopedia Religii*, t. 1, 121. Warszawa: Wydawnictwo PWN.

Kłosowski, M. (2014). *Treści religijne w procesie eksploracyjnym młodzieży szkoły gimnazjalnej i licealnej*. [W:] *Książka Abstraktów II Międzynarodowa Konferencja Psychologii Religii i Duchowości. I Zjazd Polskiego Towarzystwa Psychologii Religii i Duchowości. Książka Abstraktów* (s. 42 – 43). Lublin. Wydawnictwo Gaudium.

Kojima, H. (1975). *Inter – battery Factor Analysis of Parents' and Childrens Reports of Parental Behavior*. „Japanese Psychological Research”, 1, 33 – 48.

Konieczna, J., Tomkiewicz, A. (1994). *Postawy religijne osób żyjących w małżeństwach pozasakramentalnych. Roczniki Teologiczne*, 41, 97 – 115.

Kuczkowski, S. (1991). *Psychologia religii*. Kraków: Wydawnictwo WAM. (s. 82).

Kwak, A. (1994). *Rodzina i jej przemiany*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.

Lendzion, A. (2012). *Młodzież a wartości charakterologiczne*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Leung, K., Lau S., Lam WL. (1998). *Parenting styles and achievement: A cross – cultural study*. Q 44 (s. 157 – 172). Merrill – Palmer.

Maccoby, EE., Martin, JA. (1983). Socialization in the context of the family: Parent – child interaction. In: Hetherington EM. [W:] *Mussen manual of child Psychology* Vol 4 (4th edn), 1 – 104 . New York: Wiley & Sons.

Makselon, J. (1988). *Relacje między psychologią a religią. Analecta Cracoviensia*, 20, 41 – 49.

Marek, Z. (1996). *Wychować do wiary*. Kraków. Wydawnictwo: WAM.

Marek, Z. (2012). *Wychowanie religijno – moralne*. [W:] A. Rynio i inni.: (red.), *Religijno – moralny wymiar rozwoju i wychowania* (s. 21 - 56). Lublin: Wydawnictwo KUL.

Mariański, J. (2001). *Praktyki religijne młodzieży a uznawane wartości prorodzinne*. [W:] M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna* (s. 124 – 148). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Martin, C., Colbert, K. (1997). *Parenting: A Life Span Perspective*. New York: McGraw – Hill.

Matuszewski, P. (2009). *Wspólnotowość a wiara religijna młodzieży*. [W:] J. Koralewicz i inni.: (red), *Dylematy światopoglądowe młodzieży*. (s. 177 – 200). Poznań: Wydawnictwo ZYSK I S-KA.

Mądrzycki, T. (1977). *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*. Bydgoszcz: WSIP.

Obuchowska, I. (1976). *Dynamika nerwic. Psychologiczne aspekty zaburzeń nerwicowych u dzieci i młodzieży*. Warszawa: PWN.

Obuchowska, I. (2000). *Adolescencja*. [W:] B. Harwas – Napierała, J. Trempała, Psychologia rozwoju człowieka. (s.163-197). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

Oryginalna Azetka Encyklopedia PWN. (2013). [W:] H. Kamiński (red). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

Osewska, E., Stala, J. (2003). *Dom rodzinny skarbnicą darów. Rozmowa z Księdzem Biskupem Stanisławem Stefankiem*. [W:] E. Osewska, J. Stala (red.). *W kręgu rodziny. Refleksje praktyków* (s. 9 – 12). Poznań: Wydawnictwo Świętego Wojciecha.

Osewska, E. (2003). *Rodzina jako środowisko rozwoju wiary i miłości*. Poznań: Wydawnictwo Świętego Wojciecha.

Pargament, K., Ano, G., Wachholtz, A. (2005). *The religious dimension of coping. Advances in theory, research, and practice*. [W:] R. Paloutzian, C. Park (red.), *Handbook of the Psychology of religion and spirituality* (s. 479 – 495). New York: Guilford Press.

Persinger, M. (1987). *Nerophysiological Bases of God Beliefs*. New York: Praeger.

Piaget, J. (1966). *Studia z psychologii dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.

Piwowarski, W. (2007). *Socjologia religii. Antologia tekstów*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.

Plopa, M. (1983). *Czynnikowe typologie postaw rodzicielskich*, „*Psychologia Wychowawcza*”, 4, 412 – 419.

Plopa, M. (1979). *Percepcja postaw rodzicielskich przez młodzież a jej zachowanie w szkole*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem J. Rembowskiego. Gdańsk: UG.

Plopa, M. (2011). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Popek, S. (2002). *Proces uczenia się i nauczania dzieci i młodzieży w świetle różnic indywidualnych*. [W:] W. Śladkowski. *Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska. Sectio J Paedagogia – Psychologia*. Vol. XV, 11-20. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej.

Prężyna, W. (1981). *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*. Lublin: RW KUL.

Prężyna, W. (1977). *Motywacyjne korelaty centralności przedmiotu postawy religijnej*. *Roczniki Filozoficzne*, 25, 4, 5 – 185.

Prężyna, W. (1990). *Symptomy dojrzałej religijności..* [W:] W. Turek., J. Mariański (red.), *Kościół w służbie człowieka*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.

Rembowski, J. (1972). *Więzi uczuciowe w rodzinie. Studium psychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Rizzuto, A. (1981). *The Birth of the Living God. A Psychoanalytic Study*. Chicago: The University of Chicago Press.

Roldán, A. (1962). *Introduction a la asceticadiferential*. Madryt: Eitorial Razon y Fe.

Socha, P. (2000). *Duchowy rozwój człowieka: fazy życia, osobowość, wiara, religijność*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Sołtys, A. (2006). *Spoleczna natura człowieka i formy jej realizacji*. [W:] A. Żurek (red.), *Człowiek i jego religijność* (s. 83 – 87). Tarnów: Wydawnictwo Biblos.

Spilka, B., Hood, R., Hunsberger, B., Gorsuch, R. (2003). *The Psychology of religion. An empirical approach*. New York: Guilford Press.

Srebro, W. (2006). *Człowiek w rodzinie – pomiędzy egoizmem darowaniem*. [W:] A. Żurek (red.), *Człowiek i jego religijność* (s. 83 – 87). Tarnów: Wydawnictwo Biblos.

Steinberg, L., Dornbusch S., Brown BB. (1992). *Ethic differences in adolescent achievement: An ecological perspective*. *Am Psychol.* 47, 723 – 729.

Szacki, J. (1981). *Historia myśli socjologicznej*. T. I – II, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Szewczyk, W. (2002). *Rozumieć siebie i innych. Zarys psychologii*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej.

Szewczyk, W. (2000) *Kim jest człowiek. Zarys antropologii filozoficznej*. Tarnów: Wydawnictwo Biblos.

Szymoń, J., Bartczuk, R. (2011). *Skala Centralności Postawy Religijnej W. Prężyny*. [W:] M. Jarosz (red.), *Psychologiczny pomiar religijności* (s. 25 - 44). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL Jana Pawła II.

Śliwak, J. Bartczuk, R. (2011). *Skala Intensywności Postawy religijnej W. Prężyny*. [W:] M. Jarosz (red.), *Psychologiczny pomiar religijności* (s. 45 – 72). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL Jana Pawła II.

Tomaszewski, T. (1983). *Problemy i kierunki współczesnej psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.

Walesa, Cz. (2012). *Antycypacja własnej religijności u młodzieży (rozwojowe badania u osób w wieku od 12 do 24 lat)*. Horyzonty Psychologii, TOM II. *Rozprawy i artykuły naukowe* (s. 25 – 55). Lublin: Wyższa Szkoła Innowacji.

Walesa, Cz. (1978). *Rozwój religijny dziecka*, „*Życie i myśl*”, 4, 24 – 50.

Webb, S. (1995). *The Rhetoric of and about Excess in William James's „The Varieties of Religious Experience”*. Vol. 27, No. 2, 27 – 4). *The University of Notre Dame*.

Wenar, C. (1994). *Developmental Psychopathology: From infancy through adolescence*. New York: McGraw Hill.

Whitfield, CL. (1987). *Healing the child within: Discovery and recovery for adult Children of dysfunctional familie*. Deerfield Beach, FL: Health Communications.

Wolicki, M. (2009). *Carla Gustava Junga a Viktora Frankla koncepcja religii*. [W:] S. Głaz (red.), *Człowiek i jego życie religijne* (s. 165 - 286). Kraków: Wydawnictwo WAM.

Wolicki, M. (2006). *Doświadczenie łaski*. [W:] S. Głaz (red.), *Podstawowe zagadnienia religii*. (s. 319 – 321). Kraków: Wydawnictwo WAM.

Woźny, M., Lachowska L. (2014). *Religijność rodziców a postawa wychowawcza względem ich dzieci*. [W:] J. Śliwak i inni.: (red.), *Książka abstraktów II Międzynarodowa Konferencja Psychologii Religii i Duchowości. I Zjazd Polskiego Towarzystwa Psychologii Religii i Duchowości. Książka Abstraktów* (s. 90). Lublin: Wydawnictwo Gaudium.

Wszolek, S. (1966). *Pękające projekty: szkice z filozofii religii*. Tarnów: Biblos.

Zarzycka, B. (2011). *Polska adaptacja Skali Centralności Religijności S. Hubera*. [W:] M. Jarosz (red.), *Psychologiczny pomiar religijności* (s. 231 – 259). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL Jana Pawła II.

Vogel, B. [W:]. (2003). *Religion und politik. Ergebnisse und Analysen Einer Umfrage*. Freiburg: Herder.

Zarzycka, B. (2007). *Skala Centralności Religijności S. Hubera*. *Roczniki Psychologiczne*, Tom 10, 1.

Zarzycka, B. (2006). *Stefan Huber, Zen Zentralität und Inhalt. Ein neues multidimensionales Messmodell der Religiosität*. Opladen: Leske + Budrich. *Roczniki psychologiczne* 9: 2006 nr 1., 374.

Ziemska, M. (1973). *Postawy rodzicielskie*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.

Ziemska, M. (2009). *Postawy rodzicielskie*. Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna.

Zdybicka, Z. (1994). *Religia a sens bycia człowiekiem*. Lublin. RW KUL.

Zinnbauer, B., Pargament, K. (1998). *Spiritual conversion: A study of religious change among college students*. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1, 161 – 180.

Żurek, A. (2006). *Człowiek szuka Boga – religijność według św. Augustyna*. [W:] A. Żurek (red.), *Człowiek i jego religijność* (s. 129 – 141). Tarnów: Wydawnictwo Biblos.

Spis tabel

Tabela 1. Wybrani autorzy typologii religijności	21
Tabela 2. Wartości minimalne (Min), maksymalne (Max), średnia (M) oraz odchylenie standardowe (SD) uzyskane w Skali Percepcji Postaw Rodzicielskich w całej grupie badanych osób (N=240)	61
Tabela 3. Wartości minimalne (Min), maksymalne (Max), średnia (M) oraz odchylenie standardowe (SD) uzyskane w Skali C-15 i C w całej grupie badanych osób (N=240)	70
Tabela 4. Współczynniki korelacji r-Pearsona pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności ujmowaną przez Kwestionariusz C-15, Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) w całej grupie (n = 240)	77
Tabela 5. Współczynniki korelacji r-Pearsona pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności ujmowaną przez Kwestionariusz C-15, Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) w grupie kobiet (n = 161)	78
Tabela 6. Współczynniki korelacji r-Pearsona pomiędzy percepcją postaw rodzicielskich a centralnością religijności ujmowaną przez Kwestionariusz C-15, Skalę Centralności Postawy Religijnej (Skala C) w grupie mężczyzn (n = 79)	79
Tabela 7. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Akceptacja-Odrzucenie matki w porównywanych grupach o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	80
Tabela 8. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim (N) i wysokim (W) poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia matki w zakresie centralności religijności ujmowanej za pomocą Skali C-15 oraz Skali C .	81
Tabela 9. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Autonomii matki w porównywanych grupach.....	83
Tabela 10. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii matki w zakresie centralności religijności	84
Tabela 11. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Nadmierne Ochranianie matki w porównywanych grupach	85
Tabela 12. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochranianie matki w zakresie centralności religijności	86
Tabela 13. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Nadmierne Wymaganie matki w porównywanych grupach	87
Tabela 14. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie matki w zakresie centralności religijności	88
Tabela 15. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Niekonsekwencja matki w porównywanych grupach	89
Tabela 16. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja matki w zakresie centralności religijności	90
Tabela 16. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Akceptacja-Odrzucenie ojca w porównywanych grupach o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	91

Tabela 17. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim (N) i wysokim (W) poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia ojca w zakresie centralności religijności ujmowanej za pomocą Skali C-15 oraz Skali C	92
Tabela 18. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Autonomia ojca w porównywanych grupach o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	93
Tabela 19. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Autonomii ojca w zakresie centralności religijności	94
Tabela 20. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Nadmierne Ochranianie ojca w porównywanych grupach o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	95
Tabela 21. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochranianie ojca w zakresie centralności religijności	96
Tabela 22. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Nadmierne Wymaganie ojca w porównywanych grupach	97
Tabela 23. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie ojca w zakresie centralności religijności	98
Tabela 24. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Niekonsekwencja ojca w porównywanych grupach o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	99
Tabela 25. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami osób o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja ojca w zakresie centralności religijności	100
Tabela 26. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Akceptacja-Odrzucenie matki w porównywanych grupach kobiet o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	102
Tabela 27. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o wysokim i niskim poziomie wskaźnika percepcji postawy Akceptacja – Odrzucenie matki w zakresie centralności religijności	102
Tabela 28. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Autonomii matki w porównywanych grupach kobiet ...	104
Tabela 29. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o wysokim i niskim poziomie wskaźnika percepcji postawy Autonomia matki w zakresie centralności religijności	105
Tabela 30. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Nadmierne Ochranianie matki w porównywanych grupach kobiet	106
Tabela 31. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Ochranianie matki w zakresie centralności religijności	107
Tabela 32. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Nadmierne Wymaganie matki w porównywanych grupach kobiet	108
Tabela 33. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy Nadmierne Wymaganie matki w zakresie centralności religijności	109
Tabela 34. Zestawienie wskaźników percepcji postawy Niekonsekwencja matki w porównywanych grupach kobiet	110

Tabela 35. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Niekonsekwencja matki</i> w zakresie centralności religijności	111
Tabela 36. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Akceptacja – Odrzucenie ojca</i> w porównywanych grupach kobiet o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	112
Tabela 37. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim (N) i wysokim (W) poziomie percepcji postawy <i>Akceptacji-Odrzucenia ojca</i> w zakresie centralności religijności ujmowanej za pomocą Skali C-15 oraz Skali C ...	113
Tabela 38. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Autonomia</i> ojca w porównywanych grupach kobiet o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	115
Tabela 39. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Autonomii ojca</i> w zakresie centralności religijności.....	115
Tabela 40. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Nadmierne Ochranianie ojca</i> w porównywanych grupach kobiet o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	117
Tabela 41. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Ochranianie ojca</i> w zakresie centralności religijności.....	118
Tabela 42. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie ojca</i> w porównywanych grupach kobiet	119
Tabela 43. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie ojca</i> w zakresie centralności religijności.....	120
Tabela 44. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Niekonsekwencja ojca</i> w porównywanych grupach kobiet o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	121
Tabela 45. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami kobiet o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Niekonsekwencja ojca</i> w zakresie centralności religijności	122
Tabela 46. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Akceptacja-Odrzucenie matki</i> w porównywanych grupach mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	123
Tabela 47. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o wysokim i niskim poziomie wskaźnika percepcji postawy <i>Akceptacja-Odrzucenie matki</i> w zakresie centralności religijności	124
Tabela 48. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Autonomii matki</i> w porównywanych grupach mężczyzn 125	
Tabela 49. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o wysokim i niskim poziomie wskaźnika percepcji postawy <i>Autonomia matki</i> w zakresie centralności religijności	126
Tabela 50. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Nadmierne Ochranianie matki</i> w porównywanych grupach mężczyzn	127
Tabela 51. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Ochranianie matki</i> w zakresie centralności religijności	128
Tabela 52. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie matki</i> w porównywanych grupach mężczyzn	129

Tabela 53. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie matki</i> w zakresie centralności religijności	130
Tabela 54. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Niekonsekwencja matki</i> w porównywanych grupach mężczyzn	131
Tabela 55. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Niekonsekwencja matki</i> w zakresie centralności religijności	132
Tabela 56. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Akceptacja – Odrzucenie ojca</i> w porównywanych grupach mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	133
Tabela 57. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim (N) i wysokim (W) poziomie percepcji postawy <i>Akceptacji-Odrzucenia ojca</i> w zakresie centralności religijności ujmowanej za pomocą Skali C-15 oraz Skali C	134
Tabela 58. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Autonomia ojca</i> w porównywanych grupach mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	135
Tabela 59. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Autonomii ojca</i> w zakresie centralności religijności.....	136
Tabela 60. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Nadmierne Ochranianie ojca</i> w porównywanych grupach mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie tej postawy	137
Tabela 61. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Ochranianie ojca</i> w zakresie centralności religijności.....	138
Tabela 62. Zestawienie wskaźników percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie ojca</i> w porównywanych grupach mężczyzn	139
Tabela 63. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie ojca</i> w zakresie centralności religijności.....	140
Tabela 64. Zestawienie wskaźników postawy <i>Niekonsekwencja ojca</i> w porównywanych grupach mężczyzn o niskim i o wysokim poziomie percepcji tej postawy	141
Tabela 65. Wyniki analiz różnic pomiędzy grupami mężczyzn o niskim i wysokim poziomie percepcji postawy <i>Niekonsekwencja ojca</i> w zakresie centralności religijności.....	142

Spis wykresów

Wykres 1. Wartości minimalne (Min), maksymalne (Max), średnia (M) oraz odchylenie standardowe (SD) uzyskane w Skali Percepcji Postaw Rodzicielskich w całej grupie badanych osób (N=240)	62
Wykres 2. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy Akceptacja - Odrzucenie Matki.....	63
Wykres 3. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy Autonomia Matki	64
Wykres 4. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla postawy <i>Nadmierne Ochronianie Matki</i>	64
Wykres 5. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie Matki</i>	65
Wykres 6. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy <i>Niekonsekwencja Matki</i>	66
Wykres 7. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy <i>Akceptacja – Odrzucenie Ojca</i>	67
Wykres 8. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy Autonomia Ojca	67
Wykres 9. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy <i>Nadmierne Ochronianie Ojca</i>	68
Wykres 10. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie Ojca</i>	69
Wykres 11. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla percepcji postawy <i>Niekonsekwencja Ojca</i>	69
Wykres 12. Wartości minimalne (Min), maksymalne (Max), średnia (M) oraz odchylenie standardowe (SD) uzyskane w Skali C-15 i C w całej grupie badanych osób (N=240)	71
Wykres 13. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali Zainteresowanie problematyką religijną	72
Wykres 14. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali Przekonania religijne .	72
Wykres 15. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali <i>Modlitwa</i>	73
Wykres 16. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali Doświadczenie religijne	74
Wykres 17. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali <i>Kult</i>	74
Wykres 18. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali <i>Centralność</i>	75
Wykres 19. Graficzna prezentacja wyników otrzymanych wśród badanych osób dla skali <i>C</i>	76

Wykres 20. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia matki	82
Wykres 21. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy <i>Autonomia matki</i>	84
Wykres 22. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Ochranianie matki</i>	86
Wykres 23. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie matki</i>	88
Wykres 24. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy Niekonsekwencja matki	90
Wykres 25. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy Akceptacji-Odrzucenia ojca	93
Wykres 26. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy <i>Autonomia ojca</i>	95
Wykres 27. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Ochranianie ojca</i>	97
Wykres 28. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie ojca</i>	99
Wykres 29. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach osób o różnym poziomie percepcji postawy <i>Niekonsekwencja ojca</i>	101
Wykres 30. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy <i>Akceptacji-Odrzucenia matki</i>	103
Wykres 31. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy <i>Autonomia matki</i>	105
Wykres 32. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Ochranianie matki</i>	107
Wykres 33. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie matki</i>	109
Wykres 34. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy <i>Niekonsekwencja matki</i>	111
Wykres 35. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy <i>Akceptacji-Odrzucenia ojca</i>	114
Wykres 36. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy <i>Autonomia ojca</i>	116
Wykres 37. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Ochranianie ojca</i>	118

Wykres 38. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie ojca</i>	120
Wykres 39. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach kobiet o różnym poziomie percepcji postawy <i>Niekonsekwencja ojca</i>	122
Wykres 40. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy <i>Akceptacji-Odrzucenia matki</i>	124
Wykres 41. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy <i>Autonomia matki</i>	126
Wykres 42. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Ochronianie matki</i>	128
Wykres 43. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie matki</i>	130
Wykres 44. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy <i>Niekonsekwencja matki</i>	132
Wykres 45. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy <i>Akceptacji-Odrzucenia ojca</i>	134
Wykres 46. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy <i>Autonomia ojca</i>	136
Wykres 47. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Ochronianie ojca</i>	138
Wykres 48. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy <i>Nadmierne Wymaganie ojca</i>	140
Wykres 49. Wyniki wartości średnich centralności religijności w badanych grupach mężczyzn o różnym poziomie percepcji postawy <i>Niekonsekwencja ojca</i>	142

Spis rysunków

Rysunek 1. Rodzina jako centralny religijny obszar społeczny	51
--	----